

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Serkan AYBAY

MALİ SOSYOLOJİK YAKLAŞIMA GÖRE VERGİ BİLİNCİNİN VERGİ UYUMUNA
ETKİSİ: ANTALYA İLİ ÖRNEĞİ

Maliye Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Serkan AYBAY

MALİ SOSYOLOJİK YAKLAŞIMA GÖRE VERGİ BİLİNCİNİN VERGİ UYUMUNA
ETKİSİ: ANTALYA İLİ ÖRNEĞİ

Danışman

Prof. Dr. Emine KIZILTAŞ UZUNALI

Maliye Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Serkan AYBAY'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Serpil AĞCAKAYA (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Emine KIZILTAŞ UZUNALI (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Derya YAYMAN (İmza)

Tez Başlığı: Mali Sosyolojik Yaklaşım Göre Vergi Bilincinin Vergi Uyumuna Etkisi: Antalya İli Örneği

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 03/05/2021

Mezuniyet Tarihi : 01/07/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Mali Sosyolojik Yaklaşım Göre Vergi Bilincinin Vergi Uyumuna Etkisi: Antalya İli Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Serkan AYBAY

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Serkan AYBAY
Öğrenci Numarası	20175234010
Enstitü Ana Bilim Dalı	Maliye
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Emine KIZILTAŞ UZUNALI
Tez Başlığı	Mali Sosyolojik Yaklaşım Göre Vergi Bilincinin Vergi Uyumuna Etkisi: Antalya İli Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1613195334

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **146** sayfalık kısmına ilişkin olarak, 28/06/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 9

alıntılar dahil % 10 'dur.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

28/06/2021

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Emine KIZILTAŞ UZUNALI

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	v
TABLOLAR LİSTESİ	vi
GRAFİKLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİ SOSYOLOJİ, VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ UYUMUNUN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Mali Sosyoloji Kavramı.....	3
1.2. Mali Sosyolojinin Önemi	5
1.3. Mali Sosyoloji Kapsamı.....	6
1.4. Mali Sosyolojinin Bazı Kavramlarla İlişkisi.....	8
1.4.1. Mali Sosyalleşme.....	8
1.4.2. Vergi Kültürü.....	10
1.5. Vergi Uyumu	12
1.6. Vergi Uyumunu Etkileyen Faktörler	13
1.6.1. Ekonomik ve Mali Faktörler	14
1.6.1.1. Ödeme Gücü.....	14
1.6.1.2. Kayıt Dışı Ekonomi.....	14
1.6.1.3. Ekonomik Dengesizlik ve Enflasyon	15
1.6.1.4. Serbest Piyasa ve Rekabet Ortamı	16
1.6.1.5. Gelir Düzeyi	16
1.6.2. Sosyal ve Demografik Faktörler.....	17
1.6.2.1. Mükellefin Medeni Durumu.....	17
1.6.2.2. Mükellefin Eğitim Durumu ve Mesleği	17
1.6.2.3. Mükellefin Cinsiyeti.....	18
1.6.2.4. Aile Ölçeği	18
1.6.2.5. Mükellefin Yaşı.....	19
1.6.2.6. Soy Özellikleri.....	19
1.6.2.7. Toplumsal Ortam.....	19

1.6.3.	İdari, Hukuki ve Siyasi Faktörler	20
1.6.3.1.	Hukuki Sistem	20
1.6.3.2.	Vergi Kanunlarının Güncellenmesi.....	21
1.6.3.3.	Vergi Sistemi Karmaşıklığı	22
1.6.3.4.	Kamusal Mal ve Hizmet Sunumu	23
1.6.3.5.	Vergi Afları	24
1.6.3.6.	Vergi Denetimi ve Para Cezaları.....	25
1.6.4.	Teknolojik Faktörler	26
1.7.	Mali Sosyoloji ve Kayıt Dışı Ekonomi.....	28
1.8.	Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri	32
1.8.1.	Kanunlara Aykırı Olması.....	33
1.8.2.	Toplum Kurallarına Aykırılık.....	33
1.8.3.	Vergiye Tabi Tutulmaması	34
1.8.4.	Kesin Bir Ölçümün Olmaması	34
1.8.5.	Gelir ve Fayda Sağlama.....	35
1.8.6.	Ahlaki Normlara Aykırılık	35
1.9.	Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri	36
1.9.1.	Ekonomik Nedenler	36
1.9.1.1.	Enflasyon.....	37
1.9.1.2.	Para İkamesi ve Enflasyonist Baskılar	39
1.9.1.3.	Küreselleşmeye Bağlı Üretim ve Pazarlama Değişkenliği	39
1.9.1.4.	Gelir Dağılımındaki Bozukluk	40
1.9.2.	Mali Nedenler	41
1.9.2.1.	Mevzuatta Yapılan Plansız Değişiklikler	41
1.9.2.2.	Vergi Yüğü Adaletsizliği	41
1.9.2.3.	Vergi Affı	42
1.9.2.4.	Mevzuatta Bulunan Muafiyet ve İstisnalar	42
1.9.2.5.	Maliyetli İşgücü Düzenlemeleri	43
1.9.2.6.	İşsizlik Sigortası Primleri	43
1.9.3.	Sosyal ve Psikolojik Nedenler	44
1.9.3.1.	Kayıt Dışılığın Toplumsal Benimsenmesi ve İçselleştirme	44
1.9.3.2.	Kamu Sektörü Hizmetleri.....	45
1.9.3.3.	Primsiz Sosyal Yardım Programları.....	45
1.9.3.4.	Göç ve İşgücü Arzı Fazlalığı.....	46

1.9.4.	Siyasi Nedenler.....	46
1.9.5.	Hukuki Nedenler	47

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE MALİ SOSYOLOJİK YAKLAŞIMA GÖRE VERGİ BİLİNCİNİN VERGİ UYUMUNA ETKİSİ

2.1.	Vergi Bilinci.....	49
2.2.	Vergi Bilincini Etkileyen Faktörler	50
2.2.1.	İçsel Faktörler	51
2.2.1.1.	Demografik Özellikler.....	51
2.2.1.2.	Vergi Ödeme Gücü.....	52
2.2.1.3.	Vergi Ahlakı	53
2.2.1.4.	Devlete Bağlılık.....	53
2.2.1.5.	Siyasi İktidarı Benimseme	54
2.2.1.6.	Diğer Mükelleflere Yönelik Görüşler	55
2.2.1.7.	Kamu Hizmeti Gerekliliğine İnanma	55
2.2.1.8.	Mükellefin Eğitim Durumu	56
2.2.2.	Dışsal Faktörler	56
2.2.2.1.	Vergi Adaleti	57
2.2.2.2.	Vergi Afları	57
2.2.2.3.	Vergi Mevzuat Değişikliği	58
2.2.2.4.	Vergi Ceza Denetiminin Yetersizliği	59
2.2.2.5.	Vergi Oranları	60
2.2.2.6.	Vergi Sistem Karışıklığı.....	61
2.3.	Seçilmiş Bazı Ülkelerde Vergi Bilincinin Vergi Uyumuna Etkisi	61
2.3.1.	Amerika Birleşik Devletleri.....	61
2.3.2.	İngiltere.....	65
2.3.3.	Hindistan.....	67
2.3.4.	Endonezya	68
2.3.5.	Malezya	69
2.3.6.	Nijerya	71
2.3.7.	Türkiye	72
2.4.	Vergi Bilincinin Geliştirilmesinde Bilişim Teknolojilerinin Rolü . Error! Bookmark not defined.	

2.4.1.	Dijital Ekonominin Vergilendirilmesi ve Türkiye’de Durum	76
2.5.	Vergi Bilincinde Yapay Zekâ Faktörü	77
2.5.1.	Vergi Uygulamalarında Yapay Zekânın Yeri.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALİ SOSYOLOJİK YAKLAŞIMA GÖRE VERGİ BİLİNCİNİN VERGİ UYUMUNA ETKİSİ: ANTALYA ALAN ÇALIŞMASI

3.1.	Araştırmanın Amacı.....	80
3.2.	Araştırmanın Önemi.....	80
3.3.	Araştırmanın Yöntemi	81
3.4.	Verilerin Analizi	83
3.5.	Araştırmanın Hipotezleri	84
3.6.	Literatürde Mali Sosyoloji ve Vergi Bilinci Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	85
3.7.	Bulgular.....	88
3.7.1.	Katılımcı Mükelleflerin Vergi Bilinci Ölçeğinde Bazı Frekans Dağılımı Sonuçları	98
SONUÇ		108
KAYNAKÇA.....		112
EK 1- ANKET FORMU		126
EK 2- ÖLÇEK.....		128
ÖZGEÇMİŞ		130

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Vergi Kültürünü Engelleyen Etmenler	11
Şekil 3.1 Power Analizi Sonuçlarının İdeal Örneklem Boyutları ve Kullanılması Gereken Optimal Örneklem Genişliği Diyagramı.	83

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakının Vergi Uyumu İle İlişkisi.....	13
Tablo 1.2 Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı İçin Kullanılan İfadeler	28
Tablo 1.3 Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması.....	32
Tablo 1.4 Türkiye'de Yıllara Göre Enflasyon Oranları	38
Tablo 3.1 Power Analizi Sonuçlarının İdeal Örneklem Boyutları ve Kullanılması Gereken Optimal Örneklem Genişliği	82
Tablo 3.2 Vergi Bilinci Ölçeği İçin Güvenilirlik Analizi (Cronbach alfa katsayıları).....	88
Tablo 3.3 Tanımlayıcı İstatistik Tablosu.....	89
Tablo 3.4 Vergi Bilinci Ölçeği Bağımsız T Testi (Cinsiyet).....	90
Tablo 3.5 Vergi Bilinci Ölçeği Varyans Analiz Tablosu (Öğrenim Durumu)	91
Tablo 3.6 Vergi Bilinci Ölçeği Varyans Analiz Tablosu (Gazete Okuma Sıklığı)	92
Tablo 3.7 Vergi Bilinci Ölçeği Varyans Analiz Tablosu (Ekonomi Haberlerini Takip Etme Sıklığı)	93
Tablo 3.8 Aylık Ortalama Net Gelir Ölçeği Bağımsız T Testi Analiz Tablosu (Cinsiyet)	94
Tablo 3.9 Aylık Ortalama Net Gelir Ölçeği Varyans Analiz Tablosu (Öğrenim Durumu)	94
Tablo 3.10 Aylık Ortalama Net Gelir - Yaş Grupları.....	95
Tablo 3.11 Aylık Ortalama Net Gelir - Gazete Okuma Sıklığı	96
Tablo 3.12 Aylık Ortalama Net Gelir - Ekonomi Haberlerini Takip Etme Sıklığı	96
Tablo 3.13 Gazete Okuma Sıklığı ile Ekonomi Haberlerini Takip Etme Arasındaki İlişki	97

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1 Katılımcı Mükelleflerde Cinsiyet Dağılımı	90
Grafik 3.2 Katılımcı Mükelleflerde Öğrenim Durumu Değişkeni Dağılımı	91
Grafik 3.3 Katılımcı Mükelleflerde Gazete Okuma Sıklık Dağılımı	92
Grafik 3.4 Katılımcı Mükelleflerde Ekonomi Haberlerini Takip Etme Sıklık Dağılımı	93
Grafik 3.5 Katılımcı Mükelleflerde Yaş Grubu Dağılımı	95
Grafik 3.6 Birinci Soru Frekans Dağılım Grafiği.....	99
Grafik 3.7 İkinci Soru Soru Frekans Dağılım Grafiği	99
Grafik 3.8 Üçüncü Soru Frekans Dağılım Grafiği	100
Grafik 3.9 Dördüncü Soru Frekans Dağılım Grafiği	100
Grafik 3.10 Beşinci Soru Frekans Dağılım Grafiği	101
Grafik 3.11 Altıncı Soru Frekans Dağılım Grafiği.....	102
Grafik 3.12 Yedinci Soru Frekans Dağılım Grafiği	102
Grafik 3.13 Sekizinci Soru Frekans Dağılım Grafiği	103
Grafik 3.14 Dokuzuncu Soru Frekans Dağılım Grafiği	104
Grafik 3.15 Onuncu Soru Frekans Dağılım Grafiği	104
Grafik 3.16 On Birinci Soru Frekans Dağılım Grafiği.....	105
Grafik 3.17 On İkinci Soru Frekans Dağılım Grafiği.....	106
Grafik 3.18 On Üçüncü Soru Frekans Dağılım Grafiği.....	106
Grafik 3.19 On Dördüncü Soru Frekans Dağılım Grafiği	107

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KMYKK	: Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
VDD	: Vergi Denetimi Derneği

ÖZET

Vergilerin ve kamu harcamalarının politik, ekonomik, kültürel, kurumsal ve tarihi unsurlardan nasıl ve ne derecede etkilendiği ve bu unsurları nasıl etkilediği üzerinde yoğunlaşması, mali sosyolojinin temel özelliğidir. Mali sosyoloji; vergilerin ve kamu harcamalarının sosyolojik çözümlemesini yaparak, toplumun ve siyasi yapının ahlaki, ekonomik, kurumsal, kültürel, siyasal ve tarihsel kısımlarını araştırmaktadır. Bu araştırmada Antalya'daki gelir vergisi mükellefleri örneklem seçilerek mali sosyolojik yaklaşıma göre vergi bilincinin vergi uyumuna etkisi incelenmiştir.

Yapılan çalışmanın hedefi, mükelleflerin vergiye bakış açılarını ve algılarını pozitif perspektifte tutarak optimal kanuni düzenlemelerin neler olabileceğini belirlemek, yürürlükte olan vergi denetimi ile ilişkili kanunların mükelleflerce nasıl okunduğu ve bu düzenlemelerin vergi bilinçleri üzerindeki analizleri yapılarak ortak bir paydaya ulaşma çabasıdır. Bu noktada çalışmamız, mükelleflere vergi bilinci aşılayarak vergi uyumunun sağlanabilmesi ve vergi denetim riskini minimize edebilecek kanuni düzenleme önerilerinin zaman kaybetmeden hayata geçirilmesi açısından önemlidir.

Antalya ilinde faaliyet gösteren aktif 196 gelir vergisi mükelleflerine yönelik anket araştırması yapılmış ve mükelleflerin vergi bilincine etkisi olan cinsiyet, eğitim durumu, gazete okuma ve ekonomi haberlerinin takip edilmesi gibi etkenler değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler test edilirken yöntem olarak parametrik hipotez testlerinden bağımsız çift örneklem t-testi, ANOVA kullanılmıştır.

Mali sosyolojik yaklaşıma göre vergi uyumunun yalnızca kamu otoritesinin vergi politikaları ile sağlanamayacağı açıktır. Çalışmanın sonucunda vergi uyumunun sağlanmasında; sosyolojik, psikolojik, dini, ekonomik ve kültürel kalemlerin etkili faktörler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mali Sosyoloji, Vergi Bilinci, Vergi Uyum, Vergi Ahlakı, Kayıt Dışı Ekonomi

SUMMARY

**THE EFFECT OF TAX CONSCIOUSNESS ON TAX COMPLIANCE ACCORDING
TO FINANCIAL SOCIOLOGICAL APPROACH: CASE OF ANTALYA**

It is the cornerstone of fiscal sociology that it focuses on how taxes and public expenditures are affected by political, economical, cultural and historical elements, and how it affects these elements in turn. Fiscal sociology aims to analyze the moral, economical, institutional, cultural, political and historical parts of society and the political structure, by making sociological deductions of taxes and public expenditures. In this study, with a fiscal sociological approach, the effects of tax awareness on tax compliance was analyzed using a sample consisting of active taxpayers in Antalya.

The aim of this study is to determine what could be the optimal legal arrangements while keeping the taxpayers' views and perceptions on taxes on a positive perspective, and to build a consensus on how the current tax auditing related laws are interpreted by the taxpayers, and how these regulations affect the tax awareness of the taxpayers. At this point, this study is important so that regulations that can minimize tax audit risk can be implemented in time, and tax compliance can be achieved by instilling tax awareness without repercussions on tax tables and audits.

A survey focusing on 196 taxpayers that are actively operating in Antalya was carried out, and these taxpayers' tax awareness, and the items that affect this awareness, such as gender, educational background, newspaper reading and the following of economical news, was observed. The hypotheses developed in the study were tested using parametric tests, unpaired two sample t tests and ANOVA.

According to fiscal sociological approach, It is obvious that tax compliance cant be achieved with the tax policies of public authority alone. As a result of the study sociological, psychological, spiritual, economical and cultural items are are found to be key factors in the facilitation of tax compliance.

Keywords: Fiscal Sociology, Tax Awareness, Tax Compliance, Tax Ethics, Informal Economy.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın sürdürülmesi esnasında desteğini esirgemeyen, teşvik eden, en yoğun dönemlerinde değerli zamanını ayıran ve sabır gösteren danışmanım Prof. Dr. Emine UZUNALİ'ye, çalışmamın sonuçlanmasında yardımını esirgemeyen Dr. Öğr. Üy. Derya YAYMAN'a, lisans dönemimden itibaren motivasyon destekleri için Prof. Dr. Zeliha GÖKER ve Prof. Dr. Hale BALSEVEN'e, anket çalışmasının mükellefler üzerinde yapılabilmesi için uygun ortamın sağlanması ve manevi destekleri sebebiyle Antalya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası çalışanlarına ve S.M.M.M Osman Ali ÖZKAN'a, tez sürecinde maddi ve manevi her türlü imkanı sağlayan değerli amcam Prof. Dr. Cemalettin AYBAY'a ve umut ışığım olan değerli anneme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Serkan AYBAY

Antalya, 2021

GİRİŞ

İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar gelen süreçte yaşanmış en önemli gelişme hiç kuşkusuz devletin oluşmasıdır. İnsanların toplum halinde bir arada yaşamaya başlamaları uymaları gereken bir takım zorunlu kuralları ortaya çıkarmıştır. Bu kurallar toplumda kaosu önlenmesinde ve toplumsal düzenin sağlanmasında oldukça önemli kurallardır.

Devlet, mal ve hizmet sunumundan toplumsal adaletin sağlanmasına kadar oldukça çok görevleri olan bir kurumdur. Devletin rolünün giderek artması sosyal, iktisadi ve mali olaylar açısından bir değişime neden olmuştur. Kamu harcamalarının nasıl karşılanacağı sorunu her zaman gündemde kalmış ve ona göre devlet şekilleri belirlenmiştir.

Günümüzde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin birçoğu resmi olarak kayıta tutulmayan, ekonomik üretim ve para değişiminin sağlandığı piyasa ortamından uzak alanlarda gerçekleşmektedir. Piyasadaki bu aksaklığın resmi kayıtlarda var olmayışı ekonomide kamu kesimi büyüklüğü ve makroekonomik göstergelerin de ölçümünde sapmalara neden olmaktadır. Nitekim kayıt dışı ekonomik büyüklüğün ağırlığını saptayabilmek, olası kriz koşullarında ekonomiye birbiri ile uyumlu para ve maliye politikalarının etkin bir şekilde uygulanabilirliği açısından oldukça önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmalar devletin kontrolü dışında gelişen kayıt dışı piyasaların kamu kesimi büyüklüğü ile doğrudan ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Devletin ekonomideki payını artırıcı özellik sergileyen vergi tarifeleri ve oranlarında yaşanması beklenen artış, mükellefleri kanuni düzenlemelere karşı gelmeye iterek hem vergiden kaçınmaya hem de vergi kaçakçılığına sebebiyet vermektedir.

Antalya ilinde ticari faaliyet gösteren gelir vergisi mükelleflerine, mali sosyolojik yaklaşıma göre vergi bilincinin vergi uyumuna etkisi konulu anket uygulanmış ve mükelleflerin vergiye bakış açısı öğrenilmeye çalışılmıştır. Çalışmada mükelleflerin faaliyetlerini vergiden kaçınma amacıyla gizli tutma eğilimleri anketin güvenilirliğini zayıflatıcı bir unsurdur. Bu nedenle anketin güvenilirliğini arttırabilmek amacıyla katılımcıların kişilik haklarının zedelenmesine neden olabilecek hiçbir soru ankete dahil edilmemiştir.

Çalışmada mali sosyolojik yaklaşım temelli vergi bilincinin vergi uyumu üzerindeki etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın verileri için gerekli literatür çalışması yapılmıştır. Antalya ilinde 196 gelir vergisi mükellefine yönelik anket uygulanmış ve genel değerlendirme yapılmıştır.

Birinci bölümde, mali sosyoloji kavramı ve mali sosyolojinin tarihsel gelişimi ile kamu açısından mali sosyolojinin önemine değinilmiştir. Sosyoloji bilimi ile maliye alanının birbiri ile ne gibi ilişki içinde olduğu tarihsel olarak yaşanan değişim ve gelişim ele alınarak tanımlanmış, ayrıca vergi bilinci, vergi uyumu, kayıt dışı ekonomi ve bunları etkileyen faktörler değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde seçilmiş bazı ülkelerde ve Türkiye’de vergi bilincinin vergi uyumuna etkisi kıyaslama yapılarak ele alınmıştır. İlgili ülkelerdeki vergi yapıları, e-dönüşüm hizmetleri ve vergi politikaları, vergiye uyum için uyguladıkları tedbirler üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın üçüncü bölümünde mükelleflere yönelik uygulanan anketten elde edilen verilerin analizi yapılmış ve bu analizlerin yorumlanması ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre konu ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİ SOSYOLOJİ, VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ UYUMUNUN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Mali Sosyoloji Kavramı

Kamusal problemlerin giderilmesine yönelik çalışmak, maliye biliminin hedefidir. Bu hedefe bağlı olarak mali araçların meydana getirilmesi ve kullanımındaki konuları belirtmeye çalışır. Sosyoloji ise, toplum yapısının oluşumunu, ilerleyişini, toplumu meydana getiren kesimlerin toplumsal ilişkilerini, sosyal yapılarını ve yapının niteliklerini, bu yapının nasıl değişim aşamaları göstereceğini inceler ve bu yapının problemlerine değinerek giderilmesi amacıyla çalışır (Samadova, 2009: 4). Bu bilim dalları birbiriyle bağlantılıdır. Sosyoloji, kişilerin meydana getirdiği toplumu ve problemlerini incelerken mali sosyoloji, toplumun ekonomik anlamdaki ihtiyaçlarını ve bunların nasıl karşılanacağını analiz eder. Mali olaylar kişilerin psikolojilerinin etkilenmesine yol açar. Mali olaylar öncelikle kişileri, daha sonra toplumu olumlu veya olumsuz etkileyerek sosyal eylemlere yol açan sosyo-psikolojik durumlardır. Bu sebeple maliye ve sosyoloji bilimi birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. Bu bağlantı, önceden ekonomik bir olgu kabul edilen vergilerin aslında ekonomik boyutunun haricinde sosyolojik bir durum olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Bu durumun ortaya çıkması mali sosyoloji ismiyle bir disiplinin oluşmasına yol açmıştır (Yegen, 2013: 14-15). Mali olaylar; hem toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir siyasi yapılandırması olan devlet ile beraber meydana gelmekte hem de devletin varlık nedeni olmaktadır (Çelebi, 2012: 1). Bununla birlikte siyasetle bağlantılı olan, hukuki, mali ve sosyo-psikolojik açıları bulunan kültür, sosyal tabakalaşma, aile ve din gibi toplumsal oluşumlarla etkileşim halinde bulunan, değişimlere yol açan salt toplumsal vakalardır (Çelebi, 2012: 2). Bu mali sosyolojinin ortaya çıkışının temel nedeni de mali olayların sosyolojik bir bakış açısıyla incelenme gereği ve eksikliğidir ki; mali sosyoloji mali olayların açıklanmasında birbirleriyle bütün halinde olan sosyolojik yöntemleri aynı anda kullanmalı ve kullanırken toplumun hareketli bir durumda olduğunu göz önünde bulundurmalıdır (Kurtkan, 1968: 12).

Mali sosyoloji; mali ve ekonomik olaylarla ilgilendiği gibi, ekonomi dışı olaylar ve bunların sonuçlarıyla da ilgilenmektedir; başka bir ifadeyle mali sosyolojinin inceleme alanı olan etkiler geniş çerçevede; politika, kültür, din ve toplum gibi ekonomi dışındaki alanlarda da ortaya çıkabilmektedir (Backhaus, 2004: 143).

Mali sosyolojiyi diğer yaklaşımlardan ayıran en önemli özellik bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Vergilerin ve kamu harcamalarının politik, ekonomik, kültürel, kurumsal ve

tarihi unsurlardan nasıl ve ne derecede etkilendiği ve bu unsurları nasıl etkilediği üzerinde yoğunlaşması, mali sosyolojinin temel özelliğidir (Campbell, 1993:164). Mali sosyoloji; vergilerin ve kamudaki giderlerin sosyolojik çözümlenmesini yaparak; toplumun ve siyasal hayatın ahlaki, ekonomik, kurumsal, kültürel, siyasal ve tarihsel kısımlarını araştırmaktadır (Sakınç ve Cura, 2012: 33).

Mali sosyoloji; genel itibariyle devlet ve toplum etkileşimini incelemesinin yanı sıra geniş anlamda düşünüldüğünde;

- Kamu harcamaları ve vergilendirme politikalarının, tarihi gelişim süreci ile birlikte yapısal analizi,
- Sistemdeki dış grupların ya da sınıf menfaatlerinin temsiliyet mekanizmalarının çözümlenmesi,
- Ekonomik büyüme, gelir dağılımı, ekonomik ilişkiler ve politika değişimleri gibi çok çeşitli sosyal olaylar üzerindeki etkilerinin nedensel analizi gibi farklı inceleme alanlarına da sahiptir (Padgett, 1981: 76).

Mali sosyoloji, mali olayları sosyolojik bakış açısıyla incelemenin ötesinde, birçok farklı fonksiyona sahiptir. Mali sosyolojinin bu fonksiyonları ve bundan doğan önemi iki şekilde açıklanmaktadır. İlk olarak mali sosyoloji; maliye biliminin nispeten soyut olan yapısından dolayı oluşan eksikliğini tamamlamakta, mali olayların somut gerçeklikle incelenmesine olanak sağlayacak tedbirlerin belirli sosyal yapılarda ortaya çıkarması muhtemel olan etkileri ve neticeleri üzerinde ayrıntılı bilgi edinilmesine yardımcı olmakta ve böylece maliye politikasına yol göstericilik görevini gerçekleştirmiş olmaktadır (Kurtkan, 1968: 10-11). İkinci olarak mali sosyoloji, mali açıdan toplumların birbirleriyle etkileşim içinde olmalarını da kapsamaktadır. Bir bütün halinde değerlendirildiğinde diğer sosyal bilimlerin kendi yöntemlerini en uyumlu ve doğru bir biçimde yürütebilmeleri konusunda yardımcı bir unsurdur. Ayrıca mali olaylar ile diğer sosyal olaylar arasındaki etkileşimi somut bir zeminde ele alması dolayısıyla öteki toplumsal vakaların en iyi biçimde kavranmasını sağlayabilmektedir (Kurtkan, 1968: 11).

Mali sosyolojinin bu bütünleştirici ve birleştirici özelliği; ekonomik sosyoloji, devlet sosyolojisi, antropoloji, siyaset bilimi, mali hukuk ve kamu hukuku gibi birçok disiplinin kapısını açtığı gibi; sosyal coğrafya, yerel ekonomi ve bölgesel kalkınma gibi farklı boyutların da birlikte ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir (Brun, 2013: 11).

1.2. Mali Sosyolojinin Önemi

Sosyoloji bilimindeki alt disiplinlerden biri olan mali sosyoloji, mali araçlar ve olguların topluma etkilerini incelemeyi konu edinmiştir (Çiçek, 2006: 25). Diğer taraftan, maliye biliminin soyutluğundan dolayı oluşan sorunları giderir ve mali olayların elle tutulabilir sonuçlar içerisinde incelenmesine imkân tanır (Bilgiseven, 1984: 9). Mali sosyoloji, incelenmesi gereken bir alandır ve maliye yöntemlerinin belirlenmesinde önemli role sahiptir. Mali sosyolojinin odak noktasında; vergilerin parasal ya da aynı olarak belirlenmesi, dolaylı dolaysız vergilerin oran ölçüleri, vergi yükünün toplumun hangi kısmına arttırıldığı, vergi baskınındaki artış ve azalma, vergiye göre borçlanmanın seçilip seçilmemesi, kamudaki masrafların aza indirilmesi ya da kamu gelirin çoğaltılması gibi konular yer alır (Goldscheid, 1981: 363–378). Vergiler, sosyal eşitliğin oluşabilmesi için kullanılan bir maliye politikası aracıdır. Diğer taraftan vergilerin, sosyal bir hedefin yok olması halinde dahi toplumun içerisinde yer alan gruplara bazı etkileri olmaktadır. Mali sosyoloji bundan dolayı, sosyal sınıf ayrımının çok fazla bulunduğu az gelişen ülkelerde sosyolojinin en önemli bölümlerinden biri sayılır (Bilgiseven, 1984: 1).

Padgett, ilk olarak mali sosyolojinin toplum ile devlet arasındaki bağla ilgili olmasını vurgular. Diğer taraftan, mali sosyoloji, devletteki masraf yada vergi yöntemlerinin işlenmesi ve ilerlemesinin tarihsel kısmının dışında kurumsal çözümlemesini; sistem içerisindeki sınıf çıkarlarının temsiliyet düzeneklerinin çözümlemesini, masraf ve vergi yöntemlerinin gelir dağılımını, mali büyüme ve sınıfların ekonomik bağlarının düzenlenmesi, siyasetin değişmekte olan yapısı gibi daha büyük ölçülü toplumsal olaylar üzerindeki tesirlerinin nedensel çözümlemesini de içermelidir (Padgett, 1981: 76). Mali politikaların, toplumu nasıl etkileyeceğinin dikkate alınmadan oluşturulması, sosyal tepkilerle karşılaşmaya yol açacaktır. Bu şekilde mali olaylara karşı toplumun düşüncesi dikkate alınmayacağından, toplumun tepkisi anlaşılamayacak ve bundan dolayı maliye politikalarıyla hedeflenen sonuca ulaşılamayacaktır. Bu nedenle mali sosyoloji, politikaların kişiyle beraber toplumu da göz önünde bulundurarak belirlenmesine, maliyetin toplumsallaşmasına uygun ortamı sağlamaktadır (Karakoç, 1995: 12). Mali sosyoloji alanına, mali politikaların dışında, toplumdaki kişilerin birbirleriyle etkileşimleri girmektedir. Kişilerin kararlarını alırken rasyonel davrandıkları düşünülür. Ancak kişilerin yaşadığı toplumun dilinden ve değerlerinden etkileneceği açıktır. Bu nedenle hükümetin alacağı stratejik kararların, uygulayacağı politikaların kişilerin psikolojisine etki edeceği düşünülerek mali sosyoloji konusu üzerinde düşünülmelidir (Samadova, 2009: 6).

Frey ve Torgler, toplumsal şartlar ve vergi uyumu arasındaki bağlantıyı araştırdıkları çalışmalarında mükelleflerin vergiye olan uyumunun anlaşılmasında, diğer mükelleflerin hareketlerinin büyük oranda etkili olduğunu belirlemişlerdir. Dolayısıyla vergi mükellefleri, diğer mükelleflerin davranışlarının toplum için olumlu olup olmamasına bakarak, vergiyi istekli ya da isteksiz ödeyeceklerdir. Yani diğer mükelleflerin katkı seviyesine bakarak vergiye uyum fazlalaşacak ya da eksilecektir. Bu durum vergiye yönelik olan düşüncenin uygulanan davranışlara göre biçimlendiğini ortaya koymaktadır ki bundan da kişinin topluma olan etkisinden ziyade toplumdan etkilendiği söylenebilir (Çiçek, 2006: 26).

İnsanların toplum şeklinde yaşamaları sonucu devlet oluşmuştur. Devletin yaptığı faaliyetlerin sadece ekonomik sonuçları doğurduğu söylenemez. Çünkü devletin birincil işlevi toplum için harcamada bulunmak ve bu masrafları bireylerden alınan vergilerle karşılamaktır. Devletin tüm çalışmalarında insanlar ve bütün olarak ise toplum bulunur. Bundan dolayı devletin yaptığı hizmetlerin toplumu etkilemesi olası bir durumdur. Eğer bu durum dikkate alınmadan davranılırsa uygulanacak olan politikalarda eksiklikler oluşabilecektir. Mali sosyoloji, devletin uyguladığı ekonomik politikaların topluma olan etkisini inceleyerek, önemine dikkat çektiğinden dolayı önemli bir bilim dalıdır.

1.3. Mali Sosyoloji Kapsamı

Birbirine benzemeyen pek çok çeşitli faktörü ve elemanı içerisinde bulunduran mali sosyoloji, bu açıdan mali olaylarla olan bağından ötürü iktisadi ve sosyal manada yine pek çok kanı ve kuram ile bağlantılıdır. Mali sosyolojinin kapladığı alan sadece mali durum ve olaylarla ilgili olmadığından, tarih, kültür ve sosyal anlamlarda da incelenip daha büyük perspektiflerle değerlendirilmektedir.

Mali sosyoloji kuramlarının önünde gelen kişiler –sonraki kısımlarla detaylı şekilde değerlendirileceği gibi- mali sosyolojinin genişliği ve çeşitli disiplin bağlantıları üstüne pek çok fikir beyanı yapmışlardır. Söz konusu kişiler ve fikirlere dair örnek olarak; İbni-Haldun'un mali mevzulara ilişkin fikirleri verilebilir. İbn-i Haldun sosyoloji biliminin babası olarak kabul edilmiş ve yaşamın her sahasında etkin fikirleri halen güncelliğini koruyan bir bilim adamıdır (Falay, 1978: 51).

Schumpeter'e göre bir devletin mali geçmişi, yine o devletin yaygın geçmişinin de üstünde olan bir vakadır (Schumpeter, 1991:100). Kamu maliyesi, olayları ve problemleri, insanların değerlendirilmesindeki en yararlı gözlemleme noktası olarak düşünülmektedir (Schumpeter, 1991:101). Mann, vergi meselesinin gittikçe kamu maliyesi başlığından ayrılarak sosyoloji başlığına geçtiği düşüncesindedir (Mann, 1943:225).

“Mali sosyolojinin alfabesi” başlığıyla mali sosyolojinin unsurlarını birtakım devletlerde faaliyete geçirilen pratikler kapsamında değerlendiren Backhaus’ın düşünceleri aşağıdaki gibidir;

Amortismanlar: Amortisman kullanımı sayesinde Almanya’nın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra konut birikimini tekrardan ne şekilde yapılandığı görülmüştür. Bu seçenek, vergi sorumluluğunun azaltılmasında dolaylı bir yol olarak benimsense de beyan edilen vergilerle finanse edilen bir devlet üzerinde daha çok doğrudan tesirler ortaya çıkarabilmektedir.

Mali Yanılsama: Vergi kanunları mali yanılsamadan uzak durulması gerektiğini belirtir. Söz konusu yanılsamanın belirlenebilmesi için olabildiğince gayret edilmezse yurttaşın isteklerine cevap vermeyen fazla projeler, ortaya yine fazla vergi sorumluluğu ve yaşam kalitesinin düşme sorununu çıkaracağından, kamu alanında alınan verim azalabilmektedir. Bu açıdan, mali yanılsamaya dair olan incelemelerin, devletten kaynaklı yetersizliğin ortaya koyulmasında yaşam kalitesi seviyesinin giderek yükseltilebileceği söylenmektedir.

Çocuk Vergisi: Bu vergi, çocuğu olan aile bireylerinin vergi kanunlarıyla cezalandırılması için ortaya konan bir yöntemdir. Çocuğu olan bir kadın çalıştığı yerden belli bir zaman dilimi boyunca uzak kalmak mecburiyetindedir ve söz konusu zaman dilimi, yaşanan coğrafya ve gelenekler ile ilgili olmaktadır. Böylece bu mesele, ilgili annenin mesleki uygunluğu haricinde; normal verimle beraber maaşının giderek artmasının da önüne engel teşkil edebileceği manasını taşımaktadır. İşe geri başlayan kadınların çalışma performansları yeterli gelmeyeceğinden, bu konunun bedeli olarak annenin maaşının fazlalığına göre çocuk vergisinin fazla olması uygulaması ortaya konulabilmektedir.

Vergi Uyumunun Takibi: Vergi uyumunun takibi durumu, sadece vergi sisteminde doğruluk ilkesi bakımından değerli değildir. Vergilerin bir siyaset aracı olarak değerlendirilip kullanılması, yönetim açısından takibini zorlaştırabilmektedir. Fakat vergilere yapılan indirimlerden faydalanılması gibi meselelerde bilgi temin etme sorumluluğu yönetimden mükellefe aktarılmaktadır. Bu durumda kanıt sorumluluğunun tersi yönde yapılması vergi idaresinin çalışmalarını kısa süreye indirmekte ve farklı siyasi amaçları ortaya koyabilmek adına geniş bir yöntem ortaya koymaktadır.

Kamusal çalışmalar: İstihdam ve ekonomik canlılık ile ilgilenmeyi hedefleyen bu çalışmaların finansmanı genel itibariyle vergi gelirleridir. Alınan önlemler; istihdamı sağlamak için görülmemiş imkanlar oluştururken vergiye bağlı yapılardaki birbirine benzer imkanları eksilterek yatırım ile harcama isteğini de eksiltmektedir. Söz konusu sebeplerle

1932-1935 yılları arasında Wilhelm Lautenbach tarafından ortaya çıkarılan ve finansmanı kendisi olan kamusal çalışmalar uygulanmaktadır.

Beklenmeyen sonuçlar: Bu madde, mali sosyoloji kullanılarak vergilendirmenin ve regülasyonların nasıl sonuçlar vereceğine dair yürütülen varsayımlar ile alakalıdır. Örnek olarak; Laband, türleri tehlike altında olan canlıların habitatlarını himaye altına almak için yapılan çalışmaların bu türleri koruyamayacağını ortaya koymuştur. Birtakım kuş cinslerinin habitatında bulunan ağaçların kesilmesinin mümkün olmaması, himaye altına alınmaya çalışılan tüm alana dair olması kuşların habitatını himaye ettiği gibi tomruk şirketlerinin de söz konusu alanda çalışmalarını sonlandırmalarına ve ormancılık çalışmalarının bitmesine sebebiyet vermektedir. Böylelikle hedeflenen düzenlemede istenen sonuçlara ulaşabilmek için her iki tarafın çıkarlarını gözetecek çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Servet: Servetin elde edilmesi, iletilmesi ve himaye edilmesi vergi yapısının değişik fonksiyonlarına karşın şekillenmekte olup, toplumun kültür varlığını yönlendirmektedir. Servet kullanılırken, belirlenmiş kurumlara alınan vergilere isteklendirme unsuru tesir ettiğinden; üniversiteler, kütüphaneler ve mimari yerler ile müzeler gibi kültürü ortaya koyan yapıların sembolleri de toplum gelişimini ve varoluşunu içine almalıdır. Vergi sistemi ile insanların bütün tarafları arasında sayılamayacak kadar bağ ve netice olduğundan vergilendirme ile regülasyonların tüm sosyolojik tesiri, servetin genel tasviri ile beraber gözlemlenmektedir (Backhaus, 2001: 14):

Mali olaylara ilişkin regülasyonlar, ekonomik ve sosyal sisteme ilişkin nitelikler ile bağlı olma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Toplumun yapısına uyumlu başarılı çalışmaların ortaya konulabilmesi için, söz konusu sebeplerden yola çıkarak yapılması planlanan regülasyonların ve politikaların önce yönetimler tarafından toplum yapısına ilişkin iktisadi, sosyal ve kültürel niteliklere bakılarak hazırlanması ve bireylerin bu politikalar karşısında olası tepkilerinin varsayımı yapılarak üzerinde düşünülmesi ve ölçülmesi ile projelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

1.4. Mali Sosyolojinin Bazı Kavramlarla İlişkisi

Mali sosyolojinin ilişkili olduğu mali sosyalleşme kavramı ile vergi kültürü kavramı hakkında ilgili literatür bilgisi aşağıda iki alt başlık altında verilmiştir.

1.4.1. Mali Sosyalleşme

Bireylerin toplum içerisindeki ihtiyaçlarına ve toplumsal erdemlerine karşın faaliyete geçirdikleri uyum sağlama ve özümseme süreçlerine sosyalleşme denilmektedir (Long ve Hadden, 1983: 3). Bireylerin mali meseleler, gelişimler ve farklılaşmalara karşın ortaya

koyması gerekli olan tavır ve hareketlerin özümsemesi ya da bir diğer ifade ile toplumsal farklılıklar sonunda görülen mali meseleler ve gelişimin içselleşmesine imkân sağlayan ve insanların fikirlerinde meydana gelen varyasyonların ortaya çıkmasına aracı eden sürece mali sosyalleşme denilmektedir (Sarkıç ve Cura, 2012: 33).

Bir diğer tasvire göre mali sosyalleşme; insanların mali kültürün gereksinimlerine uyumlu hareket etmesi, içselleştirilmesi, hayata geçirilmesi, yaşanması, soruşturulması, nesilden nesile iletilmesi, vatandaşlık görevlerinden birinin de vergi vermek olduğunun kabul edilmesi ve mükelleflere mali yükümlülük hissinin kazandırılması şeklindedir (Kitapçı, 2011: 142). Mali sosyalleşme sayesinde milletin kültürel değerleri göz önünde bulundurularak yapılacak mali meseleler millet tarafından daha basit bir şekilde özümselebilmektedir (Kitapçı, 2011: 143)

Mükelleflerin mali kültürü içselleştirmesi mali sosyolojinin gereksinimlerindendir. Toplumda var olmakta olan mali kültüre dayanarak kamu giderlerine ait talep yapısı, vergiye dair yaşamlarında ortaya koydukları hareketler ve kamu giderlerine dâhil olma istekleri; yönetimler tarafından sağlıklı bir şekilde değerlendirilerek yapısal regülasyonların bu ölçütlerde yapılması gerekmektedir. Ayrıca; ülke idaresinin politika seçimlerinde milletin yapısını göz önünde bulundurması, bireylerin veri hakkında bilgi sahibi yapılması ile vergiye olan tutumlarının ilerletilmesi lazımdır. Bu durumda mali sosyalleştirmenin hedefleri; vatandaşlara bir mali kültür gereksinimi olarak esas tutum biçimlerinin kazandırılması (örneğin vergi ödeme tutumunun geliştirilmesi), vergi erdemine sahip olunması gerektiği, yararlı vatandaşlık yapmanın idrak edilmesi ve kültürde yerinin kazandırılması ile vatandaşların mali sistem ve kültüre dâhil olmasını sağlamaktır (Sarkıç ve Cura, 2012: 37).

Mükellefler yapacakları düzenli vergi ödemeleriyle, devletin zorunlu toplumsal ihtiyaçların ifası için gerekli olan finansmanı sağlarlar. Mali sosyoloji bu durumda giderler ile vergilerin ne şekilde saptanmasını ve toplumda tesirlerinin neler olduğunu araştırması ile vergi politikalarının belirlenmesi konusunda ehemmiyet arz etmektedir. Yapılan kamu giderleri ve gelirlerine dair oluşturulan politikaların sağlıklı ve başarılı bir şekilde faaliyete geçirilmesi mali sosyalleşme seviyesine bağlı bir durum ortaya çıkarabilmektedir (Sarkıç ve Cura, 2012: 36). Söz konusu politikaların toplumda karşılık bulması için; mali sosyoloji sayesinde gözlemlenerek saptanan uygulamaların toplumdaki yeterliliği ile mükelleflerin faaliyette olan politikaları destekleyerek sürekliliğini sağlamaları benzeri faktörlerle ilişkili olmaktadır. Mükellefler ait oldukları topluma göre değişiklik göstermekle beraber; mensubu oldukları cemiyetin, eğitim seviyesinin, kendilerine ait fikirlerin, inandıkları dinin gereksinimleri ile dâhil oldukları toplumdaki yapıyla yani genel olarak kültürel tesirlerle mali

sosyalleşmeden uzaklaşabilmektedirler. Bu durumda mali sosyalleşmenin ortaya konulabilmesi sadece kanunlar sayesinde gerçekleşmeyip halkın sosyo-ekonomik düzeyini de etkileyen kültüre uygunluğuna bağlıdır (Sarkıç ve Cura, 2012: 38).

1.4.2. Vergi Kültürü

Vergiye bakış açısı her yerde farklılık gösterdiği gibi vergiye gösterilen reaksiyonlar da topluma göre değişim göstermektedir. Böylelikle, verginin kültürü meydana getiren unsurlardan biri olduğu ve kültürlerle göre değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Kültür; konuşulan dil, toplumun geçmişi, mensup olduğu ırk, ekonomik idraki ve bulunduğu coğrafi konum gibi pek çok öğeleri içinde barındırırken vergi konusunda bir temel oluşturmuştur (Tosuner ve Demir, 2009:10). Bu açıdan söz konusu vergi kültürü başlığı; ekonomi, tarih ve sosyoloji gibi dalların altında bulunmaktadır (Nerre ve March, 2008: 154).

Vergi kültürü kavramının ilk defa Franz Meisels tarafından 1926 senesinde kullanıldığı görülmektedir (Sinkuene ve Levisauskaite, 2010: 31). Daha sonra bu terime dair çeşitli tasvirler ve demeçler ifade edilmiştir. Nerre ise bu fikirleri üç gruba ayırmaktadır (Nerre, 2001a: 2);

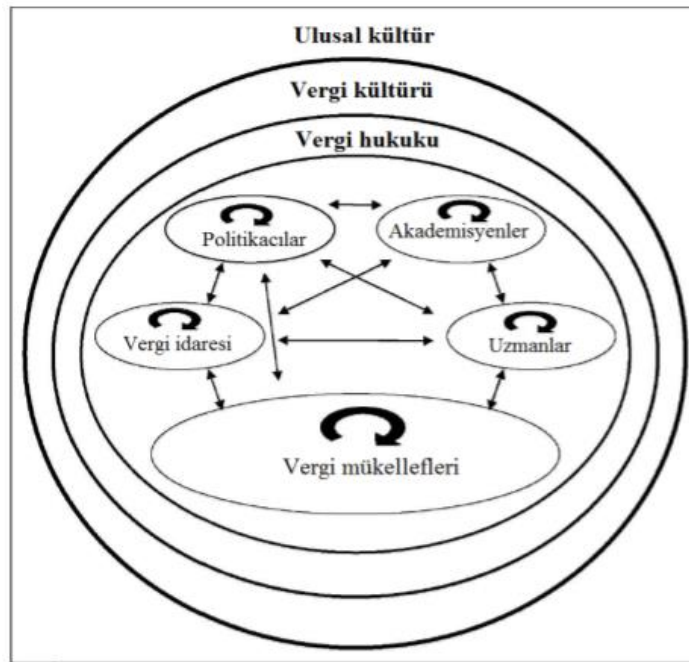
- Klasikler [J. A. Schumpeter (1929), A. Spitaler (1954), A. Pausch(1992)]
- Dönüşüm iktisatçıları [M. Camdessus (1997), V. Tanzi (2000), J. Martinez-Vazquez (2000), G. Boos (1999), Mishustin (2000), M. G. Gref (2000)]
- Diğer görüşler [L. E. Combest (1997), R. Berger (1998), F. M. Hartmann (1997), U. Hübner (1997)].

Schumpeter; “Rastgele bir toplum kurumu gibi vergiler, sahip olduğu iktisadi ve ruhsal durumlar ile uyumluluğunu ve hükümlülüğünü göstermektedir. Ancak var olan vergi yapısının topluma ait prensiplere uymaması, toplumun kurumlarını fazla ayakta tutmaz ve ortaya konulan farklılıklar ile ilerlemeler onu yavaşça yıpratır” şeklinde ifade ettiği görüşlerini, 1929 senesinde çıkardığı “Gelir Vergisinin Ekonomisi ve Sosyolojisi” (Economics and Sociology of the Income Tax) isimli çalışmasında yayınlamıştır (Schumpeter, 1929: 2). Schumpeter, vergi kültürü kelimesinin ilerlemiş vergi yapılarıyla bağlantılı olduğunu savunmuş, ulusal vergi yapısını bir yaratıcılık ve sanat olarak değerlendirerek iktisatçılara, bürokratlara ve diğer başka unsurlara dikkat çekmiştir (Nerre, 2001a: 2-3). Bu değerlendirmeye benzer fikirleri olan Alfons Pausch ise “Vergi kültürü, bireyin ruhsal durumunun ve kreatifliğinin yansıtılmasıdır” şeklinde yorumlamasıyla bir devletin vergi kültür ve yapısının gelişmesinin bireylere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Canbay ve Çetin, 2007: 57).

Spilater, 1954 yılında yapmış olduğu bir çalışmada vergi kültürünün devlet ve bireylerin ait olduğu topluma göre farklılık arz eden etkenler (iktisadi, coğrafi, sosyal gibi) ile şekilleneceğini söylemektedir (Nere, 2001a: 4). Ayrıca bu fikirlerini beyan ederken gelişmiş ve gelişmemiş vergi yapılarına değinmiştir (Nere, 2001a: 4). Boos ise vatandaşların vergi vermekten memnuniyet duyduğu herhangi bir devlet olmadığını ve bu durumun vergi kültüründen ortaya çıktığını söylemektedir (Nere, 2001a: 5).

Nerre ise vergi kültürü konusunda konsantre olmuş ve vergi kültürünü, “Bir devletin sahip olduğu kültür geçmişinin dahilinde bulunan ulusal vergi yapıları ve icraatları birbirini etkileyen resmi ve gayri resmi kurumların birleşmesidir. Bu durumda vergi kültürü, vergilendirme ve ödeme kültüründen daha geniş bir alana sahip olmaktadır” şeklinde ifade etmektedir (Nerre, 2001b: 3).

Nerre'nin açıklamasına göre ifade edilen vergi kültürü tasvirini meydana getiren etkenler ile milli kültürü de içine alan alt bileşenler Şekil 1.2'de gösterilmektedir. Kültürel etkenler ve geçmişten bugüne gelişen yapılar, vergi hukukunun temelleridir. Vergi hukukunun var oluşunda etkili unsurlar; siyasetçiler, vergi mükellefleri, vergi memurları, bilirkişileri ve akademisyenlerdir. Unsurlar arasında bağ kuran oyuncular oklarla gösterilirken, vergi mükellefleriyle akademisyenler arasında direkt bir ilişki ortaya çıkarılamamıştır. İlgili unsurların birbirini etkilemesiyle faaliyete geçen vergi hukuku aynı zamanda vergi kültürünü, vergi kültürü de milli kültürü etkisi altına almaktadır. Böylelikle vergi kültürü, milli kültürün alt elemanlarından biri olarak mukayese edilmektedir.

Şekil 1.1 Vergi Kültürünü Engelleyen Etmenler

Kaynak: Nerre, 2018: 156

1.5. Vergi Uyumı

Dilimizde “vergi uyumu” ifadesinde kullanılan “tax compliance” vergi ödeme isteği/hevesi anlamına gelir. Türkçe kaynaklarda vergi uyumu kavramını ilk kez Batirel kullanmıştır (Saygın, 2013: 17).

Vergi uyumu; bireylerin ya da kurumların, birtakım mecburiyetlere gereksinim duymadan kanunların ortaya koyuluşuna uyumlu olarak davranışa geçmeyi anlatmaktadır (James ve Alley, 2004: 32). Bir diğer tarifile vergi uyumu; mükelleflerin bildirimlerini, devlette geçerlilikte olan vergi kanunlarına, ayarlamalarına ve belirlenmiş yargı sonucuna uyumlu şekilde vaktinde ortaya konulmasıdır (Roth vd., 1989: 21). Bu açıdan vergi uyumu dört ögeyi içine almaktadır (Roth vd., 1989: 20). Vergiye ait kazançların dürüst ifadesi, vergi imtiyazları ve hesap edilmiş unsurların dürüst yansıtılması ile vergi kesintileri; vergi bildirimlerinin vaktinde yayınlanması ile vergi mükellefiyetinin tam olarak hesaplanması şeklindedir.

Vergi uyumu, vergi bilinci ve vergi erdemi gibi vergi konusuna dair önem arz eden terimlerle bağlantılıdır. Vergi bilinci, toplumun ihtiyaçlarının giderilmesi açısından verginin gerekliliğini anlayan bireylerin vergi vermekteki hevesleri ve istek seviyeleridir. Vergi erdemi ise, mükelleflerin vergi kanunlarından gelen sorumluluklarını, hakikate uyumlu biçimde yapmaları meselesindeki tutumlarının seviyesidir (Akdoğan, 2011: 189). Böylelikle vergi erdeminin ve bilincinin; vergiye uyumunun özgür iradeyle yapılma başlığında bulunduğu söylenebilir. Ancak mükelleflerin verginin adaletli belirlenmediği şeklindeki algısı, vergi bilinci ve erdemi kazanmış mükelleflerin dahi gönüllü olmayan bir şekilde hareket etmesine neden olabilmektedir.

Vergi erdemi, verginin ödenmesi meselesinde dahili bir isteklendirme şeklinde oluşarak dışardan bir mecburiyete ya da baskıya maruz kalmadan vergi ödemeyi istemek şeklinde de tanımlanabilir (Aktan, 2012: 15). Vergi erdemi ile vergi uyumu toplumun sosyal ve ruhsal unsurlarıyla bağlantılı olduğu için birbirlerini andırmakla beraber; vergi erdeminin meydana çıkmasında bireyin karşısına çıkan bir kontrol ihtimali, tehlike, fazlaşan maliyet tarzı, iktisadi unsurlar şeklinde değil vergi erdemi mükellefin belleğinde oluşan bir değer olup davranış ile ilişkisi yoktur (Saygın, 2015: 31). Daha sade bir tanımla vergi uyumu penceresinde vergi ödeme eylemi, özgür ya da mecburi olarak değişmekte ve böylelikle vergi bilinci ile vergi erdemi konuları vergi uyumuyla ilişkili vatandaşların vergi ödemeye baskı hissetmeden yaklaşmalarından ötürü oluşmaktadır.

Tablo 1.1 Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakının Vergi Uyumu İle İlişkisi

Vergi Uyumu	
Vergiye İtaat Zorunlu uyum	Vergiye Benimseme Gönüllü uyum
• Etkin vergi denetimi • Toplum baskısı • Caydırıcı vergi cezaları • Olağanüstü durumlar • Vergi idaresi uygulamaları	• Vergi ahlakı • Vergi bilinci • Olumlu algılamalar • Vergi idaresi-mükellef ilişkileri

Kaynak: Kağıtçıbaşı, 2004 ve Dayıoğlu, 2018 yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vergi uyumu, mecburi ve gönüllü uyum şeklinde ayrıldığından; bireylerin vergiye uyum göstermelerinin temelinde iki sebep vardır. İlki; ödememe ihtimali üzerine kararından vazgeçirici vergi cezaları, aktif bir vergi kontrolü, sosyal baskı, olağan dışı durumlar ve yönetimin faaliyetleri gibi vazgeçirici etkenler sebebiyle mükelleflerin, bu mecburiyet yaratan etkenler sayesinde vergiye mecburi olarak uyum göstermeleridir. İkinci sebep; bireylerin vergi erdemi ve bilincine sahip olarak aynı zamanda vergileme yapısına pozitif yaklaşımları durumunda mükelleflerin kendi özgür istekleri ile vergiyi kabul ederek gönüllü uyum ortaya koymalarıdır. Söz konusu birtakım caydırıcı nedenler ile kanuni yaptırımlar olmadan bireylerde vergi verme hevesi ve isteği varsa bu durum vergi erdemi ile ilişkilendirilebilmektedir (Saygın, 2013: 49).

Vergi uyumu, bahsedildiği üzere gönüllü ve mecburi uyum biçiminde ortaya konulmakla birlikte; literatürde baskın şekilde özgür istekle yapılması esası belirtilerek uygulanmaktadır. Ancak, vergi vermenin esasında, erdemli bir hareket olduğu ve bu erdemli hareketin yerleşmesinde cebri gücün varlığı nedeniyle, vergi uyumunun sağlanmasında da cebri gücün etkisi olduğu belirtilmektedir (Saygın, 2013: 27). Hakikaten mükellefler ile vergi idaresi arasındaki münasebetler, mükelleflerin vergiye olan uyumunu arttıran etkenlerdendir. Bu açıdan, vergi ödemekle yükümlü mükelleflerin yani mükelleflerin söz konusu sorumluluklarını vaktinde ve eksik olmayan bir şekilde ortaya koymaları meselesinde yönetimin yaptığı ayarlamalar da vatandaşların vergiye uyumunun gönüllü ya da mecburi yaklaşımını belirleyerek vergi uyumu devamlılığını pozitif ya da negatif şekilde yönlendirebilmektedir.

1.6. Vergi Uyumunu Etkileyen Faktörler

Mükelleflerin içinde bulunduğumuz dönemdeki vergi uyumu hükümetler için oldukça önemlidir ve bununla birlikte yine mükelleflerin söz konusu vergilere karşın uyumu, devlet

yapılarının temel gelirini oluşturan vergi gelirlerini de doğrudan tesir etmektedir. Vergi yükümlüsünün vergiye kendi isteğiyle gösterdiği uyum devletlerin vergi gelirlerini artırarak halkın sosyal yaşam kalitesini pozitif perspektifte değiştirecektir (Koç, 2010: 22).

1.6.1. Ekonomik ve Mali Faktörler

Vergi uyumunu etkileyen faktörler arasından en önemli faktörlerden sayılan ekonomik ve mali faktörler Ödeme Gücü, Kayıt Dışı Ekonomi, Ekonomik Dengesizlik ve Enflasyon, Serbest Piyasa ve Rekabet Ortamı, Gelir Düzeyi başlıkları altında incelenmiştir.

1.6.1.1. Ödeme Gücü

Mükellefler yükümlü oldukları vergileri kazançları sayesinde ödedikten sonra kazançlarının geri kalanını arzularına göre değerlendirebilir ya da biriktirebilirler. Mükelleflerin vergi vermeleri belli bir oranda harcamalarından ya da birikimlerinden vazgeçmek anlamına gelir. Vergi yükümlüleri söz konusu durumu, kendi ihtiyaç durumlarına göre tüketme ve tasarruflarına göre hareket ederek yaşam kalitelerini dengede tutmaya çalışarak yönetirler. Mükelleflerin kazançlarına göre vergi ödeme durumu değerlendirildiğinde görülür ki, yüksek kazanç sahibi olan bireyler lüks harcamalar ve birikimlerinden, düşük kazanç sahibi bireyler ise zorunlu ihtiyaçları için ayırdıkları bütçelerinden vergilerini verirler. Bu nedenle düşük kazanç sahibi bireylerin yükümlü oldukları vergiler, yüksek kazançlı mükelleflerin yükümlü oldukları vergilere göre daha çok vergi yükü meydana getirir. Mükelleflerin mecburi ihtiyaçları giderecek olan kazançları vergilendirildiği zaman düşük kazançlı mükellefler daha fazla özveride bulunmak durumunda kalacaklardır. Bu sebeple vergiye olan tepkileri daha olumsuz olurken bu durum vergi uyumlarını da olumsuz yönde etkileyecektir. Söz konusu tepkilerin azaltılması ve vergi uyumunun olabildiğince olumlu yöne çekilebilmesi için mükellefleri gelir durumuna göre vergilendirmek gerekmektedir (Tokdemir, 2019: 13).

1.6.1.2. Kayıt Dışı Ekonomi

Vergi uyumuna yön veren bir başka ekonomik etken ise ekonominin kayıt altına alınmama durumudur. Söz konusu durum yaşadığımız dönemde, gelişmekte geri kalmış ve henüz gelişmekte olan ülkeler için önemli bir problem teşkil etmektedir. Bunun pek çok sebebi olmakla beraber en önemli sebebi ülkelerdeki karışık vergi mevzuatı ve yüksek vergi oranlarının varlığıdır (Polat, 2018: 11).

Kayıt dışı durumun yaygınlaşmasıyla beraber vergi gelirleri azalmakta ve gelirlerdeki bu durum kamusal ihtiyaçların sürdürülmesi için vergi oranlarının yükseltilmesi ya da yeni

vergilerin konulması gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle kayıt dışılık daha çok yaygınlaşmakta ve düzenli vergisini ödeyen bireyleri bile soğutup vergi uyumunu negatif yönde etkileyebilmektedir. Buna ek olarak, vergi kaçırmanın yaygın olması ve karşılığında hak edilen cezanın verilmemesi algısının yaratılması da vergi uyumunu yine negatif yönde etkilemektedir (Polat, 2018: 11).

1.6.1.3. Ekonomik Dengesizlik ve Enflasyon

Globalleşmeyle beraber ortaya çıkan finansal serbestlik durumu, sermayenin global seviyede engelsiz ve serbest ilerlemesi, dünyada finansal dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Finansal pazarların milletlerarası seviyede birleşmesi, milli ekonomilerde meydana gelen krizlerin finansal pazarlar aracılığıyla global seviyede tesire sahip olma durumunu beraberinde getirmiştir. Buna göre, finansal pazarlarda sabitliğin gerçekleşmesi dünya ekonomisinin devam ettirilebilmesi bakımından önem arz etmektedir (Koç, 2010: 47).

Ekonomide dengenin sağlanamayışı pazarları olumlu olmayan bir durum içerisine sokmakta ve vergi yükümlülerinin gelecek hakkında endişeye kapılmalarına sebebiyet vermektedir. Ekonomik krizin gerçekleşmesi bireylerin tüketim davranışlarını yönlendirmekte ve gelecekle ilgili endişelerinin artmasına neden olmaktadır. Vergiyi ödeyecek durumu olan bireyleri de yükümlülüklerini yerine getirmek yerine parayı kendilerine saklama gereksinimi duymalarına yol açarak vergi uyumlarını azaltmaktadır (Atçeken, 2018: 70).

Enflasyon, fiyatların genel seviyesinde meydana gelen devamlı artış şeklinde ifade edilmektedir (Tokdemir, 2019: 13). Diğer bir ifadeyle ise ele alınan fiyatların genel seviyesidir ve birer birer ortaya çıkan artışlar enflasyon olarak tanımlanamaz. Fiyatlar genel seviyesindeki artışların devamlı bir ilerleme kaydetme içerisinde olması mecburidir, bir veya birden fazla ürünün fiyatının devamlı artması ya da ürünlerin hepsinin bir kez artış gösterme durumu enflasyon olarak değerlendirilmemelidir (Eğilmez, 2019: 192).

Enflasyon, devletteki vergi yönteminin yapısına ve enflasyon miktarına göre vergi gelirlerini pozitif ya da negatif şekilde yönlendirebilir. Bu durumun hiç gerçekleşmemesi ve etki etmemesi de mümkündür ve bu şekilde olması zaten arzu edilen bir şeydir. Vergi gelirlerinin, enflasyona karşın gerçek kıymetinin azalmaması için vergilendirilen gelir enflasyon miktarında artırılmalı, vergiler artırılan miktarlı tarifeye uygun olmalı ve vergi belirlenmesinden tahsil edilmesine varan süreç oldukça kısa zaman diliminde gerçekleştirilmelidir. Gelişmiş devletlerde, belirtilen ölçütler sağlanırken enflasyon karşısında vergi gelirlerinde herhangi bir azalma söz konusu olmamakla beraber gelişme sürecinde olan devletler için bu durumun gerçekleştiği söylenemez. Gelişmekte olan devletlerde, enflasyonun

karşısında vergi gelirlerinin azalması kaynaklarda Olivera-Tanzi etkisi şeklinde ifade edilmektedir (Tokdemir, 2019: 13).

Enflasyon, önceden vergi yükümlülüğü getirilmemiş olan gelirleri yükümlülük altına sokarak ya da düşük vergiye bağlı gelirlerin vergi yükümlülüğünü yükselterek, bireylerin vergi uyumlarında sorunlara sebebiyet verebilir (Tokdemir, 2019: 13).

Enflasyon; paranın zaman değerine göre vergi yüküne etki eden bir unsur olmakla birlikte vergi yöntemleri üstünde çeşitli tesirleri vardır. Enflasyon nedeniyle ekonomide satın alma gücünde düşme olur ve bu durum enflasyon vergisi şeklinde ifade edilebilir. Böylece enflasyonun yükselme gösterdiği zamanlarda vergiye karşı koyma gücü de doğru orantılı olarak yükselir ve söz konusu durum vergiye olan uyumu olumsuz etkiler. Enflasyon ve vergi uyumu konusunda yapılan araştırmalarda, ikisi arasında pozitif bir bağlantı olduğu, enflasyon arttıkça vergi uyumsuzluğunun da arttığı neticesi ortaya çıkmıştır. Bundan başka, enflasyonun yüksek olduğu zamanlarda vergi kaçakçılığının da daha çok olduğu gözlemlenmiştir. Enflasyon vergi hasılatlarının gerçek değerini düşürürken vergi uyumunu da olumsuz etkileyerek vergi gelirlerinin azalmasına sebebiyet vermektedir (Tokdemir, 2019: 13).

1.6.1.4. Serbest Piyasa ve Rekabet Ortamı

Serbest piyasa şartları içerisinde tüketiciler nitelikli ve daha ucuz ürünlere sahip olmak isterler. Üreticiler bu arzuları karşılamak adına rekabetin olduğu bir sektörde nitelikli ürünleri azaltmak yerine ürünlerin maliyetlerini azaltmayı tercih edeceklerdir. Maliyetleri çağına göre azaltan büyük firmalara karşın daha küçük üreticiler ile ticaret yapan mükellefler bu durumdan faydalanmazlar (Biberoğlu, 2006: 31). Söz konusu durumda vergi yükü piyasada fark edilerek mükelleflerin vergilerini gerçek meblağsından daha az beyan etme ya da vergi borçlarını hiç ödememe durumunu ortaya çıkarabilecektir. Vergi kaçakçılığı gerçekleştiği zaman maliyetini azaltan mükellefler diğerlerine karşın daha ucuz fiyatla sattıkları ürünlerden kar durumlarını yükseltebileceklerdir. Vergisini veren mükellefler ise belli bir vakitten sonra piyasada tutunamama tehdidi ile karşı karşıya kalacak veya vergi kaçırma yoluna giderek rekabet ortamını daha eşit bir şekle dönüştürmek maksadıyla çabalayacaklardır (Biberoğlu, 2006: 31). Sonucunda ise var olan rekabetin eşit sağlanamaması, vergi uyumunu negatif şekilde yönlendirecektir (Atçeken, 2018: 71).

1.6.1.5. Gelir Düzeyi

Vergi ödeme gücü, her an değişkenlik gösterebilecek bir kavramdır ve varlık, zenginlik ve gider gibi göstergeleri vardır. Söz konusu göstergeler, vergi yükünü istenilen şekilde dağıtılması ve halkın maliyetini dengeli şekilde dağıtmak maksadıyla

belirlenmişlerdir. Vergi yükünün paylaştırılmasında göz önünde bulunduran ödeme gücü gelirin belirteci olmakla birlikte ödeme gücünü ifade etmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Çimen, 2016: 14).

Batı milletlerinde ödeme gücünün ilk belirteci olarak gelir seviyesindeki değişkenlikler esas alınmıştır. Belli bir varlığa sahip olmak ve tüketmek için yeterli miktarda gelire de sahip olmak gerekir. Bu durum varlık ya da harcamalar üstünden tahsil edilen vergilerin neticede mükelleflerin gelirlerinden ödendiğini göstermektedir (Atçeken, 2018: 57).

Gelir seviyesi yükselen vergi yükümlülerinin oran olarak ödeyecekleri vergi miktarı da yükselmektedir. Ödenen vergi oranının yükselmesi ise, neticesinde elde edilecek faydaya ulaşmak için verginin kaçırılmasına sebebiyet vererek yakalanma tehlikesinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır (Bişgin, 2018: 17).

1.6.2. Sosyal ve Demografik Faktörler

Sosyal ve demografik nitelikleriyle ilgili olarak; vergi mükellefinin cinsiyeti, aile yapısı, yaptığı iş, sosyal nitelikler, eğitim seviyesi, yaşı ve yaşadığı sosyal ortamı gibi özelliklerinin vergiye gösterdiği gönüllü uyum üstündeki etkileri incelenecektir (Sönmez, 2014: 23).

1.6.2.1. Mükellefin Medeni Durumu

Vergi mükellefinin medeni durumu, vergi uyumunu yönlendiren etkenlerdendir. Bekâr bir medeni hale sahip mükellefin geliri kendisine yeterli gelecekken evli bir mükellefin gelirinin gereksinimler dâhilinde devamlı artmasını isteyecektir. Bu durum vergi mükelleflerinin bireysel vergi yükünü üstlerinde daha fazla hissetmelerine sebebiyet verecektir. Evli olmayan mükelleflerin vergi uyumlarının evli mükelleflere karşın daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Ancak yalnızca bu yönden bakılmadığında, bekâr olan mükelleflerin de yaşamlarıyla alakalı planladıkları beklentileri henüz gerçekleştirememiş olmaları gibi durumlar göz önüne alındığı vakit, evli mükelleflere karşın daha çok vergi kaçakçılığı yapabilecekleri de söylenebilir (Atçeken, 2018: 33).

1.6.2.2. Mükellefin Eğitim Durumu ve Mesleği

Mükelleflerin eğitim seviyesi yükseldikçe vergi uyumuna karşın takındıkları tutumda yükselecektir. Yine, eğitim seviyesi yüksek olan bireylerin sosyal devlet anlayışında verginin ehemmiyeti konusunda daha geniş bir bilgi birikimine sahip olmaları, vergi gelirlerinin değerinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Ancak yapılan incelemelere göre eğitilmiş insanların, elde edilebilecek hangi fırsatlar olduğunu daha başarılı şekilde bulmaları ve

denetim altına girme ihtimalinin daha az olduğunun farkına varmaları sebebiyle vergi uyumlarının da bu durumla şekillenerek azaldığı görülebilmektedir (Biberoğlu, 2006: 46-47).

Bunlarla birlikte, bireylerin yaptıkları ve uğraş edindikleri mesleklerinde vergi uyumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bir takım meslekler yükümlü oldukları vergileri başka bireylerin üstünde göstererek, söz konusu durumdan ya kurtulur ya da duruma daha fazla çalışarak reaksiyon gösterir. Bazı meslekler ise gücü kıran ve azaltan şartların zorluğu altında kazandıkları gelirlerinden cayararak çalışmamaya karar verebilirler (Çataloluk, 2008: 221).

Lewis, bireylerin kazandıkları gelir yükseldikçe buna ters bir şekilde doğru söylemlerinin azaldığını belirtmiştir. Literatürde yapılan çalışmalardan ortaya çıkan bir diğer bulgu ise, kendi işinin sahibi olan mükelleflerin daha çok vergi kaçakçılığı yaptığıdır (Tuay ve Güvenç, 2007: 22).

1.6.2.3. Mükellefin Cinsiyeti

Mükelleflerin cinsiyetleri de vergiye karşı takındıkları tutumları etkileyen bir maddedir. Cinsiyet dağılımına göre incelenen bilgilere göre, özellikle kadınların vergiye karşı olan uyumlarının ve tutumlarının erkeklere karşın daha yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir (Tuay ve Güvenç, 2007: 22).

Literatürde yapılan çalışmalarda; yükümlünün kadın ya da erkek olmasının vergi uyumuna tesir ettiği gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda kadın mükelleflerin erkek mükelleflerle kıyasla vergi bilincine daha çok sahip oldukları tespit edilmiştir. Vergi denetimi ve denetim çalışmalarıyla ilgili fikirlerini belirten kadın mükelleflerin cinsiyet özelinde vergiye kendi istekleriyle dahil olmaları sebebiyle, cinsiyetin uyuma tesir ettiği görülmüştür (Mutlu ve Taşçı, 2013: 231).

1.6.2.4. Aile Ölçeği

Aile bireylerinin bireysel gelirleri doğrultusunda vergi mükelleflerinin vergiye karşın geliştirdikleri tutumların farklılık gösterdiği bilinmektedir. Mükelleflerin aile durumlarına göre vergiye bakış açıları değişkendir. Aile yapısı çekirdek olan mükellefin vergi yükümlülüğü küçük ölçekte olmasına karşın mükellefin daha geniş yapıda ailesinin olması durumunda bireysel geliri, kendisine dahi yetersiz gelecektir. Bu sebepten mükellef vakit geçtikçe vergiye uyum sağlayamadığı fikrine kapılacaktır (Atçeken, 2018: 53).

1.6.2.5. Mükellefin Yaşı

Vergi mükelleflerinin yaşları vergi uyumunda tesiri olan başka bir unsurdur. ABD’de yapılan deneye dayalı bir araştırma, yaşı 65’in üstünde olan kişilerin risk altına girme meselesindeki fikirleri genç bireylere kıyasla oldukça düşük bir düzeydedir. Bu sebeple söz konusu kişilerin doğru söylem gerçekleştirememe eğiliminin daha az miktarda olduğu ortaya çıkabilmektedir (Atçeken, 2018: 59). Daha sade bir tanımla ifade edilecek olursa, genç bireylerin içinde var olması daha olağan olan risk alma davranışından ötürü vergi uyumsuzlukları yaşlı bireylere göre daha çoktur. Geçmiş yıllarda üzerinde durulan araştırmalarda, yaşın, mükelleflerin vergilere karşı geliştirdikleri davranışlarında, tesirli olduğu gözlemlenmiştir. Genç mükelleflerin kazandıkları veya sahip oldukları gelirlerin, göz ardı edilemeyecek miktarını tüketmek ya da harcamaya dair kısa zamanlı tasarruf yaptıkları görülmektedir. İlk öncelikli olarak, 25-30 yaş aralığındaki bireylerin henüz hali hazırda yüksek bir gelir sahibi olmadıkları öngörülebilecek bir durumdur. Söz konusu yaş aralığındaki bireylerin aile oluşturma, daha kaliteli bir yaşam seviyesine sahip olmak gibi planları olduğundan ötürü hükümetin vergi alma talebine karşın tutumları vurdumduymazdır. Ancak, daha büyük yaşta olan mükellefler, 25-30 yaş grubundaki mükellefler kadar yaşam kalitelerinin seviyesini artırma gibi bir amaca sahip değildirler. Buna benzer sebeplerle yaşı büyük mükelleflerde daha iyi vergi bilinci olduğu gözlemlenmektedir (Biberoğlu, 2006: 47).

1.6.2.6. Soy Özellikleri

Vergi uyumunu etkileyen bir diğer unsur ırka bağlı etkenlerdir. Vergi mükelleflerinin ırklarına göre vergi uyumu, Fransa, Almanya ve İtalya’yı içine alan bir araştırma sonucunda Fransa’nın vergi uyumsuzluğu ile en çok karşı karşıya kalan ülke olduğu sonucunu vermiştir. Bu durumun sebebi olarak, Almanya ve İtalya’yla kıyasla, subjektif vergi yükünün daha fazla olduğu ifade edilmiştir (Biberoğlu, 2006: 48).

Milletlerin kültürel değişkenlikleri de vergi uyumunu etkilemektedir. Örneğin; Akdeniz iklimine sahip olan Latin ülkelerinde üst mevkilere ve sınıfsal makamlara duyulan güven azken, İskandinav ülkelerinde, şuurulu disiplinden kaynaklı mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun daha iyi olduğu kanısına varılmıştır (Atçeken, 2018: 55).

1.6.2.7. Toplumsal Ortam

Vergi yükümlülerinin, vergi konusundaki tutumları ve fikirleri sadece psikolojileri ile değil, içinde yaşadıkları sosyal yapıyla da önemli ölçüde şekillenmektedir. Yükümlünün içinde bulunduğu toplumsal ortam vergi konusunda önyargılı ve isteksiz davrandığı takdirde vergiye karşı nötr bir tutum sergileyecek lakin vatandaşlık sorumluluğu şeklinde özümsemişi

vergi uyumunu idrak süreci belli bir vakit boyunca devam edecektir. Ancak vakit geçtikçe biriken zıt fikirlerinden ötürü bu davranışını bırakıp hükümete karşı olan güveni sorunlu bir hale girecek ve vergiye uyumu azalacaktır (Biberoğlu, 2006: 52). Bu durum vergi mükellefinin vergi ile alakalı davranışlarında gözlemlenebilmektedir. Mükellefin hayatını sürdürdüğü çevrede vergiye verilen kıymet düşükse ve vergi kaçakçılığı normal ve ahlaklı bir hareket gibi görülmektedirse vergisini veren mükellef bulunduğu ortamda tenkitlerle karşı karşıya kalacağından, bu durumdan olumlu bir şekilde etkilenmeyecektir. Ayrıca, vergisini vermeyen mükellef bulunup cezalandırılmaz ve bu uzun vakitler boyunca devamlılık gösterirse, bu sefer de vergisini ödeyen birey haksız bir şekilde vergi alındığı fikrine kapılarak, vergi kaçırma yollarına girebilecektir (Dökmen ve Günel, 2012: 2).

Mükelleflerin vergi karşısındaki hareketleri ve tepkileri sadece psikolojik olarak değil içinde bulundukları sosyal ve toplumsal ortam ile de ilgilidir. Mükellefin hayatını sürdürdüğü toplumda vergiye karşı oluşmuş isteksiz ve önyargılı negatif tutumlar, vergiye nötr bakan vatandaşı da zamanla etkilemeye başlayacaktır. Vatandaşlık sorumluluğunun farkında olan bir mükellef belli bir süre bu zıt fikirlerle mücadele içerisine girse dahi bir vakit sonra bu durumun içinden çıkarak devlete karşı güven problemleri oluşturmaya başlayacaktır. Vergisini veren mükelleflerin, söz konusu vergi uyumsuzluğu yaşayan insanlar tarafından kinayeli bir şekilde tenkitlere maruz bırakılması, hak etmediği halde mahcup ve utanılır bir duruma girmesine sebep olabilmektedir (Koç, 2010: 61).

1.6.3. İdari, Hukuki ve Siyasi Faktörler

Bu başlık altında vergi uyumunu etkileyen idari, hukuki ve siyasi faktörler; Hukuki Sistem, Vergi Kanunlarının Güncellenmesi, Vergi Sistemi Karmaşıklığı, Kamusal Mal ve Hizmet Sunumu, Vergi Afları, Vergi Denetimi ve Para Cezaları alt başlıkları ile ele alınarak incelenmiştir.

1.6.3.1. Hukuki Sistem

Hukuk sisteminin süratli ve etkili bir şekilde yürütülmesi, vergi yükümlülerinin sosyal yapının gereği olarak talimatlara uyumuna tesir ettiği gibi vergi kanunlarına da uyum sağlamalarına neden olacaktır. Vergi uyumsuzluğu söz konusu olduğunda idarece, kendiliğinden koyulan vergi ve cezalar karşılığında Vergi Usul Kanunu aracılığıyla vergi yükümlüleri pişmanlık duyduğu takdirde ve bu duruma tahakkuk talebi oluşturduğu vakitte, uzlaşma kuruluşları vasıtası ve buna ilaveten mahkemeler aracılığıyla vergi uyumunun sağlanması mümkün olabilmektedir.

Makul ve hassas bir şekilde yapılan çalışmalar ile devletler, mükelleflerin hareketlerini düzeltme fırsatına erişebilmektedir. Bireyler milletleri ile kendilerini özümseyip milletlerinde bireysel paylarına denk gelen adaletli vergiyi vermeyi arzu etmektedirler. Hürmetli, eşit ve dengeli davranış gördükleri toplum içinde hilesiz bir şekilde vergilerini ödemek istemektedirler. Bunun haricinde, kaynakların optimal değerlendirilememesi ve hukuk sisteminde Anayasa, hüküm ve mevzuat kararlarının birbirleri arasında uyum sağlanamaması, çelişkili kanun ve uygulamalara sebebiyet vererek mahkemenin kararlarının da birbiriyle çelişebilmesine yol açabilmektedir. Söz konusu çelişkili hükümler üst mahkemelere itiraz ve temyiz şeklinde taşınıp uyuşmazlık dosyalarının artmasına sebebiyet verebilmektedir. Böylelikle mükellefler de netlik barındırmayan kararlar sebebiyle, dava sürecinde haklarını aramaya çalışarak vergi uyumsuzluğuna dahil olabilmekte ve vergiye uyum süreçleri mahkemede geçen sürece göre şekillenebilmektedir (Bülbül, 2014: 62).

Vergi uyumunda hukuk yapısının topluma paylaşılması, usulleri sunması ve yaptırımlarının olmasının tesirleri güçlü unsurlardandır. Ayrıca, hukuk sisteminin yeterli olması vergi uyumu için olumlu bir durumdur. Söz konusu sistemin cezalandırma gücü nedeniyle vergi yükümlüleri üstünde vatandaşlık bilinci ve vergi verme konusunda hassas olarak hareket etmeleri yaşadıkları topluma bu durumu benimsetme açısından içsel bir arzu haline gelmesini sağlamaktadır (Bülbül, 2014: 62).

1.6.3.2. Vergi Kanunlarının Güncellenmesi

Vergi kanunlarının değiştirilme süresine ilişkin ortaya koyulan genel kriter, sabitlik veya kararlılık kriteri ismiyle bağdaştırılan bir durumdur. Bu kriter kanunların asla değiştirilmemesinden ziyade devamlı değiştirilmemesini ifade etmektedir. Söz konusu kritere uyum sağlanması pek çok açıdan fayda getirerek vergi yükümlüsünün psikolojik durumunu makul bir seviyede tutmaktadır (Şenyüz, 1993: 215).

Vergilerin belli bir zaman sürecindeki değişme süresi konusunda sayısal bir limit veya belirli bir rakam belirtmek imkân dâhilinde olmasa bile yapılan değişiklikler ekonomik, toplumsal ve siyasi şartlara elverişli şekilde olmalıdır. Bu elverişli ve yeterlilik durumu gerçekleştirilirken vergi yükümlüleri, vergi alanına dâhil meslek sahipleri ve yöneticiler zorlu bir hal içerisine düşmemelidirler. Vergi kanunlarının devamlı değiştirilmesi vergi idaresinin tesirini azaltıp, vergi mükelleflerinin içsel durumlarını rahatsız bir konuma düşürerek psikolojik olarak vergi yükünün fazlalaşmasına neden olmaktadır (Şenyüz, 1993: 215).

Vergi kanunlarında devamlı yapılan değişiklikler, her seferinde yeni kararlar hakkında bilgilendirme ve benimsenme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Tüm bunlar, aslında düzenli

olmayan vergi sistemini daha fazla düzensiz bir hal içine sokmakta ve mükelleflerin vergi kararlarına uyumunu uzatmaktadır (Kaynar, 2007: 44). Vergi kararlarında devamlı değişiklik yapılması vergi kararlarının öğrenilmesini zor hale getirerek, kanunlarda boşlukların ortaya çıkmasına ve vergi uyumuna negatif tesir etmesine sebebiyet verir (Gerger, 2011: 77). Bunun haricinde, vergi kanunlarının devamlı değişiklikler göstermesi, kanunların benimsenmesini ve yeni siyasi süreçlere de uyumlu davranılmasını gerektiren bir durumdur. Bu sebeple, hali hazırda düzensiz ve öğrenilmesi kolay görülmeyen vergi kanunlarının idrak edilmesi daha çok zorlaşır ve mükelleflerin uyum süreçlerinin uzamasına neden olur (Tokdemir, 2019: 30).

Vergi kanunlarının devamlı değiştirilmesinin psikolojik tesirleri de vardır. Vergi yükümlüleri uzun süredir yürürlükte olan vergi kararlarını özümsemiş bulunduklarından vergiye karşı geliştirdikleri direnme eğilimi zamanla azalır ve bu durum vergi uyumunu beraberinde getirir. Vergi kanunlarının uzun zaman değişime sokulmadan faaliyetine devam ettirilmesi vergi psikolojisini pozitif şekilde etkiler. Özetle bu konuda idrak edilmesi gereken durum, vergi kanunlarına getirilecek olan değişimlerin uygun sebepler olmadan ve devamlı şekilde yapılması değil, devletin bürokrasi ve ekonomi sisteminde meydana gelen değişikliklere göre yapılacak olan incelemeler, düzenlemeler ve planlamalar ile yapılması şeklindedir (Çimen, 2016: 31).

1.6.3.3. Vergi Sistemi Karmaşıklığı

Vergi uyumuna tesir eden unsurlara dahil olan vergi sisteminin karmaşıklığını ifade ederken ilk önce vergi tekniği kavramı incelenmelidir. Vergi tekniği, vergi dağıtma sürecinde belirtilen gayelerin yerine getirebilmesi için idari ve hukuki sisteme uygun şekilde alınan tedbirlerin tümünü belirtmektedir (Sönmez, 2014: 28).

Vergi yapısı yaratılırken vergi tekniğinden faydalanılır ve vergi uyumunun gerçekleştirilmesinde ön plandadır. Yeni bir verginin oluşturulmasında, vergiye verilecek isim de vergi uyumunu etkileyen bir unsurdur. Karar verilecek olan adın, mükelleflerde negatif tutum oluşturmaması veya oluşturduğu takdirde bu durumun en aza indirgenmesi sağlanmalıdır. Türkiye’de faaliyete geçirilen geçici vergi bu duruma örnek verilebilir. Geçici vergi, mükelleflerden tahsil edilen peşin bir vergi olma özelliğine sahiptir. Ancak verginin adı peşin vergi olmuş olsaydı pek muhtemel bireylerin negatif tutumları ile karşı karşıya kalınabilirdi ve bu durumun neticesi vergi uyumunun azalması ile gerçekleşebilirdi (Biberoğlu, 2006: 75).

Vergi kanunlarındaki planlamaların çok detay içermesi, vergilerin kolay idrak edilmesini engelleyerek vergi sistemini karışık bir duruma sokabilmektedir. Söz konusu

karışıklık verginin temin edilmesi sürecinde yapılan planlamaların gerçekleştirilmesi aşamasında problemlerle karşılaşılmasına sebep olur (Çimen, 2016: 30).

Vergi kanunlarının kolayca idrak edilebilir şekilde olması vergi yükümlülerinin vergiye olan uyumunu basitleştirirken bununla doğru orantılı olarak karışık olması ise bu uyuma engel olarak güçleştirmektedir. Söz konusu kanunların idrak edilmesi kolay olmadığında vergi yükümlüleri daha çok görüş alma ihtiyacı duyar ve bu durum vergiye uyumu azaltacak unsurlardan birine dönüşür (Savaşan ve Odabaş, 2005: 5).

Vergi sisteminin kolayca idrak edilebilir olması için ilk başta vergi kanunları ardından vergi çalışmaları kolaylaştırılmalıdır (Karakut ve Benk, 2010: 142). Vergi mükelleflerinin karışık bir vergi yapısına karşın uyum göstermesi de güçtür. Bu nedenle, öz ve açık olmayan bir vergi yapısı, yükümlülerin vergi maliyetlerini artırıp vergi uyumlarını da negatif açıdan yönlendirecektir (Kumluca, 2003: 94).

Vergi mükelleflerinin kanunlara uygun hareket etmesinde kanunlarının sade, anlaşılır ve basit uygulanması önemlidir. Kanunlar tersi halde karışık ve anlaşılması güç bir şekilde yapıldığı takdirde mükellefler bu yapı sebebiyle farkına varmadan vergilerini veremeyebilirler (Tuay ve Güvenç, 2007: 30).

Vergi kanunlarının karışıklığı vergi mükelleflerinin dürüst söylemde bulunmama davranışlarını destekleyecek bir unsurdur. Bundan ötürü vergi kanunları ilk öncelikle basit yapıda olup vergi sistemlerinde devamlı değişkenliklerin gerçekleştirilmemesi göz önünde bulundurulmalıdır. Vergi yükümlüleri, söz konusu kanunların karışık yapıda olduğu konusunda hem fikir olduklarında vergiye olan uyumları etkilenebilir (Koç, 2010: 22).

Vergi kanunlarının karışık oluşu, vergiden kaçmalara ve kanunlara uyulmaması açısından pek çok fırsat yaratmaktadır. Vergi kanunlarının basit olmamasının neticesinde vergi idaresinin denetleme maliyetleri yüksek düzeyde olurken vergi uyumu tersi yönde düşük olmaktadır. Vergi kanunlarında devamlı değişiklik yapılması, vergi mükelleflerinin vergiye uyum sağlaması için sarf edecekleri gayretleri negatif etkileyecektir (Biberoğlu, 2006: 76).

1.6.3.4. Kamusal Mal ve Hizmet Sunumu

Mükelleflerden tahsil edilen vergilerle finanse edilen kamu bütçelerinde kamusal gereksinimlerin sağlanması için harcama planlamalarının yapılması beklenmektedir. Bütçe ile faaliyete geçirilen bu süreçte harcama planları seçim zamanlarında mükellefler tarafından tasdik edilmesi vergiye karşın oluşabilecek tepkiler yönünden önem arz etmektedir (Çimen, 2015: 22).

Kamusal ürün ve hizmetler karşılıksız ya da belli bir bedelle gerçekleştirilebilmektedir. Mükelleflerin aldıkları kamu ürün ve hizmetlerinden hoşnut oldukları düşünülse de yapılmış bazı deney çalışmalarında kamusal mal ve hizmetlere bakışın olumsuz olduğu veya umursanmadığı, ancak vatandaşların bedel ödeyerek satın aldıkları kamusal mal ve hizmetlere olumlu yaklaştığı ve değer verdiği gözlemlenmiştir. Bedel karşılığı sunulmayan mal ve hizmetlerin faydalarından mükelleflerin haberdar olması vergi uyumunun sağlanmasında bir araç görevi görebilecektir (Bülbül, 2014: 50).

Kamu harcamalarının etkili ve kaliteli kullanıldığı düşüncesi vergi yükümlülerinin vergi uyumunu olumlu etkiler. Vergilerin, kamu harcaması değil de borç finansmanında değerlendirilmesi mükellefleri, kamu harcamalarından yeterince yararlanamadıkları fikrine iterek vergi uyumu isteklerini negatif açıdan yönlendirmektedir (Çelikkaya ve Gürbüz, 2006: 130). Alınan vergiler ile temin edilen kamu hizmetleri ve ürünlerinin dağıtılması ve yararlarının sağlanması devlet politikalarına karşın ortaya çıkacak olan güven neticesinde vergi uyumu artırılabilir (Tuncer, 2002: 118).

Hükümet temin ettiği söz konusu hizmetler ile alakalı olarak verimliliğin sağlanması ve vatandaşlara yansız şekilde hizmetin gerçekleştirilmesi durumunda vergi uyumu olumlu şekilde artırılabilecektir. Vergi idaresi ile alakalı olarak vergi yükümlülerinin vergiyle alakalı süreçlerde karşı karşıya geldikleri problemlerin başında vergi yönetiminin düzenlemesi, çalışan, taşınabilir mal teçhizi ve bilgilendirmenin arzu edilen düzeye getirilmesi, yükümlülerin tatmin edilmesine yönelik gerçekleştirilecek faaliyetler ile vergi uyumu olumlu şekilde sağlanabilecektir (Bülbül, 2014: 52).

1.6.3.5. Vergi Afları

Vergi afları, mükelleflerin vergileri niçin ve ne kadar ödediklerinin belirlenmesini zorlaştıran uygulamalardan biridir. Türkiye'nin geçmişi incelendiğinde, içinde yaşadığımız döneme kadar pek çok vergi affı kanununun çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Hükümetler belirli dönemlerde içerisinde bulundukları siyasi ve ekonomik kriz koşullarını atlatabilmek ve oy maksimizasyonu güdüsüyle vergi affından taraf olabilmektedirler. Ancak çıkarılan vergi afları mükelleflerde çalışma arzusunu kıracağı gibi vergi sistemine negatif bir tutum sergilemelerine de zemin hazırlayabilmektedir (Yayman, 2020: 316). Söz konusu af ile alakalı planlamalarda genelde vergi borcunun yapılandırılması, vergi barışı, miktarının belirlenmesi için esas alınan değer için matrah artırımı gibi adlar kullanılmıştır. Çıkarılan bu kanunlardaki gaye vergi teminatının gerçekleştirilmesidir. Vergi affı, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirirken, öncesinde bildirmediikleri veya eksik bildirdikleri kazançlarını mevzuata

uygun bildirmelerini sağlayan bir fırsattır. Ayrıca ödeme süresi geçmiş vergi borçlarının faizlerinin bir bölümünden muaf tutulmalarını sağlamak gibi bir faydası bulunmaktadır (Gümüş ve Edizboğan, 2013: 113).

Vergi aflarının devamlı çıkarılması, söz konusu durumu bir siyasi vesile haline soktuğu takdirde ekonomik ve toplumsal yönden pek çok pozitif ve negatif tesirlere sebebiyet vermektedir. Devamlılık gösteren vergi afları kayıt dışı ekonomiyi ifşa ederek vergi uyumunu olumsuz etkileyip vergi erdeminin kırılmasına neden olmaktadır. Bunun haricinde vergi yaptırımlarının vazgeçirici etkisinin yok olmasına sebebiyet vererek kanunlara karşı güvenin bozulması durumunu ortaya çıkarmaktadır (Besen ve Doğan, 2008: 69).

Vergi aflarının ülke ekonomisi üstündeki tesirleri ile alakalı birbirinden farklı iki fikir vardır. Bunlardan ilki af taraflısıdır ve esas olarak vergi aflarının kısa sürece vergi teminatına hız kazandırdığını ve kamu gelirlerini olumlu etkilediği yönündedir. İkincisi ise ilk görüşün tersine af karşıtı olan görüştür ve bu görüşün esasında ise söz konusu afların bireyler arasında adil olmadığı fikrini yaratarak, uzun sürede de vergi uyumunu olumsuz etkileyeceği yönündedir (Tokdemir, 2019: 33).

Vergi affının maksadının sağlanabilmesi ve daha çok vergi teminatının uygulanabilmesi için, af çalışmasının kısa ve uzun vadedeki tesirleri pozitif ve negatif yönleriyle düşünölüp ardından yapılacak olan kıyaslamaların neticesiyle vergi affının uygulama kararı netleştirilmelidir (Besen ve Doğan, 2008: 69).

Literatürde geçmişte yapılan bazı çalışmalarda mevzuatın vazgeçilmez unsuru olarak düşünölen vergi aflarının uzun dönemde verginin adil dağılımını olumsuz etkilediği, vergi çabasını hırpalandığı, idarenin temin gücünü ve vergi erdeminin azalttığı, vergi yargısının üzerindeki işleri de en aza indirgemesi ve netice olarak vergi uyumunu negatif etkilediği görölmektedir (Tokdemir, 2019: 33).

1.6.3.6. Vergi Denetimi ve Para Cezaları

Denetimlerin maksadı, mükellefleri kanunlara uymaya yönelterek, herhangi bir vakitte denetlenebilecekleri fikrini akıllarına sokmaktır. Vergi denetimi kanunlara ters hareketle vergisini dürüst ve vaktinde vermeyen kişiler için önemli bir tehlike arz eder. Dürüst söylemi ortaya çıkaran kıstas ise tehlikenin ölçüsüdür (Koç, 2010: 68). Vergi denetimlerinin maksadı sadece vergi ödemeyen kişileri tespit etmek değil, aynı zamanda kişi ve kuruluşların yönetmeliklere uygun şekilde davranmalarını da sağlamaktır (Kumluca, 2003: 93).

Geçmiş yıllarda yapılan denetimlerin tesiriyle gelişen süreçte denetlenme olasılığının artacağı fikrine kapılan mükellef gelecek yıllarda kendi isteği ile vergi uyumu

gösterebilecektir. Ancak denetimler vergiye karşı uyumsuzluğu anlamakta sonuç veremiyor veya var olan yaptırımlar bu uyumsuzluğu meydana çıkarmada değerlendirilemiyorsa, söz konusu durum vergi uyumu olan mükelleflerde de istismar edilme fikri yaratabilecektir (Atçeken, 2018: 65).

Ortaya konulan incelemeler referansı ile vergi yaptırımları ile vergi uyumu arasındaki bağlantının kesin olmadığı belirtilmektedir. Genel olarak yaptırımların artması vergi yükümlülerinin vergiye karşı gösterdikleri tutumunun uyumlu olduğu şeklinde olsa dahi bu durum değişkenlik gösterebilmektedir. Bunun sebebi yaptırımdaki vazgeçirici unsur olan ceza ölçüsünün eksik kalması sebebiyle vergi mükelleflerinin vergiye karşı geliştirdikleri tutumların olumsuz netice vermesidir (Atçeken, 2018: 64).

1.6.4. Teknolojik Faktörler

Vergi idareleri, vergi mükellefleri üstündeki yüklerin en aza indirgenmesi, verginin kaybolması veya kaçakçılığının önlenmesi ve etkin güç olmak maksadıyla teknolojiye mümkün olduğu kadar faydalanma çabasındadırlar. Mükellef yönünden en az maliyetle vergi sorumluluğunun gerçekleştirilmesi kıymetli olduğu gibi idare açısından da kayıp vergiler veya vergi kaçakçılığının ortaya çıkardığı haksız durumları minimize etmek kıymetlidir. Böylelikle söz konusu olumsuz durumların engellendiği veya yaptırımlarla azaltıldığına inanıldığı takdirde mükellefin vergi uyumu artmakta ve netice olarak vergi kayıp ve kaçakçılığı sorunu da azalma yoluna girmektedir (Çimen, 2016: 20).

Bilişim teknolojisinin giderek geliştirilmesi ve pek çok işlemin internet yoluyla halledilebilmesi, ülkemizde Maliye Bakanlığı'nın faaliyetlerini harekete geçirmiş ve vergi işlerinin hem mükellefler hem idareler açısından basitleştirilmesi maksadıyla teknolojiye faydalanmak için pek çok çalışmalar ortaya koymuştur (Çimen, 2016: 21). Özellikle vergi yükünün adil bir şekilde paylaştırılması, vergi teminatının daha verimli olmasını sağlamak ve mükellefler ile iş hayatına kaliteli hizmetler sunmak maksadıyla Vergi Dairesi Otomasyon Projeleri dâhilinde aşağıda gösterilen kimi faaliyetler uygulamaya konmuştur (OECD, 2007: 135):

- *İnternet Ağı*: Bütün vergi dairelerinin birbirleri arasında güçlü iletişimin olması,
- *E-Beyanname*: Bütün vergi beyanlarının internet aracılığı ile alınması,
- *E-Vergi Tahsilatı*: Bankalar vesilesiyle elektronik vergi teminatının basitleştirilmesi,
- *Daha İyi Hizmet*: Yükümlülere sunulan hizmetin niteliğinin yükseltilmesi,
- *Vergi Mükellefi Çağrı Merkezi*: Mükellefin sorularını cevaplayarak destek olma,

- *Veri Deposu*: Vergi denetim ve depolama işlemlerinin kalitesini yükseltecek bilgilerin meydana getirilmesi ve beyan edilmemiş vergilerin seçilmesi,
- *İnteraktif Vergi Dairesi*: Online vergi dairesi hizmeti sunmak.

Teknolojinin ilerleme kaydetmesiyle, Maliye Bakanlığı'nın faaliyete soktuğu çalışmalar, vergi kurumlarına başvurulmadan bütün işlemlerin halledilebilmesine imkân vermiş, bürokrasi ve vakit kayıpları en aza indirgenmiştir (Çiçek, 2006: 70). Artık vergi uyumuna tesir eden unsurlardan biri haline dönüşen bilişim teknolojisinin giderek gelişmesiyle vergilerin tahsil edilmesi mükelleflere sunulan bir kolaylık olarak ortaya çıkmıştır. Mükelleflerin internet aracılığıyla beyanname, tebliğ, vergi ve yaptırım gibi sorumluluklarını vergi kurumlarına gitmeden gerçekleştirebilmesi, mükellefler tarafından vakit ve mali yönden tasarruflu bir hale dönüşmesine neden olarak vergi uyumlarını artırmaktadır. Vergi işlemlerinin teknoloji yardımıyla efor sarf etmeden ve zaman harcamadan gerçekleştirilmesi mükellefe vergi yükünün az olduğunu düşündürerek vergi verme isteğini olumlu etkileyecektir (Topkan, 2016: 96). Ancak var olan teknolojiye uyum sağlanamaz veya idare teknolojiyi vaktinde yakalayamazsa, mükellefler vergi verirken veya vergi kurumları ile alakalı başka işlemleri gerçekleştirirken boş yere vergi kurumlarına gittikleri ve vergilerini vermek arzusundayken fazla zaman harcadıkları için negatif tepkiler ortaya koyacaklardır. Mükellefler tarafından gösterilen bu olumsuz tutumlar vergisini vaktinde veren, doğru beyanda bulunan mükelleflerin de vergi uyumunu olumsuz etkileyebilecektir (Tokdemir, 2019: 41).

Vergi teknolojisinin ilerlemesi bu işi icra eden insanların da uyumlarını kolaylaştırmıştır. Verilerin internet ortamında hesaplanması ve belirlenmesi yanlış ve hata yapma oranlarını en düşük olasılığa indirmiştir. Teknolojinin gelişimiyle ekonomik çalışmalar idare tarafından kolayca takip edilebilmiş ve vergi uyumunun sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Tokdemir, 2019: 42).

Teknolojinin giderek ilerlediği dünyada, vergi işlemlerinin bu durumdan faydalanmadan gerçekleştirilmesi mümkün olmadığından vergi uyumuna tesir eden önemli unsurlardan biri olarak teknolojik gelişmeler gösterilmiştir (Tokdemir, 2019: 12). Teknolojik gelişmeler ile vergi idaresi devamlı bir etkileşim içine girip kendini tekrarlamamalıdır. Mükellefler, özellikle ekonomik darlık çektikleri dönemlerde vergi beyanı ve ödeme gibi işlerin daha basit, vakit harcamadan, az maliyetli ve açık olmasını istemektedirler. Bilişim teknolojileri sayesinde bu süreç oldukça kısalmış ve bireysel denetlemelerle desteklenerek vergi uyumu pozitif şekilde yönlendirilmiştir (Gökbunar ve Gökbunar, 2007: 95).

1.7. Mali Sosyoloji ve Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi terimi, 1960'lı yıllardan itibaren tüm dünyada ve batıdaki ileri düzey ekonomilerde de değişik şekillerde adlandırılmış olan, gündemde üst sıralarda bulunmuş bir terimdir. Bu kavram değişik ekonomilerde farklı hallerde meydana gelebilen bir olgu olma niteliğinden dolayı geçmişten günümüze kadar değişik isimlerle adlandırılmıştır. Ancak dokusundan dolayı birbiriyle iç içe girmiş bir yapıda olduğundan kimi zaman farklı oluşumları açıkça belirten sözcüklerle isimlendirilirken kimi zamanda anlam olarak iç içe geçen sözcüklerle isimlendirilmiştir (Önder, 2001: 1).

Philliph Cagan kayıt dışı ekonomi ile alakalı ilk çalışmayı yapmıştır ve çalışmanın içeriği ise II. Dünya Savaşı döneminde ABD' de açıklanmayan gelirlerin mali tekniklerle tahmin edilebilmesidir. (Dinçer, 2007: 3-4). 1977' de de aynı tekniği ABD'de Gutmann kullanmış ve kayıt dışı ekonominin kapsamını bilmeye yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Bu süreçten sonra kayıt dışı ekonomi hakkında farklı çalışmalar ve incelemeler yapılmış ve bunların sayısında artma görülmüştür. Bu kavramın içeriğinin fazla olmasından dolayı değişik kaynaklarda ve yabancı dillerde farklı şekillerde adlandırılmıştır (Dinçer, 2007: 3-4).

Bu ifadeler aşağıda listelenmiştir:

Tablo 1.2 Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı İçin Kullanılan İfadeler

1. Görünmez Ekonomi 2. Alacakaranlık Ekonomisi 3. Gölge Ekonomi 4. Alt Ekonomi 5. Ay ışığı Ekonomi 6. Gri Ekonomi 7. İkili Ekonomi 8. Hanehalkı Ekonomi 9. Gayri Resmi Ekonomi 10. Marjinal Ekonomi	11. Yeraltı Ekonomi 12. Düzensiz Ekonomi 13. Nakit Para Ekonomisi 14. Gizli Ekonomi 15. Gözlem Dışı Ekonomi 16. İkinci Ekonomi 17. Kanun Dışı Ekonomi 18. Kayıt Dışı Ekonomi 19. Kara Ekonomi 20. Beyan dışı Ekonomi 21. Paralel Ekonomi
--	--

Kaynak: Karatay, 2009

Kayıt dışı ekonomi kavramının bu şekilde fazla terimlerle isimlendirilmesinin sebebi çok yönlü bir yapısı olmasından dolayıdır. Kayıt dışı ekonominin sosyal, ekonomik, hukuk ve tarihle alakalı yönleri de bulunmaktadır (Yılmaz, 2006: 25). Kayıt dışı ekonomi ile alakalı birden çok ifadenin bulunması kavramsal açıdan bir yoğunluğun bulunduğunu görmemizi sağlarken, tanım yapımında da zorluk yaşanacağını göstermektedir (Karatay, 2009: 9).

Yukarıdaki ifadelerin bazıları kayıt dışı ekonomi kavramını belirtmektedir. Örnek verecek olursak kayıt dışı ekonomi ve kara, yeraltı, gölge, gizli ve görünmeyen ekonomi kavramları aynı anlamdadır. Bazıları da kayıt dışı ekonomide bulunan çalışmalardan farklı nitelikte olanları vurgulamak için kullanılmaktadır. Örneğin; kayıt dışı ekonomi içerisinde bulunan enformel ekonomi ve paralel nitelikteki çalışmaları işaret eden diğer sözcükler gayri resmi (unofficial) ekonomi, kural dışı ekonomi, hane halkı ekonomisidir (Dinçer, 2007: 3-4).

Bazen aynı şeyler değişik isimlerle ifade edildiği gibi, benzer terimlerle değişik şeylerde ifade edilebilmektedir. Örneğin; informal (gayri resmi) kelimesi ile Gensuny ev halkının mali ve sosyal içerikli faaliyetleriyle, vergi ödenmesinden kaçınma ve hırsızlık gibi mali yönleri olan faaliyetleri ifade ederek, ABD Gelir İdaresi (IRS) bünyesinde ki işportacılık yapan kişiler için de kullanmıştır (Musul, 2011: 6-7).

Kayıt dışı ekonomi kavramının değişik terimlerle ifade edilmesi ve bu ifadelerin birbiriyle bağlantılı olması bu kavramın ekonomik, ahlaki, toplumsal, kültürel, tarihsel, mali yönlerinin olmasıyla beraber bu yönlerin birbiriyle etkileşim içinde olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Biçer, 2006: 5). Yer altı ekonomisi (underground economy), illegal faaliyetleri ifade eden ve medyanın popülerleştirdiği gizliliği belirten bir kavramdır. Her çeşit kayıt dışındaki etkinlikleri kapsamına alarak, medya ve toplumsal hayatta olduğu gibi akademik çalışmalarda ve farklı resmi yapıların çalışmalarında da sürekli kullanılan bir kavramdır. Bu çalışmada kullanılan kayıt dışı ekonomi kavramı, Türkiye’de kullanılan ve benimsenen bir kavramdır ve bu haliyle tüm plan, program ve resmi dokümanlarda kullanılmıştır (Musul, 2011: 6-7). Yabancı literatürlerde nerdeyse hiç bulunmayan “kayıt dışı ekonomi” kavramının bizim literatürümüzde fazla bulunmasında, vergi kayıpları yönünün ön planda bulundurulmak istenilmesi etkilidir. Bu kavramı ifade edebilmek için kullanılan sözcüklerdeki çeşitlilik, tanımının konusunda da bulunmaktadır (Yılmaz, 2006: 25).

Özel ya da tüzel bireylerin bütün iktisadi etkinliklerden elde ettikleri kazançlardan, devletin önemli bir gelir kaynağı sayılan vergilerden, kamu harcamalarının finansmanının karşılanabilmesi amacıyla devletin elinde bulundurduğu egemenliğe dair gücünü kullanarak elde ettiği pay şeklinde ifade edilir. Ancak bir kısım mükellefler değişik nedenlerle edindikleri gelirlerden devlete düşük pay vermek ya da hiç vermemek amacıyla kayıtların bir kısmını veya tamamını kayıt altına almama alışkanlığındadırlar. Çağdaş vergi tekniklerinin temeli açıklamaktır. Bahsedilen temel; vergilerin ödenme gücü içerisinde alınmasını hedefleyen ve bundan dolayı vergileme sisteminin adalet öğelerinin oluşmasına faydada bulunan bir yöntemdir. Ancak bu yöntem yeterli ve aktif bir çalışmayla desteklenmediği zaman kayıt dışı ekonomi oluşmaktadır (Sarılı, 2002:131). Kamusal kesimin gelir kaynakları kapsamında

bulunan vergi gelirlerinin en üst düzeyde tahsilini ve artmasını sağlayamadıkça devam eden parasal sorunları yok etmemiz imkânsız olacağı gibi bizi de kayıt dışı ekonomi kavramına ulaştırmaktadır.

İstihdam ve milli kazanç gibi makro-ekonomik büyüklüklerinin bütünüyle ölçülememesine neden olan, haksız yarışlara sebep olan, devlete vergi görevini vaktinde yerine getiren mükelleflerin devlete olan bağlarını ve güven duygularını sarsan, toplumun moralinin bozulmasına neden olan, enflasyon kapsamında ortaya çıkarılan negatif etkiler yatırımların eksilmesine, işsizliğin çoğalmasına bundan dolayı üretimin azalmasına, vergi kazançlarının azalmasına, bütçe açıklarında artış oluşmasına, devlet yapısının gittikçe zor bir duruma gelmesine, toplumun barışının bozulmasına sebebiyet veren, tüketici haklarından faydalanamamaya sebep olan ve dış ticareti de olumsuz etkileyen kayıt dışı ekonomi kavramında ekonominin devamlılığına bir zarar gelmeyecek durumda piyasayı da endişelendirmeden siyasi güç ve bürokrasinin istikrarlı şekilde ilerlemesi gerekmektedir (Boy, 2002: 21).

Başlıca iktisadi göstergelerin, sosyal ve mali politikaların doğru şekilde belirlenmesi için kayıt dışı ekonominin kapsamının gerçek şekilde tahmin edilmesi gerekir. Herkes tarafından kabul edilen ise ülkemizdeki kayıt dışı ekonomi olgusunun önemli niteliklerde olduğudur (Türkoğlu, 1997: 62).

İktisadi ve mali sistemlerimizdeki engelleyici sebep kayıt dışı ekonominin büyük halde yapı meydana getirmesidir. Kayıt dışı ekonomi kavramının açıklanması ve büyüklüğü hakkında farklı düşünceler bulunmakla beraber, ekonomide meydana getirdiği kazancın çeşitli tahmin yöntemlerine göre GSMH'nın % 40'ı ile % 30'u arasında bulunduğu düşünülüyor (Aslan, 2001: 9-10). Kavram hakkındaki çeşitliliklerden sonra kayıt dışı ekonomi hakkında ülkemizdeki araştırmacılar ile yabancı araştırmacıların belirttiği tanımları kullanmak kayıt dışı ekonomi kavramının anlaşılması, yorumlanması ve farklı kısımlarının ortaya çıkarılması ya da bu konuyla alakalı sorunların görülmesi bakımından faydalı olacaktır. Ülkemizdeki çalışmalarda bulunan tanımlamalardan bazıları şöyledir:

Kayıt dışı ekonomi, meydana getirilen mal ve hizmetin üretilmesine konu oluşturması ekonominin geleneksel olan ölçüm yöntemlerinin hepsi ile belirlenemediği için milli muhasebenin kayıtlarında olmayan ve GSMH büyüklüklerinde bulunmayan kısımları barındırmaktadır (Temel vd., 1994: 1). Ekonomik çalışmalar fiil halinde gerçekleşmiş olmasına rağmen bu çalışmalarla alakalı kayıtların olmaması halinde ifade edilen kayıt dışı ekonomi, kamu yapılarında bulunan denetimin haricindeki bütün ekonomik çalışmalar ve işlemlerdir. Bu olgu, resmi kayıtlarda yer almayan, resmi belgelerle kanıtlanmayan, bunlardan

sorumlu kamu yapıları tarafından normal prosedürlere göre denetlenmeyen ve milli gelirlerin hesaplanmasında değerlendirilmeyen ekonomik çalışmaların tümüdür. Yaygın bir şekilde haliyle kayıt dışı ekonomi tanımı; GSMH hesapları oluştururken dikkate alınan, istatistik yöntemlere göre tahmin edilmeyen gelir oluşturu iktisadi faaliyetlerin tümüdür (Derdioyok, 1993: 54). Genel şekliyle kayıt dışı ekonomi; milli muhasebe kayıtlarında yer almayan yani resmi kayıtlarda bulunmayan ve belgelendirilmemiş olan, GSMH büyüklüklerine yansıtılmamış olan bütün işlemlerdir (Kırbaş, 1995: 4).

Kayıt dışı ekonomi; ekonomik etkinlikler olduğu halde bunlarla alakalı kayıtların olmaması ve iktisadi etkinliklerin gerçek boyutlarının aşaağısında ya da sahte belgelerle gerçek boyutunun üstünde olarak kayıtlara geçirilmesidir (Özdemir, 1994: 7). Kayıt dışı ekonomi; kapsam yönünden gerçeklikle bağdaşmayan belgelerle sağlanan iktisadi çalışmanın (alış-satış)ya da bir belgeye dayandırılmaması, devlet ve üçüncü şahıslardan (gelire katılan işçiler, alacaklı olanlar, ortaklar vb.) bir kısmı veya bütününün gizlenmesi, resmi ekonominin dışında yer almasıdır (Altuğ, 1999: 1).

Kayıt dışı ekonomik çalışmalar; bildirilmeme, eksik bildirim, gözlemlenememe, istatistik metotların yeterli durumda olmaması vb. sebeplerle milli kazançlar içerisine katılmayan, ülkede uygulanan iktisat politikasının araç ve hedefleri arasındaki farkı genişleten, istenilen hedefe varmayı zor hale getiren her türlü düzenlemeye karşı olan çalışmaların tümüdür (Akyüz, 1994: 16). Kayıt dışı ekonomi kavramı; devletin meydana getirdiğı her çalışmadan veya her değerden faydalandığı ve vergi alınacak bir kazanç oluşturduğı halde, devlet finansmanına faydası olmayan ya da çok az olan bireylerin oluşturduğı ticari, sınaî ve diğ er etkinliklerin bütünüdür (Özdemir, 1994: 6). Kayıt dışı ekonomi terimi; genel anlamda, kamu gücü denetiminin haricinde oluş an bütün iktisadi çalışmalar veya işlemler şeklinde belirtilebilir (Şeker, 1995: 76).

Kayıt dışı ekonomi terimini; kamu yapısının dışında olan ekonomik faaliyetler, kamu denetimine tabii tutulamayan, devletin her çalışmasından ve imkânından yararlanıp devlete dönüt olarak faydası olmayan veya kısmen olan kişilerin yaptığı ticari faaliyet şeklinde de tanımlanabilir. Kişilerin ya da işletmelerin iktisadi çalışmalarını kamu yapısının denetimi kapsamında tutmamasının nedeni vergi kaçırma arzusudur. Batılı ülkelerde kayıt dışı ekonomi kavramından bahsedildiğinde genellikle uyuşturucu, silah kaçakçılığı vb. kanun dışı piyasalar ön planda bulunmaktadır. Gelişmekte bulunan diğ er ülkelerde de bunların dışında kayıt dışı ekonomi genellikle eşya ve hizmet akışlarının belgelendirilmemesi şeklinde meydana gelmektedir (Engindeniz, 1994: 119). Yukarıda bulunan ifadelerdeki ortak özellikler; iktisadi çalışmaların resmi belgelerle dayandırılmamasından dolayı kayıtlarda olmaması, bunun

sonucunda ise vergisel görevlerde dâhil olarak, iktisadi ve parasal karar yapılarının egemenlik sahasının dışına çıkarılmasının üstünde toplandığı ifade edilmektedir. Kayıt dışı ekonomi kavramı “makro” bir kavramdır. Hukuki, iktisadi, vergisel ve toplumsal yönleri de bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin en sade tanımı; devletin belirlediği kurallara uyulmamasıdır (Özel, 1998: 14-15).

Günümüzdeki ekonomi kesimlerinin ciddi sorunlarından biri kabul edilen kayıt dışı ekonomi; nedenleri, işleyişi ve sonuçları bakımından karmaşık ve çok yönlüdür. Bundan dolayı kayıt dışı ekonominin incelenip kaydedilmesi hem gelişmekte olan ülkelerin temelinde hem de gelişmesini tamamlayan ülkelerde de çözümlenmesi gereken ciddi bir problemdir (Çımat ve Avcı, 2003: 45).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin kanun dışı olan ile kanuni, parasal olmayan ile parasal olan işlemler biçiminde aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1.3 Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Faaliyet Türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Kanuni Olmayan Faaliyetler	Çalıntı ürünlerin alış-satışı; uyuşturucu ürün üretimi; kumar, kaçakçılık, fuhuş ve dolandırıcılık		Uyuşturucu, kaçakçılık malı, çalıntı malı, bireysel kullanım amacı ile uyuşturucu imal edilmesi, şahsi kullanım için hırsızlık	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Kanuni Faaliyetler	Bildirimi yapılmayan kazançlar	Çalışanlara vergiden muaf olarak yapılan ödemeler	Kanuni olan ürün ve hizmetin takas edilmesi	Şahsi veya başkasına yardım amacıyla yapılan fiiller

Kaynak: Çımat ve Avcı, 2003.

1.8. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hemen hepsi kanunlara aykırılık, toplumun genel kurallarına aykırı olma, vergi dışı (vergilendirilmemiş) olma, kesin ölçümünün yapılamaması ve gelir ve fayda sağlama özelliklerini kapsamaktadır.

1.8.1. Kanunlara Aykırı Olması

Gerçekleştirilen faaliyetlerin hangilerinin kanun ya da kanun dışı olduğu ülkede yürürlükte bulunan kanunlar çerçevesinde değerlendirilir. Kanun dışı faaliyetlerin kayıtlarda yer alması pek mümkün olmaz. Kanun dışı faaliyeti gerçekleştirenlerin bunları kayıtlara geçirerek ‘iz bırakması’ ve/veya vergilendirme çabası içinde olması da beklenmemektedir (Soylan, 2008: 10). Burada ifade edilen, konusu itibariyle suç olan ve hemen her ülkede de böyle kabul edilen faaliyetlerdir. Kimi faaliyetlerin kanunlara aykırı olup olmaması ülkelere ve süreye göre değişmektedir. Özellikle kumarhane işletmeciliği ve alkollü içecek üretim ve dağıtımları bu farklılığa en çarpıcı örnekler olarak verilebilir (Yetim, 1999: 9).

Bir ülkenin kendi içinde dahi kanuni veya kanun dışı ekonomik faaliyetler her zaman keskin bir çizgiyle ayrılmayabilir. Örneğin, ülkemizde yapılan düzenlemeyle 18 yaşını doldurmamış kişilere alkollü içecek satılması yasaktır. Bu kurala uymayanlara idari para cezaları uygulanmakta bununla beraber ceza hukuku açısından da haklarında dava açılmaktadır (KHK, 2013). Bu düzenlemeye kayıt dışılık açısından bakılacak olursa, yapılan satışın konusu kanuni olmakla birlikte yapılan işlem itibariyle kanun dışılık söz konusudur. Bu veya benzeri şekilde gerçekleştirilen faaliyetlerin fatura ya da fiş gibi kaydedici bir belgeye bağlanıp kayıt altına alınması belirli izler bırakabilir. Bu şekilde gerçekleştirilen işlemlerde asıl amaçlanan vergisiz kazanç elde etmektir. Konusu itibariyle suç olmaması nedeniyle, ön planda olan da görece olarak kanun dışılık değil vergi dışılık denilebilir. Kamu otoritesi de bu şekilde gerçekleştirilen –yani ceza hukuku anlamında suç kapsamına girmeyen- faaliyetlerde konunun vergilendirme kısmıyla ilgilenmektedir.

1.8.2. Toplum Kurallarına Aykırılık

Kayıt dışı ekonominin kapsamında bulunan bazı faaliyetler kanun dışı olmamasına karşın toplumsal birliktelik evriminin gelişmesiyle bir şekilde anlam kazanan ‘toplumsal zorunluluk kurallarına’ aykırı olabilir. Her ne kadar bu zorunluluk ülke bazında farklılaşabilirse de genel anlamda bu kurallara uyulması beklenir. Bu faaliyetler, özellikle, fuhuş ya da organlarını pazarlama şeklinde veya gerçeğe aykırı beyanlarla müşterinin bilgisizlik, deneyimsizlik ya da zor durumda kalmasından yararlanılması yoluyla ortaya çıkabilmekte ve kayıt dışı ekonomi kapsamında bulunmaktadır (VDD, 2007: 50). Bu türden faaliyetlerin en olumsuz yanı, hem yapısal bakımdan bir toplumda bozulmaya yol açıp hukuk sisteminde aşınma yaratması hem de kanun dışı faaliyetlerin giderek olağan karşılanması sonucunu doğurması olarak ifade edilebilir.

1.8.3. Vergiye Tabi Tutulmaması

Kayıt dışı ekonominin katmanlarından en sık karşılaşılanı ve en çok gündemde olanı kuşkusuz ki vergi dışılığıdır. Ekonomik faaliyetlerin genelinde direkt veya dolaylı bir halde vergi konusuna muhatap olunması bu durumu ifade etmektedir. Aynı zamanda, neden kimi araştırmacılar tarafından kayıt dışılığına vergi dışılık adı verildiği ya da bu kavramla kayıt dışılığın boyutunun ölçülmeye çalışıldığını da açıklamaktadır. Vergi dışı kalmış olma, vergilendirmeye ilişkin birtakım muafiyet veya istisna gibi ayrıcalıklar tanınarak kanuni olarak vergiden kaçınma şeklinde gerçekleşebileceği gibi, vergi kanunlarına aykırı ve kasıtlı bir biçimde yükümlülükleri yerine getirmeme yani vergi kaçırma şeklinde kanun dışı olarak da gerçekleşebilir. Kayıt dışı ekonomi, vergilendirilebilir potansiyelin belirli bir oranının vergilendirilememesi sonucunu doğurmaktadır (Bozdoğanoglu, 2011: 27-28).

Bir ülkede belge ve kayıt düzeninin sınırlı bir alanla kalması, ekonomik faaliyetlerde alıcı ve satıcı arasında karşılıklı çıkarların olması yani kayıtlı olmanın teşvik edilmemesi, vergi idaresinin yeterli ve etkin inceleme ve denetim yapan elemandan yoksun olması vergilendirilebilir potansiyeli ve kayıt dışılığı belirleyici unsurlardır (Çomaklı, 2008: 54).

İşgücü piyasası açısından kayıt dışı ekonomideki vergi kayıp ve kaçakları değerlendirildiğinde yine benzer aksaklıklar görülecektir. Özellikle enformelleşmenin getirdiği “işgücünün esnekleşmesi” kavramı, işçi ve işverenlerin karşılıklı menfaatleri nedeniyle kayıt dışına yönelişe kavramsal bir bakış getirmektedir. Esnekleşme, işverenlerin dilediği gibi işçi alıp çıkarabilmesi yani işçi ücretlerinin toplu sözleşmeler yapılmadan bireysel sözleşmelerle belirlenerek düşük ücret düzeyinden çalışmaya razı etme, çalışma yaşamındaki sosyal hakların kısıtlanması, iş güvencesinin törpülenmesi ve/veya kaldırılması gibi bir sistemi uygulamaktır. Bu anlamda kayıt dışı ekonominin içinde bulunan işgücü piyasası tam anlamıyla esnek bir işgücü piyasası denilebilir. Kayıt dışı piyasadaki bu esnekleşme, işveren tarafından işçi ücretlerini gerçek bedelinden düşük gösterilmesi veya işe giriş kayıtlarının yapılmaması şeklinde vergi ve sigorta primlerinin düşük ödenmesi ya da hiç ödenmemesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan kayıt dışı ekonomiye çalışanlar da razı olabilmektedir (Önder, 1994: 124-125). Çalışanlar açısından ise gelir vergisi doğmaması yani kullanılabilir gelirlerinde görece olarak bir artış olması işverenlerle birlikte hareket etmenin temel sebebi denilebilir.

1.8.4. Kesin Bir Ölçümün Olmaması

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, resmi kayıtlarda yer almadığından dolayı ülkelerin resmi istatistiklerinde görülmeyecektir. Bu durumda ise milli gelir tam ve doğru olarak

hesaplanamayacak ve ekonomik veriler gerçeği yansıtmayacaktır. Başka bir anlatımla, beyan dışı kalan ekonomik faaliyetler ölçülemediği için ekonominin kayıtlı olan kesiminde de yer alamayacaklardır. Burada faaliyetin kanuni olup olmamasının önemi yoktur, çünkü kayıt dışı ekonomiye ölçümleme üzerinden yaklaşılmaktadır. Kayıt dışı kalan bu faaliyetler, genellikle, tarımsal üretimin geçimlik olarak gerçekleştirilmesi, ev ekonomisi faaliyetleri ve komşular, arkadaşlar gibi sosyal gruplar arasında gerçekleşen hesaplamalara konu olamayacak yani parasal değeri olmayan ekonomik faaliyetler, kasten gizlenerek beyan edilmeyen faaliyetler ya da gerçekleştirilen faaliyetin esasen milli kazanç hesaplarına katılmamasının rasyonel ve uygun olarak kabul edilmemesi şeklinde ortaya çıktığı için ölçülemeyen bir yapıdadır (Altın, 2015: 11-12).

Ölçümün tam ve doğru yapılamaması uygulanan politikalar ve bu politikaların gerçekleşme sonuçları bakımından karar alıcıları yanılgıya uğratabilecektir. Aynı zamanda zincirleme bir etkiyle sonraki dönemlere yönelik olarak uygulanacak ekonomi politikaları ve politika seçimlerinde doğru karar alınamamasına yol açabilecektir.

1.8.5. Gelir ve Fayda Sağlama

Kayıt dışına yönelişin en temel sebebi ve esasen başlangıç noktası, yapılan ekonomik faaliyet sonucunda gelir elde edilmesi veya fayda sağlaması kabul edilebilir. Bir etkinliğin kayıt dışı ekonomi kapsamında bulunması ya da değerlendirilebilmesi için bunun zorunlu olduğu söylenebilir. Fayda sağlamanın kayıt dışı ekonomi içerisinde yer alabilmesinin koşulu piyasa koşullarında gerçekleşen bir kazanım olması gereklidir. Örneğin, akraba ve arkadaşlara yardım, evde çocuk bakımı, yemek yapımı, temizlik ve bahçe işleri gibi faaliyetlerde fayda sağlanmaktadır. Nitekim ev işlerini yapan kadın ya da erkeğin çalışmaya başlamasıyla evin temizlik, yemek gibi hizmetlerini yapması için biri işe alındığında ailenin ev için yaptığı harcamalarda artış olmaktadır. Bunun neticesinde de elde edilen fayda bir parasal karşılık kazanmakta, yani bir piyasa faaliyeti olarak gerçekleşmiş olmaktadır (Yetim, 1999: 10).

1.8.6. Ahlaki Normlara Aykırılık

Bazı iktisadi çalışmalar kanuni olduğu halde ahlaki değerler bakımından etik olmayabilir. Bu tarz çalışmalardan, kişinin kendisini (fuhuş) veya organlarını pazarlaması, doğru olmayan ifadelerle alıcıyı kandırmak şeklindeki durumlarda kayıt dışı ekonomi çalışmaları içinde bulunmaktadır (Yetim, 1999: 9).

1.9. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin sebepleri ülkelere göre değiştiği gibi en fazla parasal ve iktisadi sebeplerle siyasi, toplumsal, hukuki ve zihinsel etkenlere göre de değişim göstermektedir. Ülkelerin iktisadi halleri, uyguladıkları siyasi ve toplumsal politikalar, az gelişen ya da gelişmiş ülke olmaları, parasal krizler ve istikrarsızlıklar kayıt dışı ekonomiye sebepken, istihdam ve gelir şartlarının kayıtlı olan ekonomiye oranla daha düşük maliyette olmasından dolayı kayıt dışı çalışmalarda artış olmaktadır (Us, 2006: 5).

Kayıt dışı ekonomiye etki eden faktörler; gelirlerin dağılımındaki eşitsizlikler, vergi yükünün geliri az olan bireylerin üzerinde bulunması, SGK primlerinin artışı, vergi dairesinin doğru olmayan uygulamaları ve karışık olan vergi mevzuatıdır.

1.9.1. Ekonomik Nedenler

Kayıt dışı ekonomiye yol açan ekonomik nedenler arasında, ekonominin yapısı ve uygulanan ekonomi politikaları, yüksek enflasyon, gelir dağılımı adaletsizliği, işletmelerin ölçek büyüklüğü, ekonomideki yaygın nakit kullanımı, elektronik ticaret en önemli olanları denilebilir.

Ülkedeki ekonominin yapısı kayıt dışılığın meydana gelmesinde ve büyümesinde en temel unsurlardan biridir. Ekonomik sistemin yapısı ülkelerin gelişme seviyesine göre kayıt dışı ekonomiyi etkilemektedir. Gelişmemiş ya da az gelişmiş olan ülkelerin ekonomilerinde gayri safi milli hâsıla düzeyi düşüktür. Yapılması planlanan yatırımlar için ise yüksek milli gelir düzeyi ve bunun sağlayacağı tasarrufların yatırımları karşılayabilecek düzeyde olması beklenir. Yatırımların gereken düzeyde yapılamaması yeterli kalkınma hızına ulaşamaması sonucunu doğurur. Bu durumda ise kayıtlı kesimde yeterli istihdam olanağı yaratılamaması, teknolojik yeniliklerin üretimde yeterince kullanılamaması ve düşük verimlilik gibi faktörlerin etkisiyle ekonomik kesim kayıt dışına yönelebilir. Uygulanan ekonomi politikaları kayıt dışı ekonomiyi etkileyen başka bir unsurdur. Kamu kesiminin müdahaleci bir politikayla ekonomiyi yönlendirmeye çalıştığı bir durumda, uygulanan teşvik politikaları ekonomideki kimi sektörlerde fiyat düzeyi ve istihdam yapısındaki değişikliklerle kayıtlı ekonomiden kayıt dışına yönelişe neden olabilir (Özçelik ve Özcan, 2006: 169). Bir başka anlatımla, yasaklayıcı ve düzenleyici kamu müdahaleleri piyasanın rekabet ve eşitlikçi yapısını bozabilir. Bu bozulma kayıt dışı ekonomiye zemin hazırlayabilir. Devletin ekonomiye yapacağı çeşitli düzenleyici tedbirler mal piyasalarında karaborsa fiyatların oluşumuna, emek piyasasında kayıt dışı istihdama, para piyasalarında ise tefecilik gibi faaliyetlere neden olabilir (Önder, 2000: 245).

1.9.1.1. Enflasyon

Kayıt dışı ekonomide artış olmasını etkileyen sebeplerden biride, ülkelerin ekonomilerinde oluşan büyük oranlı enflasyondur. Piyasa kapsamında bulunan işletmelerin kaynak ve kazanç yapısını etkileyen enflasyon ekonominin tüm dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Kişiler gerçek kazançlarında artış olmamasına rağmen fiyatlardaki genel seviyenin yükselmesinden dolayı fazla kazanç dilimleri üzerinden vergi ödemektedirler ve kişiler imkânlarına göre kendilerini enflasyona ayarlamaya çalışmaktadırlar ama genel olarak bu kayıt dışı ekonomiye katılarak meydana gelmektedir (Sarıkaya, 2007: 15).

Ekonomide oluşan enflasyonun sonucunda kazançlarında eksilme olan kişiler mevcut kazançlarını korumak için kayıt dışı ekonomiyi tercih edebilirler. Üreten kısmın kazandığı gelirlerde gerçek anlamda artma oluşmasa da nominal manada artma olduğundan artan oranlı bir vergi uygulamasında enflasyon kişilerin fiktif karlarının vergilendirilmesine yol açmaktadır. Böylelikle kişiler enflasyon vergisini öderler ve enflasyon muhasebe uygulamaları bulunmuyorsa, temel sermayelerinde aşınma oluşur. Netice itibariyle mükellefler enflasyon süreçlerinde oluşan kaybı yok etmek ve satın alma gücündeki aşınmadan kurtulmak amacıyla işlemlerin bazısını eksik ya da hiç yapmayarak vergiden kurtulma ve temel sermayelerini kuvvetlendirmeyi tercih etmektedirler (Önder, 2012: 13-14).

Kayıt dışına çıkmanın neticesinde devletin vergi gelirlerinde eksilme oluşur ve Hazine'nin kamu giderlerini finanse edemeyeceği hallerde kamu giderlerinin finansmanı için borçlanma veya para basma tercih edilecektir. Bunun neticesinde faiz oranları artacak ve gelir dağılımındaki enflasyonun negatif etkisi artacaktır (Işık ve Acar, 2004: 120).

Nominal miktarlar şeklinde değerlendirilen indirim ve istisnaların süreç kapsamında enflasyondan dolayı azalmaları nedeniyle vergilerin dışında olması, gerekli olan gelir getiren grupların tam tersi vergi kapsamına dâhil edilmesine veya bulunan vergi yükünde artışa yol açmaktadır (Önder, 2012: 13-14).

Tablo 1.4 Türkiye'de Yıllara Göre Enflasyon Oranları

Yıllar	TÜFE (Yılsonu Enflasyonu, %)
2000	39,00
2001	68,5
2002	29,7
2003	18,4
2004	9,3
2005	7,7
2006	9,7
2007	8,4
2008	10,1
2009	6,5
2010	6,4
2011	10,45
2012	6,16
2013	7,40
2014	8,17
2015	8,81
2016	8,53
2017	11,92
2018	20,30
2019	11,84

Kaynak: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR> (erişim tarihi: 14.12.2020) adresinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloya bakıldığında 2000 senesinden 2016'yakadar enflasyon oranında düzensiz olmasına rağmen bir azalma görülmektedir. Bundan dolayı mükelleflerin kayıt dışı ekonomiye yönelmelerinde azalma olmuştur. 2017 yılında tekrar artış göstermiş ve 2018 yılında son yılların en yüksek seviyesine çıkmış 2019 yılında tekrar düşüş göstermiştir. Buna en iyi dayanak ise 1968-2001 yılları arasında yapılan bir çalışmanın sonucuna göre, enflasyon uzun süreçte kayıt dışı ekonomiyi besleyen bir etken olduğu görülmüştür (Ay, 2005: 52).

Enflasyon oranları tablosunu tam tersi şeklinde ilerlediğini düşünürsek kişiler artış gösteren enflasyon oranları neticesinde meydana gelen ağır vergi yükünden dolayı kayıt dışı ekonomiye yönelecek ve vergi kaçırmaya kalkışabilecektir. Meydana gelecek olan bu olayı iktisat teorisi şu şekilde yorumlamıştır;

Kişiyi iktisat teorisi, rasyonel davranan ve bundan dolayı faydasını en üst seviyede yapma gayretinde bulunan bir varlık şeklinde incelemektedir. Vergide kaçakçılığa gidilmesi, mikroekonomi adı altında, rasyonel davranan kişilerin belirli olmayan ya da riziko koşullarında refahlarını artırma gayreti içerisinde karar vermeleridir ve kişi vergi kaçırmadan dolayı daha düşük gelir vergisi ödeyecek bundan dolayı da daha düşük gelir kaybı yaşayacak, yararında da artış olacaktır diyerek yorumlamaktadır (Tecim, 2008: 19-20).

1.9.1.2. Para İkamesi ve Enflasyonist Baskılar

Ülkede kullanılan para biriminin yerine dolar, euro gibi başka ülke para birimleri kullanma anlamına gelen para ikamesi, vatandaşların yerel para birimini kullanmayı azaltması sonucu para otoritelerinin milli ekonomi üzerindeki söz sahibi olmalarının düşmesine sebep olmaktadır (Küçükkale, 1999: 65). Ülke vatandaşlarının yerel para birimi yerine farklı bir para birimini kullanmaları ülkenin parasal istikrarsızlığa sürüklenmesine sebep olmaktadır (Ortiz, 1983: 180). Dolayısıyla milli paranın yerine yabancı para kullanımında artış olması para ikamesiyle kayıtdışı ekonominin arasında olumlu bir korelasyon anlamına gelmektedir. Tüm bunların yerine piyasa şartlarına kredibilitesi yüksek ve uygulanabilir politikalar konursa, paranın reel anlamda değerinin artmasından dolayı nominal faizdeki artma ülkede kullanılan milli paraya doğru yönelimi ve reel dengelerde artış sağlayacak bunun sonucu olarak kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen unsurlarla mücadeleyi programlarla uyumlu hale getirecektir (Selçuk, 1994: 517).

Ülkede bulunan mali yapının iyileşmesi kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin daralması ile sağlanabilir. Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin daralması ile kamu gelirleri artacak ve alternatif arayışları gündemden düşecektir. Bu da dolaylı olarak bütçe açığının azalması ve ekonomik göstergelerin olumlu seyretmesine sebep olacaktır.

1.9.1.3. Küreselleşmeye Bağlı Üretim ve Pazarlama Değişkenliği

Ülkelerin iktisadi yapılarına ve üretim biçimlerine küreselleşmenin etkisi büyüktür. Uluslararası çalışan firmalar kanalıyla ülkeye direkt yapılan yatırımlar, menkul kıymet mevduatları, piyasaların boyutuna etki etmekte, uluslararası olan ve yarışma gücünün devamlılığını sağlama çabasında bulunan yerli firmalar üretim evrelerinin çaba yoğun kısımlarını, iş gücünün daha yoğun ve ucuz olduğu bölgelere yönlendirerek, maliyet ile rekabette avantaja ulaşmayı hedeflemektedirler.

Küreselleşme çabasının bir başka ayağı ise bilgi teknolojilerinden faydalanarak ortaya çıkan altyapıyı internet ağı sayesinde genişletmekle mümkündür. E-ticaret sektörünün genişlemesiyle ortaya çıkan elektronik ticaret yöntemleri üretilen malın pazarlanması noktasında mükemmel bir zemin hazırlamaktadır (DPT, 2002: 5). Ülke sınırlarının kalktığı küresel bir pazar olan dünya üzerinde iktisadi yapıda ticari kimliklerin de gizlenebilir hale gelmesi kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin artmasına sebep olmaktadır (Mavral, 2001: 198). Küreselleşmenin kayıt dışı ekonomiye sağladığı artışlardan birisi de ticari faaliyetlerin vergi oranı düşük ülkeler üzerinden yapılması ile gerçekleşmektedir. Bu gelişmelerle birlikte elektronik ticarete ilerleme olması ve boyutundaki artış sonucu oluşan kayıt dışı ekonomi

süreciyle ülke gelirlerinin azalması ve toplam işgücü arzını dolaylı olarak arttırmaktadır. Bu ise işsizlik portföyünü arttırarak kayıt dışı istihdamın gelişmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak işsizlik çoğalmakta, devletlerin borçları fazlalaşmakta ve toplumsal hizmetlerle alakalı giderler belirlenen sınırların üstüne çıkarak milli ekonomiye zarar vermektedir (Mavral, 2001: 199).

1.9.1.4. Gelir Dağılımındaki Bozukluk

Türkiye'de, 2005 rakamlarına göre, TÜİK tarafından yayınlanan son araştırmaların sonuçlarına bakıldığında, en zengin olan %20'lik kısmın milli gelir içindeki payı % 44,4 iken, 2008 yılında bu sayı % 46,7'ye ulaşmıştır. AB-25 ortalamasına göre 2003'te en zengin %20'lik kısmın senelik kullanılabilir kazançtan aldığı hisse en fakir %20'lik kısmın aldığı hissenin ortalama 4,6 katıyken, Türkiye'ye bakıldığında, en zengin %20'lik kısmın senelik kullanılabilir kazançtan aldığı hisse en fakir %20'lik kısmın aldığı hissenin 2002'de ortalama 10 katıyken, gittikçe düşerek 2008 senesi itibariyle yaklaşık 8 katı seviyesinde gerçekleşmiştir (Çolak, 2012).

Gelirlerin dağıtımındaki adaletsizliği belirleyen Gini katsayısı dağılımına bakıldığında, 2003 ve 2004 senelerinde sırayla 0,42 ve 0,40 olarak bulunan katsayı, 2005'te 0,38, 2008'te 0,41 düzeyinde olmuştur. Uluslararası alana bakıldığında Türkiye AB-25 ve AB-15 ortalamasına göre çok uzak bir değerdedir (DPT, 2007: 19).

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler o ülkede kayıt dışı faaliyetlerin artmasına katkı sağlayan etmenlerin başında gelmektedir (Us, 2005: 99). Gelir dağılımından küçük pay alanlar kendilerine göre bu adaletsizliği giderebilmek için mevcut işine ek olarak bir kayıt dışı istihdam oluşturmaya ya da mevcut işine ek olarak kayıt dışı bir iş yaparak belli bir gelir seviyesine ulaşmaya gayret gösterir.

Kayıt dışı ekonominin yanında son zamanlarda toplumsal soru işaretlerinin barındığı bir diğer ekonomik terim ise sosyal ekonomi kavramıdır. Haksız, ani, spekülatif kazançların meydana geldiği, son zamanlarda birçok ülkede görülen bu kavram ile kayıt dışı ekonominin alt gelir seviyesinde bulunan sosyal kesimin ihtiyaçlarını karşılamak için meydana getirdiği toplumsal sübvansiyon kastedilmektedir. Yani ekonomik çerçevede herkesin göz önünde bulundurması gereken vergi, sosyal güvenlik primleri gibi yükümlülüklerden bir şekilde sıyrılan bu kesim maliyetlerdeki azalmaları fiyatlara yansıtarak haksız rekabet ortamı oluşturmaktadırlar. Bu şekilde gelir dağılımındaki adaletsizliği hafifletmeye çalışmaktadırlar (Çolak, 2002: 74). Sosyal ekonomik faaliyetlerin bu şekilde milli ekonomiye dahil olmaları

kayıtlı ve vergilerini aksatmadan ödeyen firmaların işlerini daha da zorlaştırmakta ve hatta bu firmalara ek vergi yüküne sebep olmaktadır.

1.9.2. Mali Nedenler

Kayıt dışı ekonominin mali nedenleri aşağıda başlıklar halinde ele alınarak değerlendirilecektir.

1.9.2.1. Mevzuatta Yapılan Plansız Değişiklikler

Ülkedeki kanunlarda yapılan sık değişiklikler, vergileme konusunda kararlılık ve netlik ilkelerine zarar vermektedir. Bireysel ve tüzel kişilerde düzenleyici yani kanun koyuculardan en önemli isteklerinin başında vergi borçlarını net olarak takip edebilmesi, borç miktarını son ödeme zamanını kolayca öğrenebilmeleri olmaktadır. Dolayısıyla, mevzuattaki yapılan plansız değişiklikler ve konu ile ilgili bakanlara yetki verilmesi açıklık ve kesinlik ilkesine zarar vermektedir. Sürekli ve plansız yapılan bu değişiklikler bireysel ve tüzel kişilerin yanı sıra konu ile ilgili uzmanların bile değişiklikleri takip etmesi zor olabilmektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001: 5)

Ülkedeki yapılan vergi alanındaki mevzuatlar o ülkedeki mali, sosyal ve ekonomik kriterlere uygun değilse, sade ve mükelleflerin anlayacağı dilde değilse ve sık sık değiştiriliyorsa vergi kaçakçılığı oranlarında artış olabilmektedir. Kısacası vergilendirme sistemi ne kadar basit, anlaşılır ve uzun soluklu ise vergi ödeme oranı o kadar yüksektir. Mükelleflerin kanunlara uyması, kuralların anlaşılabilir, uygulanabilir ve sadeliğiyle doğrudan ilgilidir. Düzensiz olarak değişen kanunlar, mükelleflerin vergilerini ödemelerinin önüne geçmektedir (GİB, 2016).

1.9.2.2. Vergi Yüğü Adaletsizliği

Vergi yüğü adaletsizliği düşük gelirli ve yüksek gelirliler arasında vergi ödemeleri bakımından ortaya çıkan vergilendirme adaletsizliği olarak tanımlanabilir. Ülkemizde mükelleflerden alınan doğrudan olmayan vergilerin toplam vergi kazançları içerisindeki yüzdesinin yüksek olması sebebiyle vergi yüğü adaletsizliği meydana gelmektedir. Yani çok kazanan mükellefin ödediği toplam vergi az kazanan mükellefin ödediği vergi miktarına yakın ise vergi yükünü toplam gider bazında önemli bir gider olarak gören mükellef kayıt dışı yöntemleri seçerek bu ekonomik platformun büyümesine katkıda bulunmaktadır. Vergi yükünün adaletli olarak yayılması hem az kazanan mükellefi rahatlatacak hem de çok kazanan mükelleften daha çok gelir elde edilerek vergi gelirlerini önemli ölçüde arttıracaktır. Bu

sayede sistemin adaletli olduğunu düşünen mükellefler vergilerini gönül rahatlığı ile vermeye devam edeceklerdir (Karakoç, 1995).

1.9.2.3. Vergi Affı

Vergi affı: Devletin kanun çıkartarak vergi veya cezalardan meydana gelen alacaklarından tek taraflı bir şekilde vazgeçmesi olarak tanımlamak mümkündür (Yelman, 2017: 69). Ülkede bulunan mevcut siyasi yönetimin değişmesi, oy kaygıları ve çeşitli birtakım çıkarlar sebebiyle bazı dönemlerde vergilerini ödemeyen mükellefe anaparanın faizi ya da komple anapara ve faiz borçlarının silinmesi şeklinde yapılan düzenleme vergi affı olarak tanımlanabilir. Vergi affı düzenlemelerinin birçok nedeninin olduğu söylenebilir. Bunlar siyasi, ekonomik, nedenleri ile birlikte siyasi, ekonomik, mali, sosyal, idari, teknik ve psikolojik nedenlerden oluşmaktadır. Bu birçok neden vergi affının sık sık çıkmasına sebep olmakta, bu bekleyiş ise vergilerin düzenli ödenmesinin önüne geçmektedir. Mükellefin vergi affı olacağı ümidi özellikle büyük çapta ödemelerin önünü kesmekte bu da vergi ödemelerinin aksamasına sebep olmaktadır. Vergi affının sürekli çıkması, şahsi uygulanan vergi muafiyetleri, vergilerden elde edilen gelirlerin azalması ve vergilendirme sisteminin geleceği açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarır (Karabacak, 2005). Zamanında vergilerini ödeyen mükellefler için ise büyük adaletsizliğe sebebiyet veren vergi affı, genel olarak vergilendirme sistemine güveni zedelemektedir. Vergilerini uzun süreler boyunca ödemeyen mükellefleri gören diğer vatandaşlarda bir sonraki aşamalarda vergilerini ödememe isteği doğmakta, bu da vergilendirme sistemine uzun vadede zarar vermektedir.

1.9.2.4. Mevzuatta Bulunan Muafiyet ve İstisnalar

Tıpkı vergi affında olduğu gibi muafiyet ve istisnalar vergi sistemine zarar veren önemli nedenlerden biri olmaktadır. Mevzuata eklenen muafiyet ve istisnalar düzenli olarak vergilerini ödeyen mükelleflere psikolojik olarak baskı yapar ve vergilendirme sistemine zarar verir. Mevzuatta bulunan istisnalardan yararlanamayacağını düşünen mükellef yararlanan kişinin daha az ödediğini ve giderlerinin daha düşük olduğunu hesap edince kayıt dışı ekonomiye yönelerek vergi kaçırma yollarına başvurur. Dolayısıyla adaletli olarak hazırlanmayan bu altyapı rekabette eşitsizliğe sebep olur ve dolaylı olarak vergi gelirlerinin düşüşüne sebebiyet verir (Kıldış, 2007). Vergilendirme sistemimizde bulunan ve vergide kayba sebep olan bu istisnai düzenlemeler aşağıda listelenmiştir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001: 32).

İfade edildiği gibi vergi mevzuatında muafiyetler ve istisnalar fazlaca bulunmaktadır. Muafiyet ve istisnaların fazla olmasından dolayı bu kapsama alanı dışında kalan mükellefler

için olumsuz bir etki yaratarak vergi ödemelerinde kesintilere sebebiyet verebilmektedir. Yani bu istisnaların dışında kalan kişiler vergi yükünü azaltabilmek için kayıt dışı ekonomi olarak adlandırılan yollara başvurumaktadırlar (Şölen, 2017).

1.9.2.5. Maliyetli İşgücü Düzenlemeleri

Çalışanların uluslararası sözleşmelerle haklarının koruma altına alınması, çalışma şartlarının standardizasyonu ve iyileştirilmesi ve özel istihdam takımlarının korunması şeklinde birçok konu işgücü piyasası düzenlemelerine girer. Bu düzenlemeler istihdamı koruma mevzuatları, izin verilen sözleşme türleri, bireysel yahut toplu işten çıkarma şartları, hangi ekonomik gerekçelere bağlı durumlarda sözleşmelerin feshi ve işten çıkarmaların yapılabileceği, işten çıkarma durumunda ödenecek tazminat yükümlülükleri gibi durumları kapsamaktadır.

Ülkemizde bu durumu inceleyecek olursak ülkemizdeki mevzuatların bu konuyla ilgili çok katı kurallar içerdiğini söylemek yanlış olmaz. Deprem fonu, sosyal yardımlaşma fonu gibi özel fonlara yapılan ödemeler, özel durumlu (eski hükümlü, engelli) çalışan bulundurma mecburiyeti, iş güvenliği uzmanı işyeri doktoru gibi özel personel bulundurma zorunluluğu, toplu sözleşmelerin işverene olan yükü, kıdem, ihbar tazminatı gibi ek ödemeler, işçilere sağlanan ek sosyal haklar gibi doğrudan istihdamı etkileyen faktörler direk maliyet olarak işverenin karşısına çıkmaktadır (ÇSGB, 2004). Dolayısıyla bu maliyetleri minimize etmeye çalışan işveren kayıtdışı yollara başvurarak kendi giderlerini ve ülkenin vergi gelirlerini düşürmektedir.

Yukarıda belirtilen katı düzenlemelerin yanı sıra bir diğer önemli nokta işverenlerin istihdam oluşturmak için büyük yatırım tutarlarının altına girmek zorunda kalmalarıdır. (ÇSGB, 2004: 115). Maliyetlerin bu denli yüksek olması kayıt dışı işçi çalıştırmanın cazibesini bir kat daha arttırmaktadır. Aynı şekilde kıdem tazminatları da işveren üzerinde bulunan büyük yüklerden biridir. Diğer ülkelere nazaran yüksek olan kıdem tazminatı işçinin bir yıllık çalışmasının ardından kusura dayalı sebepler haricinde işten çıkartılması durumunda her sene içerisinde 30 günlük ücret miktarında ödenen kısım olarak tanımlanabilir.

1.9.2.6. İşsizlik Sigortası Primleri

İşsizlik sigortası çalışmakta olan işçinin kendi isteği dışında işini kaybetmesi durumunda, kaldığı zor durumu kısmen telafi edebilmek amacıyla devlet tarafından oluşturulan mecburi bir sigorta fonudur. İşsizlik sigortasının ana geliri işsizlik sigortası primleridir. Hâlihazırda kullanılan fon yönetmeliğine göre işsizlik sigortası primi %4 civarındadır (%2'lik işveren hissesi, %1'lik çalışan hissesi ve %1'lik devlet katkı hissesi)

(Çolak, 2012). Bu fon 2000’de uygulanan prim ödeme sürecinden itibaren fon biriktirmeyi sürdürmüştür.

İŞKUR aracılığıyla yayımlanan işsizlik sigortası fonuyla alakalı 30 Kasım 2011 tarihli bültende, fonun ortalama toplam 70 milyar TL girişler toplamının, ana kalemlerle beraber 23,2 milyar TL’si işçi ve işverenlerin primi, 7,8 milyar TL’si devlet katkısı, 38 milyar TL’sinin ise faiz kazancından oluştuğu söylenmiştir. Aynı zamanda, fondan yapılan giderler ve çıkışların miktarı 17 milyar TL’si düşüldüğünde yaklaşık 53 milyar TL net varlık miktarının olduğu ifade edilmiştir. İşsizlik fonuyla alakalı verilere bakıldığında fonun faiz kazançlarının bile yalnız başına fondan kullanılan senelik giderlerden fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu varlık yapısıyla beraber, işsizlik fon kaynakları ile işverenin yükünün azaltılması, fon varlık yapısında negatif bir etki meydana getirmeyecektir. Ülkemizde bulunan resmi işsiz kişi rakamının günümüzün üç katı olması durumunda bile yeterli olacağı bilinen işsizlik fonuna mecburi katkı payı yüzdesinin düşürülmesinin sağlanması, kayıt içi çalışmalara yönlendirmek manasında bir teşvik oluşturacaktır (Deloitte, 2007: 17)

1.9.3. Sosyal ve Psikolojik Nedenler

Kayıt dışı ekonominin sosyal ve psikolojik nedenleri aşağıda başlıklar halinde sunulmuştur.

1.9.3.1. Kayıt Dışılığın Toplumsal Benimsenmesi ve İçselleştirme

Yapılan uygulamalar, kontroller ve toplumun nabzını ölçen anket sonuçlarına göre kayıt dışı ekonominin insanlar tarafından benimsendiğini ve hayatlarının bir parçası durumunda olduğunu belirtmektedir.

Küçük çaplı işletmelere nazaran büyük çapta faaliyet gösteren şirketlerin, rakip firmaları çok iyi analiz etmeleri ve yakından takip etmeleri sonucu kayıt dışı ekonomi sonucu varlıklarını sürdürmeleri birden fazla işletmecinin ortak düşüncesidir.

Yukarıda belirtilen tespitleri meydana getiren niteliksel anket verilerine göre (Çolak, 2002: 75);

- Kayıt içi ve kayıt dışı etkinlikler birbirlerinden ayırt edilemez duruma ulaşmıştır.
- Kayıtdışılık sebepleri (yüksek vergi yükü, işgücü katı düzenlemeleri v.s),

Bu özelliğinin devamında yazılı halde bulunmayan ticari anlaşmalar, vadeli ya da nakit ödeme sistemleri, bankacılık sisteminden uzaklaşma, toplumsal bağ ve münasebetlerle alakalı yakın ticari ilişkiler aracılığıyla kayıt içi çalışmalardan ayrılmakta ve örtülü çalışma alanını devam ettirebilmektedir. Kayıt dışı kavrama çözümlenmesinde kurumsal yapı ve

niteliğinin düşüklüğü, hukuki süreçlere karşı oluşan güvensizlik ve adaletle alakalı duyguların aşınması mühim bir yer tutmaktadır.

1.9.3.2. Kamu Sektörü Hizmetleri

İç ekonomiye ve kayıt dışı ekonomiye ek olarak, kanunla hazırlanan ve devlet tüzel kişiliği tarafından üstlenilen aşırı kamu hizmeti portföyü bunun olmasını sağlayacak şekilde bir gelir kaynağı gerektirir.

Devletin resmi istatistiklerindeki GSYİH ile gerçek GSYİH arasındaki fark kayıt dışı ekonominin varlığını göstermektedir. Enflasyon vergisi, döner sermaye kazançları, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu hisseleri, ekonomik işletmelerin kamu kaybı, kamu derneklerine ayrılan zorunlu gelir ve bağışlar gibi durumlar, gerçekte, elde edilen gelirlerin vergi yükü kapasitesinin bir şekilde doldurulduğunu göstermektedir (Akalin, 2000: 29).

Kamunun en önemli finansman kaynaklarından birisi olan vergi gelirlerinin kayıt dışı ekonomi sebebiyle azalması devlete olan mali yükün artması demektir. Kamunun gelirlerinin düşmesi vatandaşa olan hizmet kalitesinin de düşmesi anlamına gelir. Sonuç olarak azalan gelir hem hizmet niteliğinin azalması aynı zamanda vatandaşa olan vergi yükünün fazlaşması demektir. Bu da sürekli tekrarlanmasına neden olmaktadır. Devletin gelirlerinin azalması sonucu farklı isimlerle elde etmek istediği gelirler vergileme kapasitesini aşar ve bu da kayıtdışılığın artmasına sebep olur (Enste, 2010: 18).

Kayıtdışılığa kaymak yerine demokratik hakların kullanımı sonucu bireylerin uygulanan vergi politikalarına tepki koymalarını sağlamak, hem kamu hem de vatandaş adına olumlu sonuçlanabilecek bir faaliyettir. Bu şekilde paranın kayıt dışına kayması yerine demokratik hakların kullanılması sonucu ödenen verginin etkin kontrolünün sağlanması ve ahlaki ve etik tehlikelerin önüne geçilmiş olur (Schneider, 2002: 2-6).

1.9.3.3. Primsiz Sosyal Yardım Programları

Her ne kadar sosyal devletin olmazsa olmazı gibi görünen ve herkes tarafından desteklenmesi gereken sosyal yardım programları, kayıt dışı ekonomi açısından sürekli bir tehlike oluşturmaktadır. Bu programlar sayesinde refah ödemesi adı altında maaş ve ödeme alan bireyler bu maaş ve ödemelerin kesilmemesi için kayıt dışı ekonomi üzerinden çalışma eğiliminde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla yapılan bu tutum devlet ve kişilerce olumsuz bir gidişat gösterecektir (Schneider, 2000: 2-6).

Kayıt dışı ekonomi üzerinden çalışmaya devam eden bireyler işsizlik yardımı, sağlık desteği, gelir yardımı, çocuk desteği gibi toplumsal destek programlarından yararlanmaya devam eder. Asimetrik bilgi, çalışanların doğru bilgiyi vermekten kaçınması ve şüphe çeken

hareketlerde artma ihtimali gibi sebepler, kanunsal anlamda işsizlik ödemelerinden yararlanma hakkı, kayıt dışı çalışmalara geçme ya da burada bulunmaya özendirmeyi doğal olarak barındırmaktadır (Schneider, 2000: 13).

Dolayısıyla kuramsal açıdan bakıldığında prim katkısız olarak sunulan sosyal yardım programları kayıtdışılığı teşvik ve bu sektörde kalmaya teşvik edici bir güç olmaktadır (Çolak, 2002: 76). Ülkemizde de bu sosyal yardımlara uygun programlar (yeşil kart, şartlı para transferi, pandemi döneminde kısa çalışma ödeneği) çalışan kişilerin kayıt dışı kalmalarına özendiren uygulamalar olarak göze çarpmaktadır. Ama tüm bunlara rağmen amaç sosyal yardım programlarının kaldırılması ve programlardan yararlanmanın önüne geçmek değil, bu programlara uygun kişilerin yardımlardan istifade etmelerini sağlamaktır. Bunun için şartların uygun hale getirilmesi, kanunlarda açık bırakılmaması esastır.

1.9.3.4. Göç ve İşgücü Arzı Fazlalığı

İşgücü talebi artması erken emeklilik, mecburi haftalık asgari çalışma süreleri ve işsizlik gibi unsurlar kayıt dışı ekonominin ilerlemesinde etkili faktörlerden birkaçıdır (Schneider, 2000). Özellikle emeklilerin devlet üzerine olan yükü, sağlık yardımlarından kesintisiz olarak faydalanması düşük ücretli ve sosyal güvenceli olmayan kayıtlı işte çalışma arzusunu azaltmaktadır. Bu da kayıt dışı ekonominin artması ve firmalar açısından mühim bir kayıt dışı çalışma portföyünü oluşturmaktadır. Aralık-2008 den beri emekli maaşı verilen toplam 5.103.892 birey karşısında ortalama yalnızca 357 bin bireyin sosyal güvenlik yardım primini ödemesi, emekli potansiyelinin genelinin kayıtsız ya da destek primi ödemediği çalıştığı noktasında güçlü emareler sunmaktadır (Çolak, 2012).

Ülkede oluşan yüksek düzeyde doğurganlık işgücü arzını arttırmakta bu da artan işgücü ve sermaye birikimine bağlı olarak verimli olarak kullanıldığında ekonomik gelişmeyi hızlandırıcı etki yapabilmektedir (Şişman, 1999: 21). Çalışabilir işgücü oranındaki artışın, yeni yatırım alanlarına ihtiyaç duyulduğunu, bunun resmi işgücü isteğiyle giderilmemesi halinde de, meydana gelen işgücü talep artışı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin hızlanmasına sebebiyet verecektir.

1.9.4. Siyasi Nedenler

Mükellefler kamunun mal ve hizmet noktalarında yeterli olduğunu düşündüğü ve kendi önceliklerinin temsil edildiğine inandığı zaman vergi ödeme disiplinlerinde bir değişim olmayacak ve vergilerini zamanında ödeyerek ekonomiye yönelme durumunda kalmayacaklardır (Schneider, 2002: 6).

Kayıt dışı ekonomi, bir ülkede makroekonomik değişkenlerde olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığı gibi bütçe açığının artması, işsizliğin yükselmesi GSYİH'nin düşmesi gibi etkilerle mali ve iktisadi neticeler meydana getirir. Bunların ortaya çıkmasındaki temel etmenler ise sadece ekonomik nedenlerle sınırlı kalmayabilir. İyi işlemeyen bir demokratik sistem, yetersiz kalan hükümet politikaları ve bu kanunları protesto eden bireysel davranışlar neden olarak belirir. Meydana gelen kayıt dışı ekonomiyle devletlerin mücadeleleri, totaliter bir ortaya çıkış şeklinde düşünülebilmektedir. Bunun yanında ekonomik rasyonalizmi simgeleyen liberal ekonomi anlayışı da kayıt dışı ekonominin artmasının sebeplerinden biridir (Florea, 2008: 2219). Dolayısıyla kısıtlayıcı kanunlarla yaygın ve demokratik olarak sayılamayan sistemlerin kullanıldığı toplumlarda, mükellef, sisteme bir tepki göstermekte ve kayıt dışı ekonomik faaliyet icra etmektedir.

1.9.5. Hukuki Nedenler

Vergi sisteminde mükellefi zorlayan en önemli unsurlardan birisi mevzuatın anlaşılır olmayışıdır. Dolayısıyla sayısal içeriğin fazla olması, lisanslama, iş piyasasına dair düzenlemeler, ticari anlamda oluşan engeller ve yerli olmayan işçi çalıştırma kısıtlamaları gibi gereğinden fazla düzenlemeler, kayıt dışı ekonomiye yönelimi arttırmaktadır (Schneider, 2000: 6). Mükellef üzerinde gereğinden fazla yoğunluk ve müdahale vergi sistemine olumlu katkı yapmak yerine kayıt dışı ekonominin büyümesine sebep olur (Önder, 1994). Özellikle vergi mevzuatındaki sürekli yapılan farklılıklar, bakanlar kurulunun kararları, bildiriler, genelgeler, sirküler gibi düzenlemeler, değil mükelleflerin uzmanların bile zorlukla takip ettiği bir hale gelmiştir. Ayrıca kanuni düzenlemelerde kendi kapsamında esas madde, ek madde, kalıcı olmayan ve tekrar eden maddelerle mevzuatın daha ürkütücü hale geldiği zamanlara çok rastlanmaktadır (Kırbaş, 1995). Bahsi geçen bu karmaşıklığa ilaveten vergi kanunlarının ya da diğer kanuni mecburiyetlerin getirdiği gereğinden fazla yük, kullanılan belgelerin çeşitliliği, defter tutma mecburiyetleri, bildirim yükümlülükleri gibi külfetlerin mükelleflerin sisteme adaptasyon süreçlerini zorlaştırdığını söylemek daha doğru olacaktır. Örneğin; her ay zorunlu olarak tekrarlanan ve çoğu beyanname verme, bildirimde bulunma gibi yapısal vergi görevlerinin bulunduğu otuz beş çeşidi bulunan vergi formaliteleri, olayın ulaştığı boyutu gözler önüne sermektedir.

Sistemin basitleştirilmesi noktasında belge düzenleme yükümlülüklerinin azaltılması ve defter tutma gibi pratik olmayan ödevlerin azaltılması, mevzuat yoğunluğunun azaltılması açısından mükellefleri sistemde tutma noktasında önemli katkıda bulunacaktır. Vergi sistemi içerisinde vergi miktarlarının yüksek olmasından ziyade aşırı kamu prosedürleri, özel kesimde

vergi sisteminin kolay ve anlaşılabilir olmasının dışında fazla karışık ve herkes tarafından anlaşılamayan yapısı, vergiden daha mühim bir problem oluşturmaktadır. Uluslararası düzeyde yapılan bir çalışmanın sonucuna göre vergi istisnaları ve vergi indirimlerinden faydalanan kitleye karşın karmaşık bir vergi sistemi, bireysel olarak daha fazla miktarda vergi kaçırmaya zemin hazırlamaktadır (Schneider, 2000: 6). Yeni sisteme uyum sürecinin yerine, piyasa aktörlerinin eğilimi, mevzuat harici hareketlere kalkışmak yani piyasanın dışında çalışmak biçiminde ortaya çıkabilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE MALİ SOSYOLOJİK YAKLAŞIMA GÖRE VERGİ BİLİNCİNİN VERGİ UYUMUNA ETKİSİ

2.1. Vergi Bilinci

Hükümetler, kendiliğinden var olan hükümet nitelikleri nedeniyle mecburi ve karşılıksız şekilde vergi tahsil etme hakkına sahiptir. Ayrıca kişilerin vergiye direnme durumları da varken mükelleflerin arzusu yadırganmayacak bir gerçeğe dönüşmektedir. Modern hukuka sahip bir ülkede vergi, hükümet ile mükellef arasında orta yolun bulunmasına dayanır. Eğer ki, karşılıklı bir uzlaşmaya varılamazsa mükellef vergiye karşı olan tutumunu sertleştirerek vergi kaçırma veya vergiden kaçma eylemlerine başvuracaktır. Yükümlülerin vergisini dürüst ve vaktinde vermesinin vergi bilinci ile alakalı olduğu tam anlamıyla söylenemez. Çünkü vergi bilinci mükelleflerin verdikleri vergileri ne şekilde ve nereye harcadığını bilmeleri ve kontrol edebilmeleri de söz konusu bilinçle yakından ilgilidir (Kaya, 2017: 90).

Vergi bilinci, kişilerin vergiye karşı uyumunu, vergi erdemini ve bundan ötürü devletin vergi gelirlerine tesir eden bir unsurdur. Pek çok devlet yıllarca vergi bilincini sağlamak için uğraş vermektedir. Eğitimin içerisine dâhil edilen vergi eğitimleri bilinç seviyesine pozitif tesiri olacağı fikri devletlerin vergi bilinci kavramını eğitim sistemleriyle uyumlu bir birleştirme faaliyetleri ortaya çıkarmalarına neden olmuştur (Gergerlioğlu ve Mcgee, 2017: 383). Vergi bilinci toplumsal bir unsur olup bireyin bu kavramı kendisiyle özleştirmesiyle mümkün kılınabilir. Özellikle vergi erdemi, psikolojisi, sosyolojisi ve vergiye mükellefin kendi arzusuyla uyumunun birleşmesiyle vergi bilinci meydana getirilebilir.

Vergi bilinci; vergi mükelleflerinin devletle olan ilişkisinde anlaşmayla şekillenen hareketlerdir veya mükelleflerin talimatlara uygun davranma fikridir şeklinde ifade edilebilir. Özetle, vergi bilinci bireyin vergi sorumluluklarını gerçekleştirirken devletin tarafına yönelttiği kurallara uygun davranmasıdır (Alkan, 2009: 21).

Vergi psikolojisi; bireylerin ve toplumların vergi anlayışını, vergi görevine bakışını ve vergiye karşın oluşan tutumlarını belirtme maksadını ifade etmektedir. Mükelleflerin vergiyi idrak etme ve vergiye karşın davranışlarını yönlendiren unsur motivasyon olduğu için her insanda bu durum farklı tepkiler olarak ortaya çıkabilir. Kültürel yapılar, yaşanan toplumsal çevre ve sosyal standartlar bireylerin hem vergi psikolojisini hem de vergi yükümlülüklerini etkilemektedir (Taşkın, 2010: 65-73).

Vergi vermenin vatandaşlık görevi olduğu bilinciyle hareket edilmesi, ancak bireylerin bunu özümsemesiyle gerçekleştirilebilir. Vergi bilinci, mükellefler ile devlet arasında verimli bir vergi ilişkisi kurulması ile sağlanabilecektir (Kitapçı, 2013: 83).

Vergi sosyolojisi; mali meselelerin sosyoloji açısından değerlendirilmesidir. Sosyoloji bireylerin topluluk oluşturabilmesi ve kendisini topluma uyumlu hale getirebilmesi ile alakalı olan bilim dalını ifade eder. İnsan doğuştan sosyaldır ve vergi sorumluluğunu gerçekleştirirken içinde hayatını sürdürdüğü toplumun geleneklerini ve kurallarına kıymet verir. Vergi sosyolojisi vergilerin insanlar üstündeki sosyal tesirlerini gözlemleyen bir alandır ve vergi politikası çalışmalarının sosyal tesirlerini araştırmaktadır (Karaca, 2015: 25-26).

Vergiye gönüllü uyum; vergi yükümlülerinin vergi kanunlarına karşı gösterdikleri uygunluk davranışlarıdır. Vergi yükümlülüğünün bildirgesinin verildiği vakitte yürürlükte olan kanunlara, kurallara ve yargının kararına uygun şekilde gerçekleştirilmesi vergi uyumu kavramını ifade etmektedir (Kariman, 2016: 232).

OECD'nin 2013 senesinde çıkardığı "Vergi Kültürü İnşa Etme: Uyum ve Vatandaşlık" isimli uygulamada; vergi kültürünün belirtileri; mükelleflerin eğitim durumu, vergi erdemi, vergiden kaçma, kamu hizmetlerinden memnun olmama ve kayıt dışı ekonominin varlığından bahsedilmektedir. Vergi otoriteleri, vergi kültürünün vaktinde kazanılması için eğitimin önemini vurgulamaktadırlar. Vakti zamanında doğru eğitim ile bireylerin vergi kültürü gelişme gösterecek ve bu durumda vergi uyumlarına gönüllü uyum sağlamalarını sağlayacaktır. Bununla beraber ülkelerin birlik ve beraberlik, adalet ve toplumsal mallara sadık kalması gibi erdemli durumları ilerletmelerindeki başarı veya başarısızlık vergi uyumunu yönlendiren unsurlardır (Özdemir, 2015: 183).

Vergi kaçırma ya da vergiden kaçma, mükelleflerin vergi yükünü en aza indirmesi arzusuyla yaptıkları davranışlardır ve bu durumun pek çok sebebi olabilmektedir. Esas sebepleri; vergi vermenin kişisel varlıkta azalma meydana getirmesi, vergi yükünün bazı zamanlarda adil olmayan şekilde paylaştırılması, mükellefte vergi bilinci ve vergi ahlakının olması gerektiğinden düşük olması, vergi oranlarının artırılması, devlete verilen vergilerin hizmet olarak geri alınamaması, vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi idaresinin denetim mekanizmasının yeterli olmaması ve vergi kaçırmanın insanlara normal bir davranış gibi gelmesi şeklindedir.

2.2. Vergi Bilincini Etkileyen Faktörler

Vergi mükelleflerinin vergi bilincine tesir eden faktörler vergi psikolojisi şeklinde ifade edilebilir. Vergi ahlakı ile vergi psikolojisi, vergi zihniyeti ve vergi bilinci konularını

içine alan büyük bir çalışma alanıdır (Taytak, 2016: 1939). Vergi bilinci, vergi idraki ve mükellefin vergiye karşı tepkilerini ve hareketlerini inceleyen vergi psikolojisi alanı, 1970'lerin ardından araştırılan önemli bir çalışma başlığı olmuştur. G. Schmolders; vergi ile mükellef psikolojisi arasındaki bağlantıları keşfetmiş, vergi zihniyeti ve vergi erdemi ile vergiye karşı gösterilen direnmenin tahlil edilmesinde psikolojik etkenlerin ciddi varlığından bahsetmiştir (Ertekin, 2018: 657). Vergi bilincini etkileyen faktörler vergiye karşı verilen tepkileri belirten içsel ve dışsal faktörler olarak ikiye ayrılabilir.

2.2.1. İçsel Faktörler

Mükelleflerin vergiye karşı tepkilerini ve hareketlerini yönlendiren bireysel ve çevresel unsurlar bulunmaktadır. Bireysel unsurlar; kişilerin cinsiyet, medeni hali, mesleği ve yaşı gibi nitelikleri şeklinde belirtilebilir. Çevresel unsurlar ise; aile yapısı, eğitim düzeyi, gelir seviyesi ve kamu hizmetleri yeterliliğine bakış açıları gibi unsurlardır (Akkara ve Gencel, 2016: 43).

2.2.1.1. Demografik Özellikler

Demografik özellikler, mükelleflerin vergi bilinç ve idrak seviyelerine tesir eden niteliklerden birisidir. İnanç, medeni hal, yaptıkları meslek ve yaş gibi nitelikler vergiyi idrak durumlarını ve özümsemelerini etkileyen unsurlardır (Alkan, 2009: 19). Ortaya konulan çalışmalarda yaş unsuruna bakıldığında; genç vergi yükümlülerinin (18-25 yaş), orta yaş ve üstü (45-55 yaş) vergi yükümlülerine göre kendi arzuları doğrultusunda vergi verme konusunda daha az istek barındırdıkları neticesine ulaşılmaktadır. Genç mükelleflerin, orta yaş ve üstü yükümlülere kıyasla daha fazla vergi uyumu göstermedikleri görülmektedir. Genç mükelleflerin özellikle kısa süreli birikim ve tüketimleri için gelirlerinin tamamını harcama arzuları, onları, vergiden kaçınmaya itmektedir. Orta yaş ve üstü mükelleflerin ise, yaptırımlara maruz kalmaktan çekindikleri için vergiden gençlere kıyasla kaçınmadıkları gözlemlenmiştir. (Yılmaz, 2015: 72-73).

Ortaya konulan incelemelerde cinsiyet unsuru gözlemlendiğinde vergiye karşı tutumlara tesiri olduğu neticesine varılmıştır. Cinsiyet unsurunun, vergi bilinci ve davranışları üstündeki etkilerine bakıldığında, erkeklerin kadınlara nazaran daha çok vergi kaçırdığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun sebebi, meslek yelpazesinin oldukça geniş olması ve iş hayatında erkek nüfusunun daha çok yer kaplamasıdır (Özgün ve Yüksel, 2018: 42)

İnançların vergi bilinci ve davranışı üstünde, yapılan incelemeler neticesinde olumlu etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Dindar bireylerin vergi verme alışkanlıkları üzerinde yapılan pek çok araştırmada bu durumun olumlu bir unsur olarak etki ettiği görülmüştür (Yılmaz,

2015: 80). Örnek verilecek olursa; İslamiyette zekât vermek dinin zorunluluklarından biridir ve bu durumda dindar bir mükellefin ince davranış göstermesi ve vergiden kaçınma fikrine kapılmaması beklenir. Söz konusu durumu günah şeklinde gören mükellef, vergi ödemeyi kendisinin mecburi bir sorumluluğu olarak hissedip dini inancı gereği vergisini düzenli ve vaktinde ödemek isteyecektir (Çelebi, 2016: 33).

Medeni hal vergi çalışmalarıyla bağlantılıdır. Medeni hali farklılık gösteren bireylerin vergi hususuna uyumu yönünden değişkenlik gösterdikleri belirtilir. Vergi bilincini ve erdemini, vergi uyumuna olan tesirinden ötürü medeni hal, yapılan çalışmalarda önemli bir nitelik olarak değerlendirilir (Serinkan ve Erdoğan, 2017: 522). Söz konusu çalışmalarda medeni hal durumuna bakıldığında; evli yükümlüler, kamu hizmetlerine yapılan harcamaların azaltılması gerektiğini desteklemektedirler (Ağçakaya ve Yıldırım, 2015: 93). Buna ek olarak vergi bilinçleri ve vergiye karşı tepkileri daha yüksek seviyededir (Akıncı ve Başol, 2015: 175).

Mükellef yaptığı meslekle birlikte aylık kazancı değişkenlik gösterecek ve bu durum vergi ölçütünü ve yükünü etkileyecektir. Geliri aynı olan lakin yaptıkları mesleğin farklı olması nedeniyle farklı emeklerin verilmesi ya da daha ağır koşullar altında çalışıldığı halde aynı vergi miktarıyla mesul olmalarının haksızlık olduğunu ifade eden vergi yükümlüsünün vergi yüküne bakış açısı daha olumsuz olacaktır (Alkan, 2009: 19). Söz konusu durumda vergi yükünün daha ezici olduğu fikrine kapılan yükümlü vergiden kaçma veya vergi kaçırma yollarına girecektir. Bu durumun sebebi ise verdiği emeğin karşılığını yeterince alamadığını düşünmesidir.

2.2.1.2. Vergi Ödeme Gücü

Sosyal çevre içerisinde farklı uğraşlar göstererek kazanç elde eden yükümlülerin gelir düzeyleri değişkenlik göstermektedir. Bu sebeple, Anayasa'nın 73.maddesinde, "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi vermekle yükümlüdür" ifadesi dahil edilmiştir. Vergilerin gelir seviyesine göre paylaştırılması ve temin edilmesi anayasa aracılığı ile güvence altına alınarak vergi adaleti sağlanmıştır (Alkan, 2009: 20).

Gelir düzeyi, ödeme gücünü yönlendiren önemli bir faktördür. İnsanların hayatları boyunca biriktirdikleri varlıkları ve harcamaları gelir seviyeleri belirler. Devletin, gelirleri farklılık gösteren vatandaşlardan aynı oranda vergi tahsil etmesi, vergi adaleti hakkında soru işaretleri yaratacaktır. Böylelikle üzerine fazla vergi yüklendiğini düşünen vatandaşların vergi uyumu olumsuz etkilenecek ve vergi kaçırma durumları söz konusu olacaktır. Vergi kavramı fazla gelirli ve zengin vatandaşlar için tüketimlerinden tasarruf etmek anlamına gelirken, az

gelirli vatandaşlar açısından bu durum mecburi harcamalarından fedakârlık yapmak olarak yorumlanacaktır. Verginin yükümlüler üstündeki yükü ve yorumlanması yönünden konu değerlendirildiğinde, düşük gelirli vatandaşlar vergiyi daha ezici bir unsur olarak göreceklardır (Çelebi, 2016: 27).

Mükelleflerde vergi bilincinin geliştirilmesi için vatandaşların gelir seviyeleri doğrultusunda yaptıkları harcamalara göre vergilendirmenin değişkenlik göstermesi, vergi muafiyeti ve nadir durumlar gibi pek çok durum göz önünde tutulmaktadır. Ödeme gücü kavramının tesirli bir şekilde yorumlanması vatandaşın devletle olan ilişkisini güçlendirerek vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde önemli bir rol üstlenecektir (Pekkaya vd., 2017: 1069).

2.2.1.3. Vergi Ahlakı

Ahlak kelimesi sosyal bilimlerde, bir arada yaşayan insanların uyma mecburiyetinde olduğu hal hareket ve kurallar ile bireyler arasındaki ilişkinin sağlıklı olmasını sağlayan yapıdır. Bu sebeple vatandaşların vergiye karşı takındıkları tutumlar toplumun ahlak sistemi ile bağlantılıdır. Vergi ahlakı; yükümlülerin vergi ve vergi sorumluluğu kavramlarına karşı geliştirdikleri tutum olarak ifade edilmektedir. Vergi ahlakı vatandaşların vergilerini vaktinde ve dürüst bir şekilde vermeleriyle de tanımlanmaktadır (Topkan, 2016: 58).

Vergi ahlakı, vatandaşları vergi vermek konusuna sempati beslemelerini sağlar. Vergi ahlakına sahip mükellefler yakalanma tehlikesi olmadığı halde vergi verme meselesinde daha duyarları davranışlar gösterip vergi vermedikleri durumda rahatsız hissederek vaktinde ve doğru bir şekilde vergilerini ödediklerinde daha rahat ve mutlu hissetmektedirler. Vergi ahlakı az olan vatandaşlarda ise vergiden kaçma davranışları gözlemlenebilirken bu husustaki her seçenek doğal ve olağan olarak görülmektedir. Söz konusu suçların önüne geçebilmek için vergi ahlakının olabildiğince yüksek seviyelerde tutulması gereklidir. Bu sebeple toplumun sahip olduğu ahlak seviyesinin de yüksek olması bu durumu etkileyecek ve toplumsal ahlak mükellefe vergi ahlakı açısından olumlu bakış açısı kazandıracaktır (Dibek, 2016: 58-59).

2.2.1.4. Devlete Bağlılık

Yaşadığımız dönemdeki ekonomik değişiklikler ve gelişimler mükelleflerin devletle olan ilişkisini ve vergi bilincini yönlendiren unsurların farklılaşmasına sebep olmaktadır. Vatandaşın, vergiye karşı tepki ve hareketlerini yönlendiren vergi ödeme gücü, vergi ahlakı, aile yapısı, eğitim düzeyi, devletle olan bağı, siyasi iktidarı özümseme seviyesi, vergi mükelleflerinin ve diğer yükümlülerinin hakkındaki fikirleri, kamu harcamalarının

mecburiyeti ve dini inanışlar vb. durumlar mükelleflerin devlete bağlılığına tesir etmektedir (Özdemir, 2015: 178).

Mükelleflerin devlet sistemine, kanunlara ve toplumsal kurallara uygun davranmaları devlete karşı besledikleri güven ile birlikte değişkenlik gösterir. Devlete olan bağlılık durumu yükseldikçe toplumda bir arada yaşamının zorunluluklarına uygun davranma eğilimi de yükselecektir. Bu sebeple devlete beslenen güven önem taşımakla birlikte, devlet söz konusu güveni kazanma amacıyla vatandaşların kamusal gereksinimlerini vaktinde karşılamaya çalışır. Devlete karşı beslenen güven, mahkemeleri ve hukuk yapısını içine dâhil etmesi açısından vergi bilinci üstünde oldukça tesirlidir (Topkan, 2016: 62).

Açık ve dürüst standartlara uygun bir toplum yapısına sahip olmak vergi vermenin mecburiyetine olan bakış açısını da yönlendirir. Mükelleflerin vergilerini vaktinde ve tam bir şekilde vermesi için mükellef ve devlet arasında karşılıklı güven ortamı oluşmalıdır. Güven vermeyen ve halkını haklı ve doğru olmayan çalışmalar ile mağdur ederek zor duruma düşüren bir ülkedeki vatandaşlar, sorumluluklarını gerçekleştirmeye istekli olmayacaklardır. Devlete karşı güveni olmayan mükellefler sorumluluklarını yerine getirmemek için seçenekler ve sebepler düşünecektir. Devletin bunların tersi şekilde, vatandaşların haklarını himaye etmemesi ve saygılı davranması, mükelleflerin geleceklerine güven içerisinde girmelerini sağlaması vergide uyumun tesis edilmesinde oldukça önemlidir. Vatandaşlar ödedikleri verginin nereye ve nasıl harcadığını sorgulayarak, gelecekleri ile ilgili fikir sahibi olup, olası hastalıklarının giderileceğine, çocuklarının güvenli bir çevrede yaşayacağına dair tatmin olmazlarsa vergiden kaçınma veya vergi kaçırma seçeneklerine yöneleceklerdir (Biberoğlu, 2006: 66). Bütün bu durumların gerekliliği olarak devlet ile vatandaş arasında güçlü ve sağlıklı bir güvenin tesis edilmesi, vergi gelirlerinin vaktinde ve tam şekilde temin edilerek vergi bilincinin iyileştirilmesinde ve kamu harcamalarının vaktinde yapılmasında kritik önem taşımaktadır.

2.2.1.5. Siyasi İktidarı Benimseme

Devletle olan güçlü ilişki ve güven vergi bilincini olumlu etkileyen bir unsurdur. Bunun haricinde devleti idare edenlerin davranışları da mükelleflerin vergiye karşı tepkilerini yönlendirmektedir. Siyasi iktidarın verdiği kararlar, yönetim şekli ve gelecek programlamaları mükelleflerden tahsil edilen vergiler kanalıyla gerçekleştirildiğinden söz konusu kararlar mükellefleri yakından ilgilendirmektedir (Ağcakaya ve Yıldırım, 2015: 88).

Siyasi iktidarı özümseyen vatandaşların vergi verme hususunda daha istekli davranması beklenmektedir. Siyasal iktidarların verdikleri kararların bir kısmını vergiler ve

kamu harcamaları meydana getirmektedir. İktidara karşı pozitif bakış açısına sahip olan ve oy veren mükelleflerin vergi kararlarına karşı uyumlu davranması daha beklenebilirdir (Tosuner ve Demir, 2009: 6). İktidar vergi koyma ve kaldırma yetkisine sahiptir. Siyasi ideolojiler toplum hayatında önemli bir yer kapsar ve seçilen siyasi iktidarın fiilleri tahsil edilen vergilere de tesir eder. İktidarla arasında fikir uyuşmazlığı olan vatandaşlar sadece söz konusu iktidara ters düşmek maksadıyla vergisini verme arzusunda olmayabilirler (Buyrukoğlu ve Erasa, 2012: 123).

Siyasi iktidar seçimle idareye gelir ve vatandaş iktidara verdiği oylarla onu yetki sahibi yapar. Söz konusu yetki verme durumu genelde vergi uyumunu olumlu etkiler. Vergi yükü vatandaşa ezici geldiğinde ise söz konusu iktidarı desteklemekten vazgeçerek vergi verme isteklerinde azalma olacaktır. Bu sebeple siyasi iktidarın vatandaşlar tarafından destek görmesi ve onaylanması vergi uyumunu artırsa da bir süreklilik arz etmeyecektir. Mükellefler kendilerini aşan vergilerle sorumlu tutulduğunda ve iktidara karşı güven sarsılmaları yaşadığında vergi uyum düzeyi de buna bağlı olarak düşüşe geçecektir (Ergün, 2016: 51).

2.2.1.6. Diğer Mükelleflere Yönelik Görüşler

Vergi sorumluluğunu gerçekleştirmekle yükümlü olan mükelleflerin bazı kesimlerinin bu durumu gerçekleştirmeme durumu diğer mükelleflerin fikir ve tutumlarına da tesir edebilmektedir. Aynı gelir seviyesine sahip olan mükelleflerden bir grup vergisini eksik ödüyorsa bu hareketleri tam tersine vergi sorumluluğunu olması gerektiği gibi eksiksiz ödeyen bireyleri de olumsuz yönlendirebilecektir (Aydemir, 2013: 36).

Vergilerini kurallara göre veren mükellefler, vergileri kaynakta tahsil edilen mükelleflere göre kanunlara karşı daha rahat hareket etmektedirler. Vergileri kaynakta kesilen kişilerin vermesi gerekli olan vergiler eksiksiz iken diğer mükelleflerin ödedikleri vergiler eksik olabilmektedir. Mali sorumluluklarını eksiksiz gerçekleştiren mükellefler, kanunlara göre hareket etmeyen mükelleflerin vergilerini tam vermedikleri halde herhangi bir denetimle sorgulanmayıp cezalandırılmamaları durumuna karşın haksız muamele gördükleri fikrine kapılarak verdikleri vergiler altında daha çok ezilirler ve vergiden kaçınmanın yolunu ararlar (Çelebi, 2016: 36).

2.2.1.7. Kamu Hizmeti Gerekliliğine İnanma

Mükelleflerin verdikleri vergiler ile alakalı içlerinin rahat olmasını sağlayan en önemli unsur verilen vergilerin nereye ve nasıl harcadığının bilinmesidir. Mükellef, emeği ile kazandığı gelirinin bir kısmını devlete vergi olarak verme mecburiyetindedir. Bu mecburiyet hali mükellefe harcamaların kendisine ve devletine yönelik nasıl bir yarar getirdiğini

sorguladır. Söz konusu harcamaların kendisine ve ülkesine yarar getirecek şekilde düzenlenip düzenlenmediğini görmesi mükellefin vergi verme hususundaki isteğini artıracaktır. Tersi bir durumun gerçekleştiği hallerde ise vergi verme hususunda isteksiz davranarak vergi kaçırma hususunda istekli davranmaya başlayacaktır. Devletin esas sorumluluğu olan; sağlık, eğitim, adalet ve savunma harcamaları gibi hususlarda eksiksiz hizmet sunması vergiye bakış açısını olumlu yönde etkileyecektir (Çelebi, 2016: 38).

Mükellefler, vergi sorumluluklarını kamusal gereksinimlerin giderilmesi için ve kendisi ile ülkesine yarar getireceği inancı ile tamamlarlar. Bu sebeple yararın ödenen vergilerin altında kalması veya mükellefin bu açıdan bakması durumunda mükellef, vergi yükünü azaltmak için vergiden kaçınma yolları arayacaktır. Bu sebeple devletin, mükelleflerin onay vermediği alanlarda kamusal harcama yapması mükelleflerde verginin gereksiz yere harcandığı fikrini uyandıracaktır (Dibek, 2016: 62).

Ekonominin şeffaf ve hesap verilebilir olması mükelleflerin devlete karşı güven hissetmesine ve vergi uyumu hususunda duyarlı olmasını sağlayacaktır. Mali şeffaflık ve hesap verilebilirlik olduğu takdirde mükellef, vergilerin nereye ve nasıl harcandığını bilerek siyasi iktidara ve devlet olgusuna güven geliştirir. Kamusal hizmetleri denetleme hakkını hisseden mükellef vergiye uyum sağlayacaktır (Kaya, 2017: 101).

2.2.1.8. Mükellefin Eğitim Durumu

Mükelleflerin bilinç seviyeleri, her alanda farklı unsurların etkisi altına girerek yönelmektedir. Söz konusu unsurların en tesirlisi ise alınan eğitimidir. Mükellefin eğitim seviyesi yükseldikçe doğru olana ulaşma arzusu ve vergi bilinç düzeyi de gelişecektir.

Mükellefin vergi bilinç seviyesi diğer kazanımları gibi eğitim hayatı içinde şekillenir. Ancak vergi bilinci ile eğitim arasında olumlu ve olumsuz bir ilişki vardır. Bu duruma göre; olumlu tesiri, kişinin eğitim seviyesi yükseldikçe, vergiye karşı şekillenen tutumu gönüllü olarak vergi sorumluluğunu gerçekleştirmesini sağlar. Olumsuz tesiri ise mükellefin eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak vergi kanunlarını idrak etmesiyle beraber bu durumda kanunlardaki boşlukların farkına varmasıdır. Bu sebeple mükellefin vergi bilinç seviyesi yeterince gelişmemişse, eğitim sürecinde öğrendiklerini vergi ahlaksızlığına çevirebilmektedir (Demir ve Çiğerci, 2017: 128-129).

2.2.2. Dışsal Faktörler

Vergi bilincine tesir eden bir takım dışsal faktörler mevcuttur. Bunlar; vergi adaleti, vergi afları, vergi mevzuatı değişiklikleri, vergi cezaları, vergi oranları ve vergi sisteminin karmaşıklığı başlıklarında incelenmiştir.

2.2.2.1. Vergi Adaleti

Vergi adaleti teriminin tanımı ve uygulanışı, geçmişten bugüne değişkenlik göstermiştir. Genel itibariyle herkesten ödeme gücü doğrultusunda vergi alınmasını belirten bir kavramdır. Adalet verginin en temel unsurlarından birisi olup, devlet, verginin adaletli bir şekilde uygulanmasını sağlamak mecburiyetindedir (Dibek, 2016: 65).

Bazen verginin konulmasındaki amaç doğrultusunda hareket edilmediği, mükelleflere doğru bir şekilde tahsis edilmediği görülmektedir. Böyle durumlarda vergi adaleti, vergi ahlakının şekillenmesini sağlar. Vergi adaleti ile mükelleflere eşit bir şekilde davranılır ve bireyler arasındaki eko-sosyal sınıfsal farklılıkların en aza indirgenmesi amaçlanır. Tersi bir durumda mükellefler vergi adaletinin sağlanmadığının farkına vararak vergiye karşı sert bir tutum içerisine girebilirler (Ergün, 2016: 37).

Vergide adaletin sağlanması konusunda uygulamada pek çok handikap vardır. Her bireyin gelirine uygun miktarda verginin paylaşılması gerekmektedir. Döneme ve toplumun yapısına göre değişkenlik gösteren ve ölçülmesi mümkün olmayan bir soyutlukta olan adalet olgusunun uygulamada eşitlik özelinde tam manasıyla sağlanması oldukça güçtür. Tüm bunlara karşın vergide adalet olgusunun gerçekleştirilmeye çalışılması toplumların sosyal erdemi açısından kıymetlidir. Devletin kendisine karşı eşit ve adil hareket ettiğinin farkında olan vatandaşın vergiye bakış açısı bu duruma göre olumlu yönde şekillenecektir. Ayrıca vergilemede adalet vergiye karşı oluşan beklentilerin yerine getirilmesi bakımından da önemlidir. Her şartta adil bir vergi yapısının oluşturulması ve uygulanması mükelleflerin vergi dirençlerini kırarak daha ılımlı bir hale dönüşmelerini sağlayacaktır (Topkan, 2016: 75).

2.2.2.2. Vergi Afları

Vergi affı, daha önceden ihtimal verilmeyen bir zamanda, vatandaşların bazı vergi borçları açısından sorumluluklarının tamamen veya kısmen kaldırılmasına ve vergilerini vermek için teşviklendirilmesine dayanan bir uygulamadır. Devamlı olarak vergi affına başvurulması veya affın ne zaman çıkarılacağı dair mükelleflerin zihninde bir tahmin oluşması onları vergi suçuna itecek bir imkan yaratabilecektir. Vergi aflarındaki esas maksat, mükelleflerin vergiye karşı negatif tutum ve hareketlerini engelleyerek sorumluluklarını gerçekleştirmelerini sağlamaktır (Çelik, 2013: 48).

Demokrasiyle yönetilen ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında vergi affı anayasa düzenlemeleri ile ortaya konulmaktadır. Örnek verilecek olursa, Danimarka, Japonya, İsviçre, Fransa, İzlanda, İtalya gibi pek çok ülkede anayasa standartları içerisinde af çalışmaları yapılmaktadır. Bu durum demokratik devletlerde anayasanın kararlar verme sırasında en üst

düzeyde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple vergi affı anayasal hak olarak uygulanmalı ve mükellefleri mağdur etmeyecek şekilde yapılmalıdır (Şahin, 2014: 19).

Vergi afları mükelleflerin vergiye uyumunu basitleştiren ve tesir eden önemli bir unsurdur. Vergi aflarının vergi uyumu konusundaki tesirleri olumlu ve olumsuz olabilmektedir. Vergi aflarıyla mükelleflerin vergi uyumunu yükseltecek bir çalışma ortaya konabilir ve aftan sonraki süreçte uygulanmak maksadıyla ağır yaptırımlar meydana getirilerek verginin kaçırılması engelleneceğinden vergi sistemine dahil olmayan kayıt dışı sektörler ekonomiye kazandırılabilir. Söz konusu çalışmalar ile vergi gelirleri yükseltilerek pozitif bir etki ortaya çıkarılmış olur. Ancak bu uygulama vergi sorumluluğunu vaktinde ve eksiksiz olarak gerçekleştiren mükellefleri huzursuz eder ve bu mükellefler de vergiye karşı sert tutumlar içerisine girebilirler (Tuay ve Güvenç, 2007: 28). Bu sebeple vergi affı çıkarılırken söz konusu durumları da değerlendirmek önem arz etmektedir. Mükellefler af uygulamasının devamlı gerçekleştirileceğini veya yeniden af uygulamasının çıkacağı olasılığını değerlendirerek vergilerini vaktinde ve eksiksiz olarak verme davranışlarından uzaklaşabilirler. Böylelikle vergisini vaktinde ve eksiksiz ödeyen mükellefler bu durumdan rahatsız olarak vergiden kaçınma eğilimi içerisine girebilirler. Af sonrasındaki süreçte ise tedbirli politikalar ile vergiye uyum sağlamayan mükelleflere yaptırımlarının artırılması vergi uyumunu olumlu yönde etkileyecektir (Alkan, 2009: 35).

Vergi afları ile mükelleflerin vergi borçlarını ödemesinin gerçekleştirilmesi yanında vergi kaçıran mükelleflerin de tespit edilmesi ve itiraf etmesi amaçlanmaktadır. Vaktinde gizlenen ve vergi yükümlülüğüne girmeyen mükellefler devletten kaçmayı bırakarak devletle ilişki kurmaya başlayacak ve devlet de varlığından haberdar olduğu mükellefi takibe alarak kontrolünü sağlayabilecektir. Bu kapsamda af kanunları ve uygulamaları vatandaşların vergiye uyumunu sağlayan unsurlarla donatılmalıdır (Demirkıran, 2012: 32).

2.2.2.3. Vergi Mevzuat Değişikliği

Vergi bilinci aynı zamanda vergi farkındalığı manasına da gelen genel bir olgudur. Mükelleflerin vergi mevzuatı ve mevzuattaki değişiklikleri takip ederek bilgilenmesi manasını da taşımaktadır. Özellikle içerisinde bulunan bilişim çağında mükelleflerin vergi uygulamaları konusunda bilgi birikimlerinin olması beklenmektedir (Özgün ve Yüksel, 2018: 35).

Vergi mevzuatlarında yapılan değişiklikler insanların vergiye karşı geliştirdikleri tutumlarını olumsuz şekilde yönlendirebilmektedir. Devamlı yapılan değişiklikler

vatandaşlarda uygulama karışıklığına sebebiyet vererek vergi dirençlerini güçlendirebilmektedir (Buyrukoğlu ve Erasa, 2016: 124).

Vergi mevzuatının kolay, detaylı, idrak edilebilir ve eşit olması gerekmektedir. Daha basit vergi düzenlemeleri, gelir idaresinin vergi tahsil etme yükünü kolaylaştıracaktır. Türkiye’de özellikle son dönemde teknolojinin kullanımı ve internet ağı mükellef nezdinde birçok işlemin kolay yapılabilmesini sağlamıştır. Ülkede mevzuatın sade ve kapsayıcı bir kitlede anlaşılır hale getirilmesi üzerine çalışmalar sürdürülmektedir. Vergi mevzuatının karmaşık olması mükelleflerin vergiye bakış açısını zedeler. Mükelleflerin mevzuat değişikliklerinden haberdar edilmemesi, kazancını doğru beyan etmemesine yol açacağı gibi vergi uyumuna da zarar verecektir (Şahin, 2016: 33).

Vergi mevzuatındaki değişimleri anlamakta güçlük çeken mükellef, kanunlar hakkında yeterli bilgi birikimine de sahip olmaması sebebiyle vergisini vaktinde ve eksiksiz olarak ödeyemeyebilir. Böylelikle vergi cezası almasına ve bu durum da vergiye karşı sert bir tutum içerisine girmesine neden olur. Başka açıdan, vergi mevzuatındaki herhangi bir değişim mükellefin vergisini daha basit ödemesi konusunda yardımcı olabilir. Ancak getirilen değişiklikleri takip edememesi sebebiyle söz konusu durumdan faydalanamaması mükellefte sert tutumların önünü açabilmektedir. Karmaşık vergi yapısının içinde kalan mükellefler kasti bir şekilde vergilere karşı uyumsuz bir hal içerisine girebilirler (Yurdakul, 2013: 69). Dolayısıyla vergi mevzuatında devamlı değişiklikler yapılmaması ve uygulamaların netleştirilmesi vergi bilincinin tesisinde önem arz etmektedir.

2.2.2.4. Vergi Ceza Denetiminin Yetersizliği

Vergi mevzuatımızda vergi ile ilgili suçların ölçülebilir veya ölçülemez olması devleti ekonomik olarak zarara uğratan davranışlardan suç ve kabahat olmak üzere ikiye ayırmıştır. Vergi kabahati ekonomik düzenin ve sabitliğinin sağlanmasını önleyen ve ceza gerektiren haksız durumlardır. Vergi suçu kamu düzenini bozan, devletin hazinesini mali yönden zarara uğratan ve anayasal düzenlemelerle kararlaştırılmış vergi kanunlarına uymayarak devleti zarara uğratan suçları teşkil eder. Söz konusu bütün suçlar ve neticesinde uygulanacak olan yaptırımlar Vergi Usul Kanunu’nda açıklanmış durumdadır. VUK’un 331. Maddesi ile vergi ziyai suçu ile genel ve özel usulsüzlük suçları, adli veya kanuni özellik barındıran kaçakçılık, vergi mahremiyetini ihlal suçu, mükelleflerin özel işlerini yapma suçlarını kapsamaktadır (İlhan, 2015: 32-33).

Vergiden kaçınma ve vergiye karşı geliştirilen sert tutumlara engel olabilmek için verilecek cezaların ve cezaların uygulanma şekli önem arz etmektedir. Özellikle denetim ve

kontrol faaliyetlerinin doğru yapılması ile yaptırımların amaçlandığı gibi caydırıcı tesir vermesi beklenmektedir. Vergi denetimi ve yaptırımlarının gerektiği gibi doğru uygulanmadığı durumlarda mükellefler vergiden kaçınma ve vergiye olumsuz davranış gösterme eğiliminde olacaklardır (Gülten, 2014: 42). Tüm bu eğilimlerin önüne geçilebilmesi için vergi denetim ve incelemelerinin vaktinde yapılması önceliklidir. Vergi incelemesi, vergi denetiminin önemli bir tekniğidir. Vergi incelemesinde VUK'un delil serbestisine ilişkin kararları dâhilinde her türlü kanıttan faydalanılmaktadır (Sağlam, 2015: 22). Vergi denetimi sadece vergi hukuku ile alakalı olmayıp aynı zamanda psikolojik ve toplumsal bir terimdir.

Vergiden kaçınma veya vergiye karşı negatif eylemlerde bulunma mükellefler tarafından tercih edilen kanunsuz yollardandır. Söz konusu durumlara engel olabilmek ve devleti zarara sokma eylemlerinden uzak kalınmasını sağlamak maksadıyla vergi denetimlerinin düzenli bir şekilde devam ettirilmesi şarttır.

2.2.2.5. Vergi Oranları

Mükelleflerin vergiye karşı sergiledikleri tepkileri ve eylemleri yönlendiren en önemli unsurlardan birisi de mükelleflerin üstünde oluşan vergi yükü ve bu yükün belirteci olan vergi oranlarıdır. Bu sebeple, vergi miktarlarının mükellefler üzerinde vergi bilincinin sağlanmasında oldukça tesiri vardır (Buyrukoğlu ve Erasa, 2012: 214)

Mükelleflerin vergiye karşı geliştirdikleri tepkiler çeşitli faktörlerle karşı karşıya kalındığında değişkenlik gösterebilmektedir. Vergi oranlarının, mükelleflerin vergi psikolojilerini dikkate alarak belirlemek önemlidir. Sosyal çevre içerisinde vergi bilinci ve vergi ahlakının artırılması arzu ediliyorsa devletin mükelleflerin tutumlarını değerlendirmesi gerekmektedir. Vaktinde olumlu tutum gösterilen bir vergiye sonradan oran artırılması yapıldığı takdirde mükelleflerin olumsuz tepkilerinde ve vergiden kaçınma eğilimlerinde artış gerçekleşebilecektir (Demir, 2008: 27).

Ülkeler vergi gelirlerini yükseltmek ve bununla doğru orantılı olarak kamu hizmetlerini daha kaliteli bir hale dönüştürmek maksadıyla vergi miktarlarını belirli zaman aralıklarıyla artırmaktadırlar. Bunun neticesi olarak ise vergi mükelleflerinin tepkisiyle karşı karşıya kalırlar. Vergi miktarının yükseltilmesi mükellef açısından tasarrufundan vermesi mecburi erginin yükselmesi ve vergi yükünün daha ezici bir hale gelmesi demektir. Bu durumda vergi bilincinin artırılabilmesi vergi yükü ile ödenen verginin eş değer bir teraziye sahip olduğu koşulda gerçekleşebilecektir (Kumbaşı, 2016: 13-14).

2.2.2.6. Vergi Sistem Karışıklığı

Vergi yapısının açık, basit ve idrak edilebilir bir şekilde olmaması, vergi dışı piyasa ekonomisinin var olmasına ve mevcut olanın ilerlemesine zemin hazırlayacaktır. Bir devletteki vergi kanunları, ülkenin gereksinimlerine ekonomik ve sosyal açıdan yetersiz geliyorsa ve sabitlik vadeden bir uygulama niteliğinde değilse vergi kaçakçılığının önü açılır (Sandalcı, 2015: 39 75).

Vergi kanunlarında açıklık ve netlik olmadığı ve devamlı değişkenlik göstererek sabitliği yakalayamadığı durumlarda, bazen mükellefin arzusu dışında da vergi kayıpları ortaya çıkabilmektedir. Bu sebepler ışığında, var olan kanunların devamlı bir değişkenlik içerisine sokulmaması ve yeni hükümler hakkında vatandaşların yeterince bilgi birikimine sahip olması sağlanmalıdır. Mükellef tarafından herhangi bir yanlış anlamının yaşanıldığı durumlarda, mükellefler kasti veya kasti olmayan şekilde vergiye karşı uyumsuzluk gösterebilirler (Yurdakul, 2013: 69)

2.3. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Vergi Bilincinin Vergi Uyumuna Etkisi

Bu bölümde; ABD, İngiltere, Malezya, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’de vergi bilincinin vergi uyumuna etkisi mali sosyolojik yaklaşımla incelenecektir. Ele alınan ülkeler, konu ile ilgili yapılan çalışmaların ve izlenen politikaların birbirlerine benzemesi ve konunun net anlaşılmasını sağladığı için seçilmişlerdir.

2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri

1955 yılı itibari ile bilgisayar kullanımına başlayan ilk kuruluşlardan sayılan ABD İç Gelir İdaresi IRS, özellikle 1990 yıllarının sonlarına doğru toplam kalite, odaklılık, şeffaflık, müşteri ilişkileri gibi kamu yönetiminde ve vergi idarelerinde ortaya çıkan konulara öncü olan kuruluşlardan olmuştur (Öner, 2005: 138). 22 Temmuz 1998 yılında ABD Kongresi’nin kabul ettiği ABD İç Gelir İdaresi (IRS) nin Yapılandırılması ve Reformu Kanunu ile birlikte yürürlüğe giren toplam kalite, mükellefiyet hakları ve müşteri ilişkileri ile birlikte gelişen teknolojinin IRS’de ulaştığı seviye değerlendirilmiştir.

1986 yılında IRS, mükelleflerin aldıkları hizmetten memnuniyetsizlikleri neticesiyle oluşan talepleri doğrultusunda Toplam Kalite Yönetimi politikasına geçme kararı almıştır. (Balcı, 199: 140). IRS’nin idari organizasyonunu yeniden şekillendiren karar, kongrenin kabul ettiği kanun çerçevesinde farklı yönetim gruplarına ayrılmıştır. Bu sayede idarenin özel vergi hizmeti sağlayan işletmelere benzer mükelleflerin taleplerini ve ihtiyaçlarını bilmesine imkân veren bir yapı inşaa etmesi sağlanmıştır. Bu yapıdan sorumlu yöneticilerin ünvanları da bürokratik ünvanlar (genel müdür, yönetim sorumlusu) yerine daha sade ve iletişime açık bir

sistemin olduğunun vurgulanması için “komisyon üyesi” olarak belirlenmiştir (Gökbunar, 2002: 41).

IRS'nin Toplam kalite yönetimi ile beraber benimsemiş olduğu bu mükellefiyetçi yaklaşım, mükelleflerin ve sorunlarının çözümü hususunda idari yapı içinde yeni istihdam alanlarına yer açmış, bu alanlarda görev yapanların sorumlulukları arasına mükelleflerin vergi bilincinin nasıl artırılacağı ve yeni organizasyon yapısının toplum nezdindeki imajını geliştirmek adına rastgele anketler düzenlemek de eklenmiştir (Balcı, 1999: 142).

IRS 2000'li yıllarda bu yeni organizasyon yapısıyla beraber mükelleflerin vergi sorumluluklarını ve ödevlerini bilmelerini sağlayarak, vergisel anlamda kanunların herkese eşit ve adil uygulanacağı en üst düzeyde hizmet vermek olarak misyonunu belirlemiştir (Eyüpgiller, 2001: 124).

Beşeri sermayeyi ve teknolojinin getirdiği gelişmeleri verimli ve etkili şekilde kullanarak minimum hizmette aksaklık ilkesiyle vergilerin toplanması ise IRS'nin 2005'li yıllarda ortaya koyduğu vizyonu olarak tespit edilmiştir (Aydın, 2006: 75).

IRS'nin günümüzde bilinen hedefleri şu şekilde tanımlanabilir:

- 1- Mükellef işlemlerinde verimlilik ve kalitenin güçlendirilmesi,
- 2- Mükelleflerde bürokratik yüklerin azaltılması,
- 3- Vergiye gönüllü uyumun tesis edilmesi.

IRS'nin aşağıda yer alan kalite geliştirmesindeki uygulamalarının birleştirilmesi ve güncellenmesi çalışmaları sebebiyle ulaşmayı hedeflediği planlar ise şu şekilde tanımlanmıştır (Sawyers ve Chen, 2001: 95-96):

- Mükelleflerin aldığı hizmetin kalitesinin, organizasyon yapısı içindeki personellerin yetkilendirilmesi ve bilgi yetkinliğinin sağlanarak artırılması.
- Ahlaki normlara ve profesyonel standardizasyonlara bağlılığın gereği olan davranış beklentilerinin karşılanması.
- Çeşitli deneyim, farklı görüş, değer ve nitelikli işgücü ihtiyacının üstlenilmesi.
- Vergi Sistemlerinin Modernizasyonu (TSM) projesini uygulamaya koymak.
- Uyum 2000 projesini uygulamaya koymak.

ABD Kongresi'nin 1996'da hayata geçirdiği kanun ile Mükellef Haklar Beyannamesi ilan edilmiştir. IRS ise bu hakların neler olduğunu ve hakkın kullanım esaslarını kendine ait web sitesinde ve broşürlerle açıkça ilan etmiştir (Eyüpgiller, 2001: 123).

IRS'nin hazırlamış olduğu “mükellef olarak haklarınız” başlıklı broşürlerde söz konusu bu haklar aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (IRS, 2005):

- *Mükellef Haklarının Korunması:* Söz konusu bu hak IRS ile iletişim halinde olan mükelleflerin, IRS personeline bu hakların neleri kapsadığının açıklanacağı ve hakkın korunacağı anlamı taşımaktadır.
- *Bilgilerin Gizliliği:* Bu hak mükelleflerin paylaştığı bilgilerinin IRS tarafından hiç kimseye açıklanmayacağı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte mükelleflerin kendilerinden bilginin neden istendiği, alınan bilgilerin ne amaçla kullanılacağını ve talep edilen bilgiyi vermemeleri karşısında karşılaşılabilecekleri durumları bilme hakkı mevcuttur.
- *Kibar ve Profesyonel Davranış:* Bu hakkın karşılığı olarak mükellefler bir IRS personelinin kendisine saygılı ve eşit bir davranışta bulunmadığını hissettiğinde bu durumu ilgili personelin amirine bildirebilmektedir. Amirin söz konusu bildirim karşılığındaki yanıtının tatmin edici olmaması durumunda ise beyannamelerin verildiği hizmet merkezinde konuyu dile getirmelerinin önü açıktır.
- *Temsilci:* Mükellefler kanunların uygun gördüğü esaslarda yazılı bir beyan ile başka kişilerce de temsil edilebilmektedirler. Ancak buradaki şart ilgili temsilcinin avukatı veya mali müşaviri olmasını öngörmektedir. Mükellefler, IRS’de görevli personellerle yapacakları görüşmeleri kayda almak isterlerse 10 gün önceden yazılı olarak bildirme koşulları geçerlidir.
- *Vergi Miktarının Doğru Ödenmesi:* Mükelleflerin sorumluluğu kanunlara göre yalnızca ödemesi gereken vergi miktarını doğru ödemek ile sınırlıdır. Ancak gereken zamanda ödenemeyecek olan vergilerin aylık taksitlere bölünerek ödenmesi de mümkündür.
- *Çözümeyen Vergi Problemleri İçin Yardım:* IRS ile iletişimde veya uygulamada sorun yaşayan ve bu sorunlarını aşma çabaları başarısızlıkla sonuçlanan mükelleflere Mükellef Avukatı Hizmeti sunularak yardımcı olunabilmektedir.
- *İtiraz ve Yargı Yolu:* Mükellefler vergi miktarındaki uyumsuzluk, verginin takibi ve tahsili işlemlerinde IRS ile olası anlaşmazlıklarda itiraz bürosuna başvurarak yeniden inceleme talep edebilir veya doğrudan mahkemeye gidebilir.
- *Bazı Ceza ve Faizlerin Kaldırılması:* Mükellef, bir IRS personelinin yanlış tavsiyesi sebebiyle güvendiğini belgeleyebilirse veya kanunlara makul davranışta bulunduğunu, kendisine itibar edilebileceğini gösterebilirse kanunların izin verdiği ölçüde bazı cezalar kaldırılabilir. Ayrıca IRS kendi personelinin de hata veya gecikme sebebiyle oluşan faiz ve cezaları da kaldırabilmektedir.

Kısaca ilan edilen bu Mükellef Hakları Bildirgesi, IRS'nin ilişki kurduğu mükelleflerle ilgili işlemlerin standartlarını sıralarken aynı zamanda bu mükelleflerin haklarını da açıklamaktadır (Öner, 2005: 227).

Mükellef hakları bildirgesinin esas amacı zor durumda kalan mükellefleri idareye karşı korumak olarak nitelendirilebilir. Zaten IRS bünyesinde organize olan Mükellef Avukatı Hizmeti de IRS ile olan anlaşmazlıkları çözümlendirmek için görev yapmaktadır. Mükellefler de kendi aleyhlerine ortaya çıkabilecek vergi uygulamalarına itiraz için 30 gün içerisinde Mükellef Avukatına başvurabilmektedirler. Uygun kanıtlar ve mükellefin genel durumu değerlendirildiğinde zor durumda olduğuna karar verilen mükellefe yardımcı olunmaktadır. Üstelik Mükellef Avukatı İdaresi'nin aldığı kararların bağlayıcı niteliği olup uygulamaya doğrudan konulmaktadır. Bu sayede mükellef ve ticari işletmesi, işletmedeki personellerin gelirleri de riske girmeden, vergi ihtilafına sebep olmadan çözülmüş olmaktadır (Eyüpgiller, 2001: 123-124).

IRS'de organize olan Mükellefin Avukatı İdaresi, iki ana çerçevede organize olmuştur. Bunlardan birincisi mükellefin sorunlarını çözmelerinin sorumluluğunu üstlendikleri koruma fonksiyonu iken, ikincisi sistemin genel problemlerinin teşhisi, kalıplamış sorunların analizi, bunlarla ilgili yeni sistem ve uygulamalardaki olası risk ve sorunları belirleyerek çözüm geliştirmekten sorumlu olan sistem analizi ve savunma fonksiyonudur (Gerçek, 2007).

IRS, mahalli vergi idarelerindeki görevliler tarafından danışmanlık hizmeti sağlayarak mükelleflerin beyannamelerini problemsiz ve zamanında düzenlemelerine yardımcı olabilmek adına 116 milyon mükellefine telefon hatlarını ücretsiz sağlamıştır. Bununla birlikte vergiye uyumun tesisi için mükelleflerin IRS'nin resmi sitesinden yayınlanan vergi kanunlarına ulaşabilmesini ve kendilerine ait vergi beyannamelerinin de temin edilmesini sağlamıştır (Öner, 2005: 228).

Diğer taraftan vergiye uyumun ve bilincin artırılmasına dönük potansiyel ve mevcut mükelleflerin eğitimleri için;

- Vergi eğitim materyalleri orta dereceli tüm okullarda mevcuttur.
- Beyanname düzenleme dönemlerinde yılda bir medya kampanyası televizyon aracılığıyla duyurulur.
- Yeni işe başlama bildiriminde bulunan mükelleflere ihtiyaçları halinde beyanname formlarının yer aldığı bir “Your Business Tax Kit” paketi gönderilir.
- IRS bünyesinde görev yapan müşteri temsilcileri (Customer Servise), yeni işe başlama bildiriminde bulunan mükelleflere dönemsel bazda çeşitli seminerler düzenler.

- Her yıl IRS, cari dönem ile ilgili kanunlarda, beyannamelerde veya beyanname düzenleme usullerindeki değişiklikleri, mükelleflere ve muhasebecilere verdiği seminerler yoluyla açıklar.
- Her yıl ayın 11. ve 12. Ayında gönüllü gelir vergisi yardımcısı eğitimi düzenlenerek bu gönüllüler yakın çevresindeki kişilerin beyannamelerine yardım ederler.

İnternet aracılığıyla icra edilen vergi yönetimi anlamına gelen e-vergi yönetimi, IRS'nin yukarıda saymış olduğumuz yeni teknolojilere dayalı bir gelişim stratejisidir. (Öner, 2005: 230).

E-vergi yönetimi kullanan mükellefler sorumlu oldukları beyannameleri elektronik ortamda doldurabilmek, adlarına tahakkuk eden vergilerin ödeme işlemlerini gerçekleştirmek ve kendilerine ait diğer bilgileri edinebilmektedirler (Öner, 2005: 231).

E-vergi yönetimi ile IRS'e 2007 yılında tüm beyannamelerin %80'inin internet ortamında doldurulması hedefi koyulmuş, 2004 yılına gelindiğinde ise mükelleflerin yarıya yakını beyannameleri elektronik ortamda düzenlediği tespit edilmiştir (Öner, 2005: 231-232).

2.3.2. İngiltere

İngiltere Gelir İdaresi'nin tarihine bakıldığında zaman 1890 yılında çıkarılmış olan İç Gelirler Kanununa göre İç Gelir Kurulu kurulmuştur. Bu kurul bir başkan ile iki yardımcısı ve beş üyesi olmak üzere toplam sekiz kişiden oluşmaktadır. Bu kurulun görevleri farklı hükümlerle belirlenmiş olsa da ana hükümler 1980 yılında çıkarılan İç Gelir Kanununda bulunmaktadır. Bu kanuna göre verilen yetkiler Hazinesinin kontrol ve talimatı dâhilindedir (Cireli, 1977: 23).

İngiliz Gelir İdaresinin yeniden yapılanma çalışmaları 1993 yılında başlamıştır. Bu çalışmalar kapsamında idarenin çalışma prensiplerini; mükellefleri anlayarak onların sorunlarını çözme, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu arttırmak, idare ve mükellef ilişkilerini olabildiğince etkili ve hızlı kurmak şeklinde değiştirilerek mükellef odaklı yönetim anlayışı benimsenmiştir (Gerçek, 2002). Bu yeniden yapılanma çerçevesinde kurul olarak örgütlenmiş ve kurul üyelerine de Vergi Komisyon Üyesi adı verilmiştir (Cesur, 2013: 32). 1999 yılında çalışanlarla birlikte mükelleflerin de fikrine başvurarak hazırladığı ve mükellef haklarını düzenleyen "Charter For Taxpayers" isimli metni ilan edilmiştir. Bu metne göre idare; mükelleflerine adil, etkin, verimli ve kaliteli hizmet sunmayı amaçladığını belirtmiş, ayrıca mükelleflerin hangi durumlarda idarenin yardım ve desteğini alabileceği belirlenerek dilek ve şikâyetlerini nasıl yapacakları hakkında bilgiler verilmiştir (Güner, 2008: 84).

İngiliz Gelir İdaresi tarafından vergilendirme hizmetinin kalitesini artırma amaçlı ve idarenin modernizasyonu için 2002 yılında “Beş Yıllık Kaliteli Hizmet Programı” yürürlüğe konulmuştur. Bunun yanı sıra idare personelinin eğitimine önem verilmiştir. Ayrıca bu programla birlikte teknolojiye ayak uydurarak kaliteyi arttırmak hedeflenmiştir (Gerçek, 2002). Mevcut düzende vergi yönetiminden ise İç Gelirler İdaresi ile Gümrük ve Gider Vergileri İdaresi görevlidir. Buna göre gelir üzerinden alınan vergilerin yönetiminde İç Gelirler İdaresi sorumlu iken, gümrük vergisi ve resimlerinin yönetimi ile KDV’nin uygulanmasından Gümrük İdaresi sorumludur.

İngiliz Gelir İdaresi sunduğu hizmetlerin kalitesini arttırmak için mükelleflerden gelen tavsiyelere önem vermektedir. Bundan dolayı çeşitli anketler düzenleyerek anket sonuçlarını dikkatlice incelenmektedir. İngiliz Gelir idaresi tarafından vergi bilinci ve ahlakını geliştirmek adına yapılan buna benzer uygulamaları; Vergi Ombudsmanı’nın kurulması, vergi kanunlarının yeniden yazılması, yeni teknolojilerin kullanılması şeklinde 3 başlık halinde toplamak mümkündür

1967 yılında çıkarılan Parlamento Komisyonu Üyeleri Kanunu ile yetki ve görevleri belirlenmiş olan ombudsman, mükelleflerin düzeltme talebi veya şikayeti kanunda belirlenmiş olan süreler içinde çözüme kavuşmaması halinde başvurabileceği bir kurumdur. Verdiği kararlara uyulması yönünde zorlama yetkisi bulunmayan, ancak vermiş olduğu kararların hemen hemen hepsine uyulduğu için bu kuruma başvurmadan önce idareye başvurulması zorunludur. Diğer bir adı “Parlamento Vergi İdaresi Komisyonu Üyesi” olan bu kurumun yetkileri 1994 yılında kamu idarelerinden bilgi edinme ile ilgili şikâyetleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Arı, 2017: 139; Gerçek, 2002). Son olarak ombudsman Kraliçe tarafından atanmakta ve parlamentoya hazırlamış olduğu raporları sunmaktadır (Çelik, 2006: 47). Yani devlet memuru olamayan ombudsman, hükümetten bağımsız olarak çalışmaktadır.

Vergi Kanunlarının Yeniden Yazılması Projesi kapsamında 1996 yılında başta Gelir Vergisi Kanunu, Sermaye Kazançları Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu gibi ana kanunlar olmak üzere birçok kanunun baştan yazılması planlanmıştır. Çünkü son yıllarda vergi sistemi karmaşık hale gelmesinden dolayı eleştiriler almaya başlamış bu nedenle vergi sisteminin basitleştirilmesi ve vergi uyumunun sağlanması çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda konuşma dilinde basit ve kısa cümlelerle yeniden yazılan kanunların teknik açıdan hatasız ve doğru olarak yazılmasına da özen gösterilmiştir (Gerçek, 2002).

İngiliz Gelir İdaresi teknolojiye ayak uydurarak mükelleflere her türlü teknik bilgi ve desteği internet ve telefon aracılığı ile sağlamış ve bu sayede mükellef ile idarenin arasında hızlı ve etkin bir iletişim sağlamıştır (Cesur, 2013: 35). Bu sayede mükellefler vergi

beyannamelerini internet üzerinden doldurarak idareye iletmisler ve bu şekilde idarenin yapmış olduğu uygulamaların etkinliği artmıştır.

2.3.3. Hindistan

Hindistan'da yapılan bir araştırmaya göre gelir vergisi beyannamesinin e-dosyalanması ve internet üzerinden gelir vergisi beyannamesi gönderiminin başarıyla yapılabildiği öne çıkarılmaktadır. E-yönetişim, gelir vergisi beyannamesinin internet üzerinden e-dosyalanması konseptini ve stratejilerini geliştirmiştir. Böylelikle, Gelir Vergisi Departmanı, vergi mükelleflerinin takip edeceği usulleri tanımlamalarını ve verilecek beyanların ise hem vergi mükellefleri hem de hükümet yararına gelir vergisinin nasıl dosyalanacağını belirlemesini kolaylaştırmıştır. Yapılan bu araştırma tarihlerinde Hindistan'ın 61 şehrinde bu işlevi yerine getiren 92 aracı olduğu tespit edilmiştir. Gelir vergisi beyannamelerinin e-dosyalanmasının, yavaş işlenmesi, sık yaşanan kazalar vb. gibi kendi sınırlamaları vardır. Ancak hükümet, vergi beyannamesi dosyalayıcı olarak görev yapmak üzere 5000 işsiz bireyi istihdam etmek gibi makro-ekonomik gerekli adımları atmıştır (Geetha ve Sekar, 2012: 6).

Gelir Vergisi Departmanı ülke çapında 80 şehirde ve 100 merkezde görev alarak, en iyi e-dosyalama için, hükümet adına her iki yararlanıcıya da kolaylık sağlamak üzere kendini sürekli güncellemektedir.

Gelir Vergisi Departmanı, Hindistan Hükümeti Maliye Bakanlığı'nın önemli bölümlerinden biridir. 1860 yılında ilk Gelir Vergisi Kanunu'nun uygulanmasıyla çalışmaya başladı. Bu kanunun uygulanmasından sonra, insanlar Gelir Vergisi Departmanı'nın gerçek anlamının ve işlevinin farkına vardılar. Departman bu kanunu beş yıl boyunca takip etti ve ardından 1865'te ikinci kanun yürürlüğe girdi. Birinci Kanuna kıyasla bu kanunda önemli bir değişiklik oldu. Bu kanun ile departman yeni bir konsept ile çalışmaya başladı. Gelir vergisinin süreci Gelir Vergisi Kanunu'nun uygulanması ile 1922 -1923 yılları arasında geçen gelirine göre değerlendirme yılında büyük bir değişiklik gösterdi. Ayrıca, vergi oranlarının maliye kanunları tarafından açıklanacağını da ilan edildi (Geetha ve Sekar, 2012: 10). Bundan sonra, 1956'da hükümet bu kanunu birkaç defa revize ederek kanunun incelenmesi için bir komite oluşturdu. Bu komite birkaç değişiklik yaparak Nisan 1961'de Gelir Vergisi Tasarısını sundu. Başkan, bu tasarımı 13 Eylül 1961'de kabul etti ve hükümet 1961'den beri bu kanunu hali hazırda kullanmaktadır (Geetha ve Sekar, 2012: 11).

Günümüz dünyasında her geçen gün yeni teknolojiler tanıtılmaktadır. Her alanda çok hızlı gelişmeler söz konusudur. Gelir vergisi beyannamelerini internet üzerinden doldurmaları

için vergi mükelleflerine bir nevi hediye edilen yeni teknoloji artık e-dosyalama sistemidir. E-dosyalama, çevrimiçi olarak gelir vergisi beyannamesi doldurmanın ve e-ödeme vergisi yapmanın yeni etkili yöntemidir. Hindistan'da yapılan bu çalışmada, mevcut kullanıcıların e-dosyalama olanaklarından memnun olduğunu, ancak bireysel vergi mükelleflerinin çoğunun e-dosyalama ve e-ödeme prosedürlerinden haberdar olmadığını, dolayısıyla vergi mükelleflerinin kafasında daha fazla farkındalık yaratarak vergiye uyumun temini için yeterli adımların gerekli olduğunu ortaya koymaktadır (Geetha ve Sekar, 2012: 12).

2.3.4. Endonezya

Sitorus, 2018 yılında yaptığı bir çalışmada, vergi idaresinin modernizasyonunun etkisi ve Kuzey Cakarta'daki bireysel vergi mükelleflerinin uyumu konusunda farkındalığın etkisi üzerine ampirik kanıtlar sağlamaktadır. Dışsal değişkenler olan vergi idaresinin modernizasyonunun bileşenleri e-kayıt, e-dosyalama, e-ödeme, e-danışmanlık ve e-faturalandırmadır. Buna göre farkındalık mükellefi değişkeni bir başka dışsal değişkendir. Çalışmada araştırmancının katılımcıları 65 bireysel vergi mükellefi, serbest çalışanlardan yani günümüz serbest meslek erbabı mükelleflerinden oluşmaktadır. Çalışmada Smart PLS yazılımının kullanımı, e-kayıt, e-dosyalama, e-ödeme, e-danışmanlık ve e-faturalandırmanın vergi mükellefinin uyumunu önemli ölçüde etkilediğini görülmektedir. Yani e-dönüşüm sürecine girilmesi sebebiyle vergi mükellefinin farkındalığının, vergi mükellefinin uyumu üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Endonezya 2015 yılında ekonomik büyümeyi % 4, 7' ye ve bütçe açığını güvenli sınırlar içinde kaydetmeyi başarmıştır. Bu başarı 2016 ile yüzleşmek için bir temel haline geldi. Bununla birlikte, 2016 yılında Endonezya Devlet Gelir ve Gider Bütçesi (APBN) için hükümet iddialı bir bütçe hedefi ile devlet gelirlerinin 1.822 Rp'ye (Endonezya Rupisi) ulaşma hedefini ortaya çıkartmıştır. 1.822 trilyon, bunun yaklaşık % 75'i veya 1.360 trilyon Rp'si Vergilendirme Genel Müdürlüğü (DJP) tarafından yönetilen vergi gelirlerinden oluşmaktadır. DJP, 2015 yılında gerçekleşme oranını yaklaşık% 30 artırmıştır. Bu nedenle hedefe ulaşmak için farklı ve alışılmadık bir çabaya ihtiyaç vardır. OECD'de geçerli olduğu üzere ülkeler, vergi gelirlerinin yaklaşık % 50'sini bireysel vergi mükelleflerinden elde etmektedir. Vergi geliri, ekonomik düzeyi yüksek bir kişiye odaklanırsa, ekonomik büyüme geliri ve grup tüketimini önemli ölçüde etkilemez, dolayısıyla vergi gelirine etkisi olmaz. Ancak esas olarak vergi gelirlerini toplamak sadece Vergiler Genel Müdürlüğü'nün işi değil, bu ülkedeki tüm insanlar Cumhurbaşkanı'ndan başlayarak, vergi gelirlerinin en iyi şekilde toplanması şeklinde devletin bağımsızlığının gerçekleşmesinde parlamento, Bakan /

Kurumlar, kolluk kuvvetleri, sosyal örgütlenme, vergi danışmanı ve vatandaşın önemli rolü bulunmaktadır (Hidayet, 2016). Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında 2016 yılında hedefe ulaşmak için mükellef uyumunun iyileştirilmesi önemlidir. Vergilendirme genel müdürlüğü ortamında elektronik sistemin uygulanmasında nitelikli insan kaynakları, iyi bir mekanizma ve teknoloji bilgisi arasında bir sinerji gerekir.

Fasmi ve Misra'ya göre Vergilendirme Genel Müdürlüğü (DJP), 2002'den bu yana kısaca sözde modernizasyon olarak adlandırılan vergi idaresinde bir değişim programı veya reform başlatmıştır. Bu modernizasyon programının ruhu, iyi yönetişimin uygulanması, şeffaf ve hesap verilebilir, vergi idaresi sisteminin güvenilir ve son teknoloji bilişim sistemlerinden yararlanılarak uygulanmasıdır. Benimsenen strateji, mükemmel hizmet sunmak ve aynı zamanda vergi mükelleflerine yoğun denetim sağlamaktır (Rahayu ve Lingga, 2009).

Dış faktör, vergi mükellefinin vergilendirmesinin modernizasyon idaresi ve vergi mükellefinin farkındalığı arasındaki kombinasyon, mükellefin itaatkar olmasına yol açacaktır. Daha önceki birkaç literatür ve çalışmada, modernizasyonun vergi idaresi ile (Kirani, 2010; Fasmi ve Misra, 2012) ve vergi mükellefi bilincini ise (Arum, 2012; Mulia ve Eleine, 2011) vergi mükelleflerinin uyumu ile ilişkilendirmiştir. Bu gerçeklere ve önceki başarı çalışmalarına dayanarak, vergi idaresinin modernizasyonunun etkisi (e-kayıt, e-dosyalama, e-ödeme, e-danışmanlık ve e-fatura) ve mükelleflerin vergiye uyumu konusundaki farkındalıkları "Kuzey Cakarta'da Vergi İdaresinin Modernizasyonunun Etkisi ve Bireysel Vergi Mükelleflerinin Uyumluluğu Üzerine Farkındalık" başlıklı araştırma yapılmıştır.

Yapılan çalışmanın sonucu ele alındığında vergi idaresinin modernizasyonunun (e-kayıt, e-ödeme, eko-danışmanlık ve e-fatura işlemlerine geçiş) vergi mükellefinin farkındalığını artırarak vergiye uyum üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı görülmüştür. Ancak bu çalışmanın sınırlılığı yalnızca Endonezya'nın Kuzey Cakarta kentindeki mükellefler üzerinde incelenmiştir. Daha fazla bilgiye erişim için, bireysel vergi mükelleflerinin daha fazla sayıda ve daha geniş bir bölgede incelenmesi önerilmektedir. Endonezya'da yürütülen bu çalışmanın sonuçları, vergi düzenlemesine mükelleflerin daha fazla itaat etmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

2.3.5. Malezya

1 Ocak 2005 tarihinde, gönüllü vergi uyumunu teşvik etmek için Malezya Yurtiçi Gelir Kurulu (IRBM), bireysel vergi mükellefleri üzerinde Öz Değerlendirme Vergi Sistemini (SAS) uygulamaya koydu. SAS kapsamında, Malezya'da tahakkuk eden veya Malezya'dan elde edilen geliri olan bireyin vergilendirilebilir geliri dürüst bir şekilde beyan etmesi,

ödenen vergiyi doğru hesaplaması, vergi beyannamesi formunu doldurması ve zamanında vergi ödemesi gerekmektedir. SAS'ın temel özelliği, vergi beyannamesi formunun değerlendirme bildirimi (yani Form J) olarak kabul edilmesidir. Özetle, SAS uyarınca, vergi borcunu değerlendirme sorumluluğu vergi mükelleflerine aittir. Sonuç olarak, vergi mükelleflerinin vergi yükümlülüklerini doğru tespit etmeleri ve vergi beyannamelerini zamanında verebilmeleri için yeterli vergi bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Maaşlı kişiler için, gelir vergisi beyanname formlarını sunmaları ve tahakkuk eden vergiyi her yıl 30 Nisan'a kadar ödemeleri gerekmektedir. İşletme geliri olanlar için son teslim ve ödeme tarihleri 30 Haziran olarak belirlenmiştir (Fatt ve Khin, 2011: 882).

Buna göre bireysel vergi mükellefleri vergi beyannamesi sunamazlarsa IRBM tahmine dayalı olarak kendi değerlendirmesini oluşturur ve değerlendirme bildirimini yayımlar. Vergi beyannamesi formunun sunulmaması ve vergilerin geç ödenmesi parasal cezayı gerektirmekle beraber, tekrarlanan suçlar için mahkeme tarafından hapis cezası da verilebilmektedir. 1967 Gelir Vergisi Kanunu'nun 112 (1) maddesi uyarınca, öngörülen son tarihe kadar vergi beyannamesi vermemenin cezası, RM 200 (Malezya Ringgiti) ile RM 2000 arasında değişen para cezası veya 6 ayı geçmeyen hapis cezası olarak uygulanmaktadır. Tahakkuk bildiriminin veya sayılan tahakkukun düzenlendiği tarihten itibaren 30 gün içinde tahakkuk eden bir yıl için gelir vergisi ödemesi yapmayan bireysel vergi mükelleflerine, vergi veya ödenmemiş vergi matrahı üzerinden % 10 oranında zam alınmaktadır. Vergi veya vergi matrahı, % 10 zam tarifesinin uygulandığı tarihinden itibaren 60 gün sonra hala ödenmemişse, kanunun 103 (3) ve (4) numaralı maddelerinde belirtildiği gibi ödenmemiş vergi üzerinden % 5'lik bir artış daha tahsil edilmektedir (Fatt ve Khin, 2011: 883).

Yapılan bu çalışmada SAS'ın başarısı, büyük ölçüde vergi mükelleflerinin yeni değişiklikleri kabul etmesine bağlıdır. SAS ve vergi denetim sisteminin olası eksikliklerini vurgulamak için, bu çalışmanın ana odak noktası olarak seyyar satıcılar tercih edilmiştir. İşlemlerin niteliğinin nakit oluşu ve gelirin raporlanamamasına daha yatkın olduğundan, seyyar satıcıların vergi denetimi ve soruşturması için seçilme riskinin daha yüksek olduğunu varsaymak mantıklıdır. Ayrıca, uzun çalışma saatlerine sahip oldukları için, defter tutma ve vergi konuları ile uğraşmak için fazla zamanları ve çabaları da olmayacaktır. Bu nedenle, küçük tüccarlar vergi denetimi için ana hedef olabilir. Çalışmanın yürütüldüğü dönemde bilindiği kadarıyla, küçük tüccarlar ve bu dönemdeki vergi uyumu ve vergi denetimi konusundaki deneyimleri ile ilgili yayınlanmış bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre SAS, yeni sistemi anlamak ve hesaplamalar, vergilerin ödenmesi ve kayıt tutmalarıyla ilgili vergi idaresi hususlarına uymak için seyyar satıcılara zahmetli bir

sorumluluk yüklüyor. IRBM'nin, küçük tüccarların eğitim geçmişini, mali durumunu, eksik beyan edilen vergi matrahını, vergi temerrütlerinin sıklığını hesaba katarak ihtiyari olarak ceza uygulaması önerilmektedir. Bu çalışma, Malezyalı vergi politikası yapıcılarının ve IRBM'nin daha basit ve pragmatik bir vergi değerlendirme sistemini ciddiye alması, küçük tüccarlar için vergi idari uyumluluk verimliliği elde etmeleri için özel yapım olması gerektiği konusunda önemli bir fikir vermektedir.

2.3.6. Nijerya

Bautigam, Fjeldstad ve Moore'nin 2005 yılında yaptıkları çalışmalarda devletin güçlü bir ekonomi yapısı için vergi sistemi esas görülmekte buna göre girişimlerde bulunduğu öne çıkarılmıştır. Herhangi bir gelir otoritesinin temel amacı, kanuna göre ödenmesi gereken vergi ve harçları toplamaktır. Bununla birlikte, vergi mükellefleri, kanunların kendilerine yüklediği yükümlülükler söz konusu olduğunda her zaman istekli ve uymaya hazır olmayabilir. Vergi uyumu, vergi mükelleflerinin vergi kanunlarına uyma, her yıl doğru geliri beyan etme ve zamanında doğru miktarda vergi ödeyebilme yeteneği ve isteğidir (IRS, 2009). Vergi uyumu, vergi mükelleflerinin ekonomik kalkınma ve hedefe ulaşmak için vergi kanunlarına uyma istekliliği olarak kabul edilebilir. Çalışmada ele alınan bir diğer konu ise psikoloji teorisidir. Buna göre vergi mükelleflerinin vergi yükümlülüklerine uyma konusunda psikolojik faktörlerden etkilendiğini varsayar. Vergi mükelleflerinin ahlak ve etiğine odaklanır. Teori, bir vergi mükellefinin, artan cezayı vurgulayan caydırıcılık teorisinin aksine tespit olasılığı düşük olduğunda bile buna uyabileceğini öne sürüyor.

Uyum sorunlarına çözüm olarak psikoloji teorisi, vergi sistemlerine yönelik bireysel tutumları değiştirmeye vurgu yapar. Bu nedenle, vergi mükelleflerinin vergi konularındaki tutumunu değiştirmenin bir aracı vergi eğitimidir. İyileştirilmiş vergi eğitiminin vergi uyumunu artıracak ve bunun tersi olduğu varsayılmaktadır (Allingham ve Sandmo, 1972).

Cezaların vergi uyumu üzerinde bir etkisi olduğunu gösteren teorik bir ekonomik model getirmiştir. Vergi cezalarının vergi uyumu üzerindeki etkisi konusunda karışık sonuçlar elde edilmiştir (Namusonge vd., 2014). Ceza oranlarının vergi kaçırmayla pozitif bir ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da daha yüksek oranların insanları hile yapmaya teşvik edeceği anlamına geliyordu. Küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında para cezalarının ve cezaların vergi uyumu üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, para cezalarının ve cezaların vergi uyumu üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bazı araştırmalar, cezalardaki artışın istenmeyen etkilere sahip olabileceğini ve daha fazla vergiden kaçınma ile sonuçlanabileceğini öne sürmektedir. Ceza ne kadar yüksekse, potansiyel vergi

kaçakçılığı için cesaret kırma o kadar büyük olur. Bir yandan, para cezaları, vergi kaçakçılığının beklenen değerini azaltacak ve vergi mükellefleri üzerinde caydırıcı etkisini sağlayacak kadar yüksek olmalıdır. Ceza oranlarının vergi kaçakçılığı ile negatif ilişkisi olduğu, ayrıca vergi ceza oranlarının vergi uyumu ile negatif bir ilişkisi olduğu da ortaya çıkmıştır (Oladipupo vd., 2016).

Yürütülen çalışmada, Nijerya'daki küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında vergi bilgisi ve vergi cezalarının vergi uyumu üzerindeki etkilerinin derinlemesine bir analizini sunmak için bir girişimde bulunulmuştur. Çalışma, vergi bilgisinin, vergi cezasına göre vergi uyumluluğunu artırma eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Vergi bilgisi, vergi uyumluluğunu artırmada önemli bir rol oynar. Vergi bilgisi, vergi mükelleflerini vergi beyannamelerini tamamlama konusunda daha ihtiyatlı olmaya teşvik edebilir. Serbest meslek sahipleri, işletmeleri için geçerli olan makul düzeyde vergi bilgisi elde etmek için mümkün olduğunca çabalamalıdır. Vergi bilgisi edinmenin birçok avantajı vardır (Oladipupo vd., 2016).

Vergi bilinci ve vergi uyumu, işletmeleri için vergileri hesaplamak üzere danışman işe almaktan kurtarır ve böylelikle büyük vergi danışmanlığı maliyetlerinden tasarruf sağlar. Ödenecek vergiyi doğru bir şekilde hesaplamalarına ve düşük vergi bilgisinden kaynaklanan kasıtsız uyumsuzlukları önlemelerine yardımcı olabilir. Çalışmada yapılan araştırmaya göre çeşitli öneriler öne çıkmaktadır. Buna göre hükümetin, uyum sağlamayan vergi mükelleflerinin özelliklerini ciddiye almasını, mevcut düzenlemeleri gözden geçirilip ve muhtemelen sonuç olarak, vergi ve cezanın önemi konusundaki farkındalığı artırılmasını, ayrıca, hükümet, genel vergi uyum düzeyini ve toplam vergi gelirini iyileştirmek için küçük ve orta ölçekli işletme vergi mükellefleri ile iyi ilişkilerin kurulması gerektiği tavsiye edilmiştir. Bu nedenle hükümet, vergi konularında kamuoyunun bilgisini artırmak için mümkün olan her şeyi yapmalı ve vergi eğitimi her zaman okul müfredatına dahil edilmelidir. Küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri, vergi bilgilerini ve hükümetlerin ve vergi mükelleflerinin karşılıklı yararları konusundaki farkındalıklarını da geliştirmeye çalışması gerektiği vurgulanmıştır (Oladipupo vd., 2016).

2.3.7. Türkiye

Mali sosyolojik açıdan vergi uyumu ve vergi bilinci üzerindeki etkisi üzerine ülkemizde yapılan çalışmalar incelenmek istediğinde çeşitli il örnekleri mevcuttur. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmaları göz önüne aldığımızda uygulama grupları, evren ve örnekleme ile veri analizleri farklı olsa da büyük ölçüde benzer sonuçlar çıktığını görmekteyiz.

Yapılan bir tez çalışmasında; vergi mükellefi kişilerin vergi konusundaki düşünce ve hareketlerini etkileyen faktörleri ele almış, bu etmenlerin vergi politikalarının üzerinde ne gibi etkilerle sonuçlandığını araştırmıştır. Söz konusu çalışmada Nevşehir ilindeki vergi mükellefi kişiler düzeyinde vergi uyumunun sosyo-psikolojik analizleri değerlendirilmiştir. Bunun ardından basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş 352 kadar vergi mükellefine anketler uygulanmış ve sonuçlar SPSS (Social Package for Social Science) programıyla analiz edilmiştir. Çapraz ve düz tablolar kullanılarak yapılan analizler ile vergi mükelleflerinin fikir ve davranışları ele alınmıştır. Tüm bu sonuçlar bir arada incelendiğinde; Nevşehir ilinde yaşayan vergi mükelleflerinin sosyo-psikolojik bakımdan birçok faktörden etkilenecek vergiye karşı tutumlarını belirledikleri görülmüştür. Bununla beraber baskın görüş; günümüz vergi sisteminin yeterince adaletli olmadığı ve verilen vergilerin gerektiği kadar verimli kullanılmadığı, yapılan vergi politikalarının mükelleflerin gereksinimlerine uygun hazırlanmadığıdır (Tunca, 2011). Yapılan başka bir tez çalışmasında ise İstanbul şehrinde yaşayan vergi mükelleflerinin vergi ahlakı ve bilinci konusundaki görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. 560 mükellef ile yürütülen bu çalışmada mükelleflere ait bazı kişisel özelliklerin (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, medeni durum vb.) vergi bilinci üzerinde etkisi olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Literatür yaraması yoluyla hazırlanan 37 soruluk bir anket de çalışmada yer almıştır. Söz konusu çalışmada insanların vergi sistemi hakkındaki düşünceleri, verginin mükellefler tarafından algılanış biçimi, vergi verme istekleri konusundaki etmenler, vergi kaçakçılığı ve vergi bilincinin ne şekilde arttırılabileceği gibi konular ele alınmıştır. Anketin güvenilirliği ve geçerliliği için uzman görüşleri alınmış ve analizler SPSS ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda mükelleflerin; vergilemenin adaletli olmadığı, vergi oranlarının yüksek olduğu ve vergi sistemi ile ilgili eğitimlere ihtiyaç duyulduğunu düşündükleri ortaya koyulmuştur (Yenigün, 2012). Bir başka çalışma; üniversite öğrencilerinin vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinci düzeyini hedef almaktadır. Araştırma 37 soru üzerinden yürütülmüş, 5'li likert tipi yapısında ölçek kullanılmış ve 445 üniversite öğrencisinin katılımıyla hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda kişilerin vergi verme istekleri, vergiyi algılama biçimlerinin ve vergi sistemi hakkındaki görüşlerinin farklı olduğu görülmüştür (Kaya, 2018).

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sanayi ve ticaret bakımından en önemli ili olan Gaziantep'te, Gaziantep Üniversitesi içerisinde yapılan bir çalışmada üniversite öğrencilerini vergi anlayışları, vergiye bakış açısı ve bu konuda vergi okur-yazarlığının ne derece etkisi olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla yurt dışı ve yurt içi kaynaklı birçok literatürün kullanıldığı ampirik bir çalışma yapılmıştır (Bulu, 2018).

Eğitim düzeyini ilgilendiren pek çok faktörün (vergiye bakış açısı, meslek, vergi türü, gelir düzeyi vb.) karşılaştırıldığı bir çalışmada vergi bilinciyle eğitim seviyesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçları istatistik ile değerlendirilen bu çalışma Aydın şehrinden 409 vergi mükellefinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Vergi mükelleflerinin vergi bilinci ve aldıkları eğitim düzeyi arasındaki ilişki ve vergi bilincinin oturmasında eğitimin rolü ile ilgili sorulara anlamlı yanıtlar bulunmuştur (Öğdüm, 2019).

İdarenin vergi mükelleflerinin hakkında yaptığı bilgilendirmelerin, mükelleflerin vergi bilincine olan etkisi ve mükelleflerin hakları konusunda yapılan geliştirmelerin mükelleflerce ne derece bilindiği, mükelleflere verilen hakların vergi üzerinde ne derece etkili olduğu gibi konular bir başka araştırmada incelenmiştir. Bahsedilen çalışmada mükelleflere ait haklar teorik açıdan incelenmiştir. Ayrıca mükelleflerin hakları hakkında ne kadar bilinçli olduğunun ortaya koymasında Konya'nın Selçuklu, Karatay, Meram, Akşehir, Cihanbeyli, Ereğli, Beyşehir ilçelerinde ikamet eden vergi mükellefleriyle birer anket çalışması yapılmıştır. Anketlerden elde edile veriler göz önünde bulundurularak ülkemizde mükelleflerin hakları ile ilgili bilgilendirilmesinin vergi ahlakı ve bilinci üzerindeki farklı etkileri incelenerek görüş ve önerilerin analizi yapılmıştır. Araştırmaya ait modelleme yapılırken demografik faktörler de ele alınmıştır. Bu şekilde vergi bilinci, mükelleflerin vergi algısı, verginden kaçınma isteği, idarenin bilgilendirme yetkinliği, idare bilgilendirmesinin mükelleflerin vergi algısındaki rolü incelenmiştir (Arafat, 2019).

Vergiyle ilgili tutum, davranış ve algılar hususunda çevresel pek çok etmen olduğunu gösteren bir çalışmanın ana kütlesi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileridir. Bu araştırma 37 soruluk ve 5'li likert tipinde ölçek kullanılarak 426 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara bakılacak olursa bu öğrencilerin vergiyi zorunlu bir vatandaşlık görevi olarak gördüğü anlaşılr. Bununla beraber bu öğrencilerin vergiyi yararlandıkları kamu hizmetlerinin bir karşılığı olduğunu düşündükleri anlaşılmıştır (Doğan, 2019).

Literatürde kültürel farklılıklar ve vergi ahlakı ilişkisini inceleyen bir çalışmada İspanya, Hollanda, ABD ve Japonya'da vergi ahlakı ile kültürel farklılıklar arasında anlamlı bir istatistiksel ilişkiye rastlanmamıştır (Brands vd., 2004: 381). Torgler ve Schneider (2004: 1) tarafından yapılan araştırmada ise birçok kültürün bir arada yaşadığı Belçika, İsviçre ve İspanya gibi ülkelerde kültürel farklılıkların vergi anlayışı üzerinde güçlü bir etkisi olduğu gösterilmiştir.

Ayrıca Cummings'in yaptığı bir çalışma Güney Afrika, Botswana ve ABD'de kültürel farklılıkların vergi ahlakı üzerinde önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Tekeli tarafından

hem kültürel hem politik bakımdan farklı olan Türkiye ve İtalya'nın vergi ahlaklarını incelemek üzerine yapılan bir çalışmada iki ülke de vergi ahlakı yüksek ülkeler sınıfına girmiştir. Söz konusu araştırmada vergi ahlakındaki tek belirleyici unsurun hükümete duyulan güven değil, hukuk sistemine olan güvenin de olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yapılan bu çalışmalar yaş grubu ilerledikçe vergi ahlakı oranının arttığını göstermektedir. Ulusal gururun vergi ahlakını olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır. İtalya'da vergi kaçırmak ahlaksızlık olarak değerlendirilmişken Türkiye'de de benzer şekilde algılandığı sonucuna varılmıştır.

Buehn ve Schnieder'in OECD ülkelerini kapsayan çalışmasında dolaysız ve dolaylı vergilerin durumu, kendi işine sahip kişilerin nüfusa oranı, vergiden kaçınma, kayıt dışı ekonominin ortalama büyüklüğü ve vergi ahlakı düzeyi belirlenmiştir. Araştırmanın incelediği dönem için yapılan hesaplamalar OECD'nin kayıt altına alınamayan ekonomik faaliyetler ile ilgili yaptığı tahminden yüksek çıkmıştır. Kayıt dışı ekonomi büyüklüğü OECD ortalaması için %20,3 olarak tahmin edilirken Türkiye'de %30,6'dır.

Vergi adaleti bakımından dolaylı ve dolaysız vergiler karşılaştırılırsa, dolaysız vergilerin yüksek olması ve vergi geliri paylarının yakın olması tercih edilmektedir. Türkiye'de gelir vergisi (%4,9) OECD ortalamasının (%13,1) altındadır. Ayrıca dolaylı vergilerde Türkiye ortalamanın üzerindedir (Türkiye %31,4, OECD ortalaması %29,4). Vergi ahlakıyla ilgili yapılan hesap endekslerinde Türkiye'nin 0,7 puan alıp OECD ortalaması olan 9,5'in altında kalması vergi ödeme sorumluluğunu içselleştiremediğini göstermektedir. Vergiden kaçınma oranı OECD ortalaması %1,8, Türkiye ortalaması %2,9'dur. Türkiye'nin kendi işine sahip olma oranı ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü bakımından OECD ortalamasının üzerinde olması göz önünde bulundurulduğunda, vergi gelirlerinin kişisel gelirden ya da mal ve hizmetten alınan vergilerin gelirden yüksek olması hallerinin mükelleflerin görüşünde vergi sistemi adaleti konusunda olumlu bir etki bırakmayacağı anlaşılabılır.

OECD'nin Türkiye'de gerçekleştirdiği çalışmada vergi anlayışının oturtulabilmesi için iki esas proje ve bu projelerin sonuçlarına odaklanılmıştır. Bunların ilki; çocuklara bunu aktarmak için Vergibilir Eğitim Programı'nı uygulamaya koymaktır. Vergibilir Eğitim Programı sayesinde sonraki kuşaklarda vergi bilincini arttırmak amacıyla üçüncü, dördünü ve beşinci sınıf öğrencilerinden oluşmak üzere yaklaşık 4 milyon öğrenciye ulaşılmıştır. Bu proje, Millî Eğitim Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı ortak çalışması ile GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı)'in denetiminde gerçekleştirilmektedir. 2011 senesinde faal olmaya başlayan bu programa 330.000 ilköğretim öğrencisi katılım sağlamıştır. İngilizce ve Türkçe olarak hazırlanmış olan web sitesi içerisinde eğitici ve eğlenceli oyunlar, hikâyeler ve vergi konulu

faaliyetler sağlanmaktadır. İkinci proje ise Vergi İletişim Merkezi'nin kurulmuş olmasıdır. Bu merkez 2006 senesinde kurulmuştur ve esas odak noktası vergi mükellefleri ile Vergi Gelir İdaresi arasındaki bilgi alışverişini ve erişimi kolaylaştırmaktır. Ayrıca, Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak da vergiler hususunda danışmanlık, suç duyurusunda bulunma, yönetim ve MTV (Motorlu Taşıtlar Vergisi) gibi hizmetleri de yerine getirmektedir. Bahsi geçen hizmetler E-mail ve çağrı merkezi yordamı ile gerçekleştirilmektedir. Üzerinde durulan bir diğer husus ise kira geliri vergilerinin beyana dayalı olmasından dolayı ortaya çıkan problemlerdir. Bu problemlerin en yaygınlarından biri kişilerin vergi dairesine gidip beyanda bulunmayı zaman kaybından ibaret görmeleridir. Bunun önüne geçmek için her vergi mükellefi için önceden hazırlanmış e-vergi dönüşü kullanılarak Gelir İdaresi'nin vergi veri tabanındaki verilere erişilmektedir. Vergiler hakkındaki bütün değişiklikler e-dönütlere otomatik bir şekilde yansır. Bu çalışma sonucunda kira geliri vergisinden sorumlu mükellef sayısı %33 artmıştır. Mükelleflerin idare kaynaklı maliyet ve yükleri azalmış bulunmaktadır. Vergi sorumluluğuna gönüllü şekilde uyma oranları da artış göstermiştir (OECD, 2013: 151-153).

2.4. Vergi Bilincinin Geliştirilmesinde Bilişim Teknolojilerinin Rolü

Dijital ekonomi olarak tanımlanan kavram ilk olarak Don Tapscott (1994) tarafından “Dijital Ekonomi: Bilişim Ağına Dayalı Zeka Çağında Umut ve Tehlike (The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence)” isimli kitapta yer bulmuştur. Tapscott, sözü edilen bu kitapta internet ağının günlük yaşantımızı önemli ölçüde şekillendirdiğini, klasik ekonomide bilginin fiziksel olarak nakit veya nakit benzeri varlıklar, faturalar, çekler, makbuzlar, raporlar, medya yayın organları, fotoğraflar, reklamlar vb. araçlar kanalıyla iletilirken yeni ekonomide bilginin dolanımı dijitalleşerek ışık hızında ulaşabildiğini ifade etmiştir (Watanabe vd., 2018: 226).

2.4.1. Dijital Ekonominin Vergilendirilmesi ve Türkiye’de Durum

Günümüzde birçok uluslararası idareler dijital ekonomik faaliyetlerin vergilendirilmesi hususu ile ilgilenmektedir. Ancak dijital ekonomide bilginin hızının yüksek oluşu sebebiyle bu konu oldukça karmaşık ve çözümü zor bir hal almaktadır. Dijital işlemler uluslararası ölçekte yapılabildiğinden başka ülkelerde herhangi bir fiziki kaynağa sahip olmadan gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu faaliyetlerden sağlanan kârın elde edildiği ülkelerde vergilendirilmelerinin ülkelerin tek taraflı çabası ile sağlanması mümkün görünmemektedir. Dijital faaliyetlerin özellikle ülke sınırlarını aşması birden fazla ülkenin vergilendirme yetkisi ile ilgili sorunlarına sebebiyet verebilmektedir. Bu noktada çözümün ulusal değil uluslararası ölçekte ele alınıp düşünülmesi gerekmektedir. Ancak bahsi geçen

teknik zorluklar sebebiyle ülkeler dijital ekonomiyi vergilendirebilme maksadıyla daha ziyade tek taraflı tedbirlere başvurabilmektedirler (Birinci, 2019: 515).

Türkiye’de, 19.12.2018 tarihli ve 30630 sayılı Resmî gazetede yayımlanan 476 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile internet ortamında verilen reklam hizmetleriyle ilgili olarak 01.01.2019 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde yapılan ödemeler Gelir/Kurumlar Vergisi Tevkifatı kapsamına taşınmıştır (Ülkü, 2020: 108). Buna paralel olarak Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifiyle, “Dijital Hizmet Vergisi” ismiyle Türk Vergi Sistemine yeni bir vergi olarak entegre edilmiştir (Ulun, 2021: 229). Türk Vergi Sistemi’ne dahil edilen bu dijital hizmet vergisi gelişen teknoloji ile birlikte yeni sektörlerde ortaya çıkan hasılatın vergilendirilmesi suretiyle vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi amacıyla sisteme dâhil edilmiştir. Bu noktada küresel ölçekte değerlendirildiğinde Türkiye kısa sürede sisteme entegre olma çalışmalarını başlattığı görülmektedir.

2.5. Vergi Bilincinde Yapay Zekâ Faktörü

Dördüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) ile birlikte “makine öğrenme”, “nesnelerin interneti”, “blok zinciri teknolojisi”, “yapay zeka”, “sanal gerçeklik” ve “dijital üretim” gibi farklı kavramlar literatüre girmiştir. Günümüzde ise yapay zekâ teknolojisinde yaşanan gelişmeler topluma entegre edilmeye başlanmıştır.

Yapay zekâ kavramı, çevresini ayırt edebilen, düşünen ve kimi durumlarda öğrenme kabiliyeti gösterebilen ve algıladıkları nesnelere ve hedeflerine yanıt olarak harekete geçebilen bilgisayar sistemleri için kullanılan ortak bir kavramdır. (PWC, 2018: 6). Farklı bir ifade ile hâlihazırda insanların yapmakta daha iyi olduğu çeşitli bilişsel ve teknolojik görevleri bilgisayarların hangi yollarla yapabileceklerinin incelenmesi (Shapiro, 1987: 9), pratik ve akıllı bir sistem oluşturabilme girişimidir (Ginsberg, 1993: 3).

Yapay zekâ kullanımı ile insan kapasitesinin üzerindeki veriye ilişkin kapsamlı analizler yapmak ve karmaşık problemlere çözüm üretebilmek mümkündür. Bu noktada mükelleflerin gelir ve harcamalarının takibi ve muhasebe kayıtlarının analizinde yapay zekânın kullanımı ise küreselleşme sonucu para sirkülasyonu takibinin güçleştiği günümüzde, vergi bilincinin tesisinde önem kazanan henüz yeni sayılabilecek bir çalışma alanıdır.

2.5.1. Vergi Uygulamalarında Yapay Zekânın Yeri

Vergi dairesince yapay zekânın kullanımı özellikle iki alanda yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi, mükelleflerin gerçek bilgilerine ulaşılmasında yani vergi istihbaratının sağlanmasında yapay zekânın kullanımıdır. İkinci olarak ise vergilendirme ve denetim

işlemlerini minimum hata, asgari maliyet ve hızlı şekilde gerçekleştirerek vergilendirme sürecini olabildiğince hızlandırmada yapay zekânın kullanımıdır. Yapay zekânın kullanım alanları birinci durumda Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na aykırılık teşkil edebileceğinden çalışmaya yalnızca vergi idaresinde ve vergilendirme sürecinde başlıca kullanım alanları dahil edilmiştir. Bu kapsamda yapay zekâ kullanımının vergilendirme aşamasında sağlayabileceği kullanım kolaylıkları şunlardır (Zhou, 2019: 203; Huang, 2018: 1822);

- Vergi idaresi çalışanları yaptıkları bir dizi denetimler ve kontroller için devamlı olarak benzer tuşlara basmaktadırlar. Gereken durumlarda ise ilgili bilgi ve belgelerin temini için benzer eylem dizisini kullanmaktadırlar. Yapay zekâ ile bu işlemler çok daha hızlı vergi robotlarıyla otomatikleştirilerek yapılabilir. Mevcut işgücü ise zaman ve emekten tasarruf ederek katma değer yaratacak işlemlere yönelebilecektir.
- Yapay zekâ kullanımı ile gelecekte olası bir gerçeğe yakın vergi gelirlerindeki değişiklik çok önceden tespit edilebilir. Potansiyel riskli mükelleflerin tespiti ile bu mükelleflerin denetime tabi tutulmalarının sağlanması beklenen vergi hasılatı tahminlerindeki sapmaların da önüne geçmiş olacaktır.
- Vergi idaresi ve idareye entegre çalışan mali müşavirlerin sağlık sorunu, iş stresi, yorgunluk gibi dışsal etkenler sebebiyle olası hataları yapay zeka tarafından anında tespit edilerek kayıtların doğruluğu sağlanabilecektir. Yapay zekânın dışsal etkenlerden etkilenmemesi insana kıyasla daha hızlı ve tutarlı sonuçlara ulaşabileceğinin bir göstergesidir.
- Vergi idaresi personelinin kimi mükelleflere ait muhasebe işlemlerinin yoğun ve karmaşıklığı sebebiyle süresinde inceleme imkanı bulunamayan denetimlerin yapay zekâ ile kısa zaman diliminde analiz edilebilmesi mümkündür (Lin ve Hazelbaker, 2019: 50-51).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALİ SOSYOLOJİK YAKLAŞIMA GÖRE VERGİ BİLİNCİNİN VERGİ UYUMUNA ETKİSİ: ANTALYA ALAN ÇALIŞMASI

Vergi bilincinin düşük olduğu toplumlarda oluşan vergisel kayıplara istinaden kayıt dışı ekonomik faaliyetler günümüzde gelişmiş ülkelerde bile karşı karşıya kalınan bir faaliyettir. Bu kanun dışı faaliyetlerin önlenebilmesi için halen bu ülkeler çalışmalarını devam ettirmektedirler. Kayıt dışı ekonomi literatürde genellikle bu faaliyetlerin boyutunu ölçmeye yöneliktir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda konunun boyutu farklı farklı sonuçları doğurmuştur. Aynı dönemde yapılmış çalışmalarda bile sonuçların farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak yapılan tüm çalışmaların ortak özellikleri göstermektedir ki Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde söz konusu oran %20-%50 seviyelerindedir (Ülker, 2001: 171). Bu oranda yaşanacak artış vergi gelirleriyle finanse edilmesi beklenen kamu harcamalarında kaynak yetersizliğine sebebiyet vermektedir. Bu kaynak yetersizliği ise vergi gelirlerinin toplam gelirler içerisindeki payının azalıp kamu finansman dengesinde bozulmalara neden olmaktadır (Aslanoglu, 2007: 199).

Araştırmanın amacı ülkemizde vergi bilinci ile vergi uyumunun sağlanabilmesi, var olan kayıt dışı ekonominin içselleştirilmesi, sebep olduğu ekonomik olumsuz koşulların ortadan kaldırılması, makro-ekonomik parametrelerdeki sapmaları minimize ederek teşhisi doğru yapılmış sorunlara doğru tedavi yöntemlerinin uygulanması, vergiye ilişkin sorumlulukların farkındalığını ifade eden kavram olarak vergi ahlakını topluma kazandırmaktır. Bununla ilişkili olarak projenin konusunu oluşturan kayıt dışı ekonominin unsurları, boyutları, ortaya çıkış nedenleri, vergi kaybı ile ilişkisi, ölçülebilirliği ve mükelleflerde yayılım etkileri ortaya konacak olup, proje çalışması Antalya ilinde bölgesel düzeyde ulaşılabilir konu ile ilgili tüm katılımcı mükellefleri kapsamaktadır. İlgili alanda yapılmış ekonometrik çalışmalar ile kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranları her dönemde farklılık göstermiş, hatta aynı dönemde yapılan çalışmalar bile farklı sonuçları ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Fakat yapılan çoğu çalışmanın vardığı sonuç, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin payının yüksek seviyelerde seyrettiği yönündedir. Ancak, konunun kanunlara aykırı olması ve mükelleflerdeki gizleme eğilimi vergi kaybının net olarak hesaplanmasını olanaklı kılmamaktadır. Yalnızca kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranından yola çıkarak vergi kaybı tahmin edilebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma daha önce yapılmış birçok araştırmalar gibi vergi kaybı büyüklüğünü hesaplama metodları içermeyecektir. Uluslararası literatürde konuya öncülük ettiğine inanılan, Gölge Ekonomi ile

ilgili birçok araştırması bulunan Schneider'in de çalışmalarından yararlanılmış ve yalnızca devlet taraflı etkili ve caydırıcı kanuni düzenlemelerin geçmişten bugüne kayıt dışı ekonomiyi baskılama adına verimli olmadığı görülmüştür. Vergiye uyumun sağlanması beklenen ülkemizde ve dünyada gelişen teknoloji ve dijitalleşme paranın dolanım hızını artırmış, vergi matrahlarının belirlenmesini de güçleştirmiştir. Belirlenemeyen vergi matrahları devlette finansman açığına sebep olmuş, açığın kapanması için de vergi oranları artırılarak toplumda vergiye karşı bir direnç oluşturulmuştur.

Çalışmanın literatürde doldurması beklenen boşluk devlet veya mükellefi kayırmadan pratikte uygulanabilir, dönemin gerçekliğine uygun somut çözümlemelerdir. Vergi direnci ve mükellefte baskı hissiyatının olmadığı, vergiyi tabana yayıcı politik ve kanuni faaliyetler ile eş zamanlı olarak mükelleflerde vergi ahlakını geliştirici eğitim harcamalarında artış yapılması gerektiği önem arz etmektedir. Aksi takdirde mükellefte oluşmayan vergi bilinci ve vergiden kaçınma isteği devleti daima kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye kaynak ayırmaya, vergi denetim maliyetlerinde artışa ve toplum üzerinde baskı ve korku duvarının inşa edilmesine sebep olacaktır. Toplumda baskı ve korku duygularının gelişmesi mükellefi vergiden kaçınmaya teşvik ederek kayıt dışı ekonominin daha da gelişmesine sebep olan bir kısır döngüyü beraberinde getirecektir. Çalışma ise bu kısır döngü ile mücadelede vergi bilincinin vergi uyumu üzerindeki etkisini konu edinmektedir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu projenin amacı mükelleflerin vergiye bakış açıları ve algılarını pozitif perspektifte tutarak optimal kanuni düzenlemelerin neler olabileceği, yürürlükte olan vergi denetimi ile ilişkili kanunların mükelleflerce nasıl okunduğu ve bu etkilerinin vergi bilinçleri üzerindeki analizleri yapılarak sonucunda ortak bir paydaya ulaşılmaya çalışılacaktır. Erişilmek istenen sonuç mükelleflerin vergi tarifelerine ve denetimlerine tepkisini çekmeden, vergi bilinci aşıl原因arak vergi uyumunun sağlanabilmesi ve vergi denetim riskini en aza indirebilecek kanuni düzenleme önerilerinin de zaman kaybetmeden hayata geçirilmesini mümkün kılmaktır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Günümüzde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin birçoğu resmi olarak kayıta tutulmayan, ekonomik üretim ve para değişiminin sağlandığı piyasa ortamından uzak alanlarda gerçekleşmektedir. Piyasadaki bu aksaklığın resmi kayıtlarda var olmayışı ekonomide kamu kesimi büyüklüğü ve makro-ekonomik göstergelerin de ölçümünde sapmalara neden olmaktadır. Nitekim kayıt dışı ekonomik büyüklüğün ağırlığını saptayabilmek olası kriz

koşullarında ekonomiye birbiri ile uyumlu para ve maliye politikalarının etkin bir şekilde uygulanabilirliği açısından oldukça önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki, devletin kontrolü dışında gelişen kayıt dışı piyasaların kamu kesimi büyüklüğü ile doğrudan ilişki içerisinde olmalarıdır. Nitekim devletin ekonomidekini payını artırıcı özellik sergileyen vergi tarifeleri ve oranlarında yaşanması beklenen artış da mükellefleri kanuni düzenlemelere karşıt bir tutum içerisine sürükleyerek vergiden kaçınmaya hatta aldıkları risk düzeyine göre vergi kaçırmalarına sebep olmaktadır. Bu noktada projenin kapsamı Antalya ilinde ikamet eden mükelleflerin; gelir düzeyleri, eğitim seviyeleri, sektör içerisindeki faaliyetleri ve cinsiyet değişkenlerine göre vergi denetimleri ile kayıt dışı ekonominin önlenmesine yönelik görüşleri, vergi harcamalarına bakış açıları ve mükelleflerin vergi karşısındaki psikolojisini etkileyen mutlak faktörlerin açığa çıkarılması ve vergiye uyumun vergi bilinç düzeyi ile mali sosyolojik yaklaşıma göre açıklanması olarak hedeflenmiştir. Literatür taraması ve anket yöntemi ile doğrudan ölçüm yapılacak olan bu çalışmada konunun doğası gereği kayıt dışı uygulamaların büyük bir kısmının hukuka aykırı olması niteliği ile özel veya tüzel kişiliklerin söz konusu faaliyetleri gizli tutma eğilimleri anketin güvenilirliğini zayıflatıcı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda anketin gerçeği yansıtmama riskini ortadan kaldırmak adına katılımcıları deşifre edecek hiçbir soru ankete dahil edilmemiştir.

Çalışma sonucunda mükelleflerin sorulan sorulara verdikleri cevaplar tüm değişkenler bazında ayrı ayrı incelenerek vergi uyumunun tesisi için devletin ve mükelleflerin üstlenmesi gereken yükümlülükler kanuni çerçevede ortaya konulacaktır. Vergi bilincinin vergi uyumuna etkisinin önemi daha önce yapılmış bilimsel çalışmalarda da doğru ve yerinde tespitler ile dile getirilmiştir. Ancak araştırmalar göstermektedir ki birçok akademik çalışma kanuni mevzuat önerileri ile sonuçlanmıştır.

Değişen dünya ve gelişen teknoloji ile sosyal sorumlulukların da arttığı ülkemizde döneminin rasyonel gerçekliğini yansıtacak olan bu çalışmanın devlet-mükellef psikolojisini en saf hali ile ortaya koyarak vergi bilinci ve vergi uyumuna alternatif bir bakış açısıyla özgünlüğünü koruyacağına inanılmaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

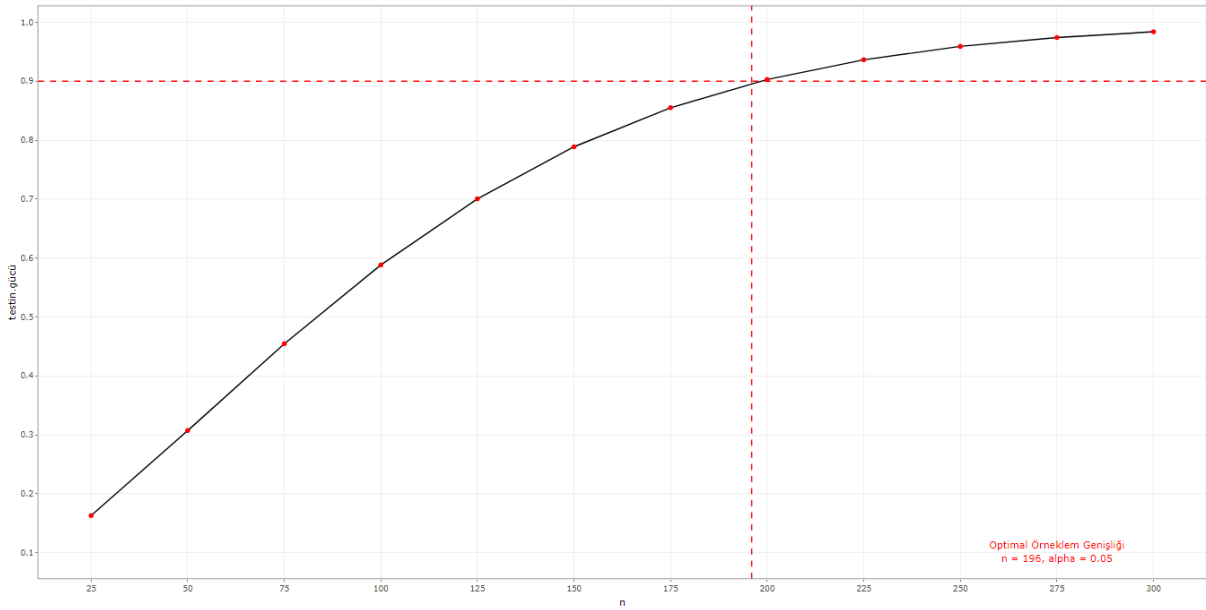
Araştırmanın yöntemi (Bu bölümde araştırmayla ilgili “ne?”, “neden?”, “nasıl?” sorularına açıklık getirilmiştir) :

- Kontrol grubu sayı ve niteliği: Gelir Vergisi Mükellefleri - 196 kişi
- Araştırmaya alınma kriterleri: 196 kişi Gelir Vergisi Mükellefi

- Araştırmadan çıkarılma kriterleri: Güvenilirlik seviyesinin altında kalan sorular ve anket cevapları araştırmadan çıkarılmıştır.
- Araştırmada kullanılacak yöntemler ve araçlar: Araştırmada niteliksel araştırma yöntemi olarak uygulamalı anket tekniği kullanılmıştır.
- Yapılan test ve incelemeler: Spss programında araştırmanın teorik altyapısına uygun ekonometrik analizler kullanılmıştır.
- Araştırmanın seyri (yöntemin uygulandığı ve uygulanmadığı dönemler, yöntem sonrası izlem): Araştırmanın yöntemi, tezin devam ettiği süreç boyunca geçerli olmuştur.
- Kullanılan istatistiksel yöntem, araştırma evreninin belirlenmesinde istatistikçi desteğinin alınıp alınmadığı: Anket sonucunda tanımlayıcı ve yorumlayıcı istatistiksel yöntem kullanılmıştır. Ölçek oluşturma aşamasında istatistikçi desteği alınmıştır.
- Verilerin ve araştırmanın kalite kontrolünün ve güvencesinin nasıl sağlanacağı: Araştırmanın kalite kontrolü örnek kitleden oluşturulacak anket sonuçlarının güvenilirlik testinin yapılması sonucu ortaya çıkarılmıştır.
- Araştırma Antalya ili, Kepez ilçesinde yapılmıştır.

Tablo 3.1 Power Analizi Sonuçlarının İdeal Örneklem Boyutları ve Kullanılması Gereken Optimal Örneklem Genişliği

	N	Testin Gücü
1	25	0,162996
2	50	0,307205
3	75	0,454487
4	100	0,588330
5	125	0,700450
6	150	0,788799
7	175	0,855137
8	200	0,903023
9	225	0,936467
10	250	0,959176
11	275	0,974221
12	300	0,983978

Şekil 3.1 Power Analizi Sonuçlarının İdeal Örneklem Boyutları ve Kullanılması Gereken Optimal Örneklem Genişliği Diyagramı.

Çalışmamızda, Antalya ili Kepez ilçesinde gelir vergisi mükelleflerine mali sosyolojik yapının kayıt dışı ekonomi ve bütçe üzerindeki etki analizini değerlendirmek amacıyla online ortamda anketler gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanmıştır. Bu uygulamalar için 196 kişilik bir örneklem belirlenmiştir ve örneklem genişliğinin elde edilebilmesi için power analizi yapılmıştır. Power analizi için R v3.6.2 programı kullanılmış olup, alfa hata %5, beta hata %10 alınmış, yapılacak olan anket süreci sonucunda değişkenler arasında bir fark olacağı ön görülerek minimum 196 örneklemin yeterli olacağı hesaplanmıştır (Süt, 2011: 29-33).

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmamızda istatistiksel analiz teknikleri kullanılmıştır. İstatistiksel analiz tekniklerinin uygulandığı araştırmalarda, verilerin dağılımı çok önemli bir konudur. Çünkü birçok testin yapılabilmesi için verilerin normale yakın dağılması gerekmektedir (Kalaycı, 2006: 73).

Araştırma analizleri kapsamında tanımlayıcı istatistik analizler (Frekans, oran, standart sapma, ortalama, basıklık çarpıklık) uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler test edilirken, parametrik hipotez testlerinden bağımsız çift örneklem t-testi, ANOVA kullanılmıştır. Sözü geçen testlerden t testi, iki örneklem grubu arasında ortalamalar açısından fark olup olmadığını araştırmak için kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle t testi, bir gruba ait ortalamanın diğer grubun

ortalamasından anlamlı olarak farklı olup olmadığını belirleyen parametrik bir hipotez testidir (Kalaycı, 2006: 74).

Çalışmada vergi bilinci ölçeği için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik kavramı yapılan her ölçüm için geçerlidir, çünkü güvenilirlik bir test ya da ankette yer alan soruların birbirleriyle olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece yansıttığını ifade eder. Güvenilirlik, elde edilen ölçümler üzerindeki yorumlar ve sonrasında ortaya çıkabilecek analizler için bir temeldir. Güvenilirlik analizi ölçmede kullanılan testlerin, anketlerin ya da ölçeklerin özelliklerini ve güvenilirliklerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir (Kalaycı, 2010: 403). Nominal ölçekli değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Ki – Kare analizi yapılmıştır.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

H1-0: Vergi bilinci cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.

H1-1: Vergi bilinci cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

H2-0: Vergi bilinci öğrenim durumuna göre farklılaşmamaktadır.

H2-1: Vergi bilinci öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır.

H3-0: Vergi bilinci gazete okuma sıklığına göre farklılaşmamaktadır.

H3-1: Vergi bilinci gazete okuma sıklığına göre farklılaşmaktadır.

H4-0: Vergi bilinci ekonomi haberlerini takip etme sıklığına göre farklılaşmamaktadır.

H4-1: Vergi bilinci ekonomi haberlerini takip etme sıklığına göre farklılaşmaktadır.

H5-0: Aylık ortalama net gelir cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.

H5-1: Aylık ortalama net gelir cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

H6-0: Aylık ortalama net gelir gazete okuma sıklığına göre farklılaşmamaktadır.

H6-1: Aylık ortalama net gelir gazete okuma sıklığına göre farklılaşmaktadır.

H7-0: Aylık ortalama net gelir ekonomi haberlerini takip etme sıklığına göre farklılaşmamaktadır.

H7-1: Aylık ortalama net gelir ekonomi haberlerini takip etme sıklığına göre farklılaşmaktadır.

H8-0: Aylık ortalama net gelir öğrenim durumuna göre farklılaşmamaktadır.

H8-1: Aylık ortalama net gelir öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır.

H9-0: Aylık ortalama net gelir yaş aralığına göre farklılaşmamaktadır.

H9-1: Aylık ortalama net gelir yaş aralığına göre farklılaşmaktadır.

H10-0: Gazete okuma sıklığı ile ekonomi haberlerini takip etme sıklığı arasında ilişki yoktur.

H10-1: Gazete okuma sıklığı ile ekonomi haberlerini takip etme sıklığı arasında ilişki vardır.

3.6. Literatürde Mali Sosyoloji ve Vergi Bilinci Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Sosyolojik yapıya etki eden faktörlerden vergi bilinci ile kayıt dışı ekonomi ilişkisinin birlikte dikkate alındığı bir saha çalışmasının incelenen değişkenler özelinde yapılmamış olması bu çalışmanın yapılması yönünde teşvik edici olmuştur. İncelenen akademik çalışmalar neticesinde vergi verme erdemi ile vergi bilinci, vergi uyumu ile gelişmişlik seviyesi, vergi kültürü ile mali sosyoloji, ekonomik krizler ile sosyolojik ilişki ve vergi ahlakı ile kayıt dışı ekonomi boyutu tahmini gibi faktörler üzerinde anlamlı ilişkiler kurulmuştur. Vergi bilinci faktörü göz önüne alındığında bu alanda yapılan saha çalışmaları genellikle demografik değişkenler üzerinden yapılmıştır. Ancak vergiye uyumun sağlanabilmesi için kayıt dışı ekonominin boyutundan çok varlığını azaltabilmenin ve bu kanaldan bütçe baskısını önleyebilmenin yolu; ödemek zorunda olduğu vergiler dolayısıyla kayıt dışı ekonomiye yönelim gösteren, vergiden kaçınan mükelleflerin vergi bilinçlerini artırmak olduğu düşünülmektedir.

Özgün (2017), yaptığı çalışmada maliyenin alt dallarının sosyoloji ile olan ilişkisini ele almıştır. Çalışmasında kamu maliyesinin toplumu inceleyen bilim alanı olarak sosyoloji ile olan ilişkisinin göz ardı edilemeyeceğinin üzerinde durmuştur. Bu çalışmada Mersin ilinde 400 mükellefe anket uygulanmış olup, devletin gelir kaynağı olan vergi uygulamalarının mükellefler tarafından nasıl algılandığını, vergi bilincinin bulunduğu düzeyi ile vergi ahlakının ne şekilde yerleşmiş olduğunu belirlemek amacı ile yapılmıştır. Mükelleflerin büyük çoğunluğu, vergiyi gerekli ve zorunlu bir ödeme olarak algılamakta ve toplumun tamamının yerine getirmesi gereken ahlaki bir vazife olarak değerlendirmektedir. Vergi bilinci ile ilgili analizler incelendiğinde, mükelleflerin vergi bilincini, bireyin vergi ödemesi

gerektiğini vicdanen hissetmesi şeklinde yorumladıkları görülmektedir. Bu da çalışmamızı destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

Başka bir araştırmada, Dayıoğlu, 2018 yılında yaptığı çalışma ile mali sosyoloji, mali olayları sosyolojik bir göz ile bakıp incelemekte, vergi ile vergi harcama politikalarının topluma ne gibi bir etkisinin olduğunu, bu politikaların belirlenmesi aşamasında toplumsal yapıyı meydana getiren unsurların rolünü ve etkisini araştırma konusu etmiştir. Vergi uyumu bağımlı değişken olmak üzere, toplum yapısını etkilediği düşünülen on üç sosyoekonomik değişken çalışmaya dahil edilmiş ve 2007-2016 zaman dilimini kapsayacak şekilde 120 ülkeye ait veriler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre yapılan sınıflandırmaya dayanılarak panel veri analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, vergi uyumunu artırmada esas olanın, mükellef odaklı yaklaşımı destekler nitelikte, vergi politikalarının toplum tarafından benimsenmesi olduğu; bu nedenle vergi sistemine ilişkin düzenlemeler yapılırken toplumu yansıtan uygulamaların esas alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir (2015), araştırmasında Vergi Kültürü ve Göstergelerini konu edinmiştir. Özdemir, Vergi kültürünün mali sosyolojideki yerini incelemek ve Türkiye özelinde yapılan literatür çalışmalarının sonuçlarını ele alıp değerlendirmiştir. Türkiye’de vergi kültürünün tesis edilemediği sonucuna ulaşmıştır.

Sandalcı ve Sandalcı (2017), yaptığı çalışmada Vergi ahlakı ve kayıt dışı ekonomi ilişkisini incelemiş, 21 OECD ülkesini kapsayan çalışmada ülkelerin vergi ahlak düzeyleri ile kayıt dışı ekonomi boyutları karşılaştırılmış ve vergi ahlakı yüksek toplumlarda kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin düşük çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tekin (2020), yaptığı tez çalışmasında “Bourdieu Ve Bauman’ın Sosyoloji Terimlerinin Kamu Maliyesi Açısından Değerlendirilmesi: Mali Sosyolojiye Eleştirel Bir Bakış” başlığını ele almış ve 2008 yılından sonraki süreçte yaşanan kriz dalgaları ile politik ve sosyolojik olarak gündemde olan kamu maliyesinin siyaset ve sosyoloji ile olan ilişkisinin arttırılmasına yönelik katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Çalışmada belli başlı konuların ve düşünürlerin görüşlerine sadık kalınarak ekonomik, politik ve modernite bağlamında açıklamayı hedeflemiştir.

Sandalcı ve Sandalcı (2017)’nin, beraber yaptığı çalışmada Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisini incelemiş, 21 OECD Ülkelerinin vergi ahlak düzeyleri ile kayıt dışı ekonomi verilerini karşılaştırma yolu ile değerlendirmişlerdir. Araştırma sonucunda vergi ahlak düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda kayıt dışı ekonomi boyutunun düşük olduğuna varmışlardır.

Ömürbek vd.’nin (2007) yapmış olduğu çalışma İ.İ.B.F öğrencilerine yönelik hazırlanarak 21-25 yaş grubunda bulunan potansiyel vergi mükellefi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya göre vergi bilincinin genç girişimci olarak nitelendirilebilecek

bu yaş gruplarında daha yüksek olduğu, aynı zamanda vergi bilincinin cinsiyete göre değiştiği, erkek öğrencilerin vergiye uyumlarının kız öğrencilere kıyasla daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte vergi uyumunun devlet otoritesi tarafından vergi bilincini artıracak politikalar ile sağlanabileceği sonucuna varılmıştır. Bizim yapmış olduğumuz anket çalışmasında ise benzer şekilde vergi uyumunun yaş gruplarına göre aynı sonucu verdiğini, ancak cinsiyet özelinde kadın mükelleflerde vergi bilincinin daha yüksek olduğu ve vergi uyumunun sağlanmasında devlet otoritesinin izleyeceği politikalarla birlikte sosyolojik, psikolojik, ekonomik, dini ve kültürel faaliyetlerin de etkili olduğu sonucunu vermesi sebebiyle farklılık göstermiştir.

İzgi ve Saruç'un (2011), yapmış oldukları anket çalışmasında ise bireylerin gelirlerinin bir bölümünü vergi olarak ödüyor olmaları psikolojik baskı oluşturmaktadır. Sosyo-kültürel faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada devlete bağlılık, din ve vatandaşlık bilinci arasında anlamlı ilişkiler kurulmuş olsa da iktidar partinin kabul seviyesi ile vergi ahlakı arasında anlamlı ilişkiler kurulamamıştır. Bu noktada bizim yapmış olduğumuz çalışmada ek olarak iktidar partinin kabul seviyesi ile de vergi bilinci arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Nitekim "Hükümet Politikaları Vergi Ödeme Tercihlerimde Etkin Bir Rol Oynar" sorusuna %58,7'lik kesim "Kesinlikle Katılıyorum" cevabını verirken %21,4'lik kesim "Katılıyorum" cevabını vermiştir. Katılımcıların %80,1'i hükümet politikalarının vergi ödeme tercihlerinde etkili olduğunu savunmuştur.

İpek ve Kaynar'ın (2009), Çanakkale ilinde yapmış oldukları anket çalışmasında ise kadınların erkeklere kıyasla vergi uyumlarının daha yüksek olduğu, eğitim seviyesinin de vergi uyumu üzerinde belirleyici bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada demografik faktörlerin vergi uyumu üzerindeki anlamlı farklılıkları bizim çalışmamızı da destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur.

Torgler (2003), yaptığı araştırmasında dini görüşler ile vergi ahlakı arasında anlamlı pozitif bir ilişkinin olduğunu savunmuştur. Bu faktör toplam varyansın yaklaşık %18'ini karşılık gelmektedir. İlgili sorulardan ortaya çıkarılabilecek en önemli nokta, toplumda vergi kaçırmanın kurnaz ve işini bilen kişiler olarak görülmesidir. Bizim yürütmüş olduğumuz çalışmada ise mükellef kendilerini vergi ödevlerini yerine getirme konusunda yeterli görürken dini eğitim almış olan bireylerin vergi kaçırma ihtimallerinin daha az olduğuna dair sorulan soruya %71,4 oranında "Kesinlikle Katılmıyorum" ve %12,2 oranında da "Katılmıyorum" cevabı vererek toplam varyansın %83,6'sı bu fikri savunmadığını belirtmiştir. Bu durum mükelleflerin kendileri ile bir başkaları arasında vergiye uyum hususunda bir tezatlık ve birbirlerine güvenmeme olgusunu düşündükleri anlamı taşımaktadır. Yapılmış bu çalışmaya farkla anket sonuçlarımız vergi kaçırma eğiliminin bireylerin dini eğitim almış olması hususunda bir anlam ifade etmediğini ortaya koymaktadır.

3.7. Bulgular

Tablo 3.2 Vergi Bilinci Ölçeği İçin Güvenilirlik Analizi (Cronbach alfa katsayıları)

Maddeler	Ortalama	Soru bütün korelasyonları	Soru silindiğinde alfa katsayısı
1	3,745	0,189	0,764
2	4,209	0,356	0,758
3	3,821	0,041	0,769
4	3,571	0,296	0,759
5	4,276	0,318	0,759
6	4,245	0,287	0,760
7	2,995	0,086	0,769
8	4,173	0,388	0,757
9	3,673	0,059	0,770
10	4,327	0,062	0,768
11	3,168	0,112	0,766
12	3,673	0,325	0,758
13	3,878	0,355	0,758
14	4,056	0,231	0,762
15	3,750	0,210	0,763
16	3,480	0,175	0,765
17	3,597	0,172	0,765
18	3,628	0,176	0,764
19	3,811	0,381	0,755
20	4,010	0,140	0,765
21	3,694	0,270	0,760
22	3,444	0,281	0,760
23	3,209	0,048	0,769
24	3,587	0,152	0,765
25	4,026	0,228	0,762
26	3,781	0,182	0,764
27	3,347	0,158	0,765
28	4,138	0,285	0,760
29	4,041	0,242	0,761
30	3,939	0,326	0,758
31	3,694	0,231	0,762
32	3,112	0,045	0,770
33	2,811	0,162	0,764
34	3,944	0,244	0,761
35	3,663	0,291	0,760
36	3,832	0,283	0,760
37	4,051	0,403	0,756
38	4,041	0,409	0,756
39	3,393	0,270	0,760
40	3,158	0,150	0,766
41	4,362	0,423	0,756
42	3,694	0,210	0,763
43	4,138	0,343	0,758
44	3,990	0,283	0,760
45	4,469	0,437	0,757
Güvenilirlik alfa katsayısı(α)=0,766			

Mali sosyolojik yaklaşıma göre vergi bilincinin vergi uyumuna etki analizi için uyguladığımız ölçeğin güvenilirlik alfa katsayısı (α)=0,766olarak bulunmuştur. Buna göre analizin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.3 Tanımlayıcı İstatistik Tablosu

		Frekans	Yüzde(%)
Cinsiyet	Kadın	74	37,76
	Erkek	122	62,24
	Toplam	196	100,00
Öğrenim durumu	İlköğretim	11	5,61
	Lise	35	17,86
	Ön lisans	28	14,29
	Lisans	95	48,47
	Lisansüstü	27	13,78
	Toplam	196	100,00
Gazete okuma sıklığı	Her gün	31	15,82
	Haftada bir kaç kez	48	24,49
	Ayda bir kaç kez	62	31,63
	Hiç okumam	55	28,06
	Toplam	196	100,00
Yaş	18-30 yaş	80	40,82
	31-40 yaş	49	25,00
	41-50 yaş	40	20,41
	51+	27	13,78
	Toplam	196	100,00
Ekonomi haberlerini takip etme	Her gün	92	46,94
	Haftada bir kaç kez	70	35,71
	Ayda bir kaç kez	21	10,71
	Hiç takip etmem	13	6,63
	Toplam	196	100,00

Ankete katılım sağlayanların %37,76(74)'sı kadınlardan, %62,24(122)'ü ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Çalışmaya tabii tutulan toplamda 196 kişinin öğrenim durumu incelendiğinde %5,61(11)'i ilköğretim mezunu olduğu, %17,86(35)'sı lise mezunu, %14,29(28)'u ön lisans mezunu, %48,47 (95)'si lisans ve %13,78(27)'i ise lisansüstü mezunu

olduğu görülmektedir. Buna göre en fazla katılım sağlayanlar ise lisans mezunlarından oluşmaktadır. Gazete okuma sıklıklarına yönelik verilere göre ise; her gün gazete okuyanlar %15,82(31), haftada birkaç kez okuyanlar %24,49(48), ayda birkaç kez okuyanlar %31,63, hiç okumayanlar %28,06(55) bireyden oluşmaktadır. Yaş durumu ise; 18-30 yaş aralığı %40,82(80), 31-40 yaş aralığı %25,00 (49), 41-50 yaş aralığı %20,41(40), 51 yaş ve üstü 13,78(27) bireyden oluşmaktadır. Buna göre en fazla katılım genç girişimci olarak nitelendirdiğimiz 18-30 yaş aralığından oluşmaktadır. Ekonomi haberlerini takip etme sıklığı; her gün %46,94(92), haftada birkaç kez %35,71(70), ayda birkaç kez %10,71(21), hiç takip etmeyenler %6,63(13) bireyden oluştuğu görülmektedir.

Grafik 3.1 Katılımcı Mükelleflerde Cinsiyet Dağılımı

Grafikte görüldüğü üzere ankete katılım sağlayan mükelleflerin %62'si erkek kalan %37'i ise kadınlardan oluşmaktadır.

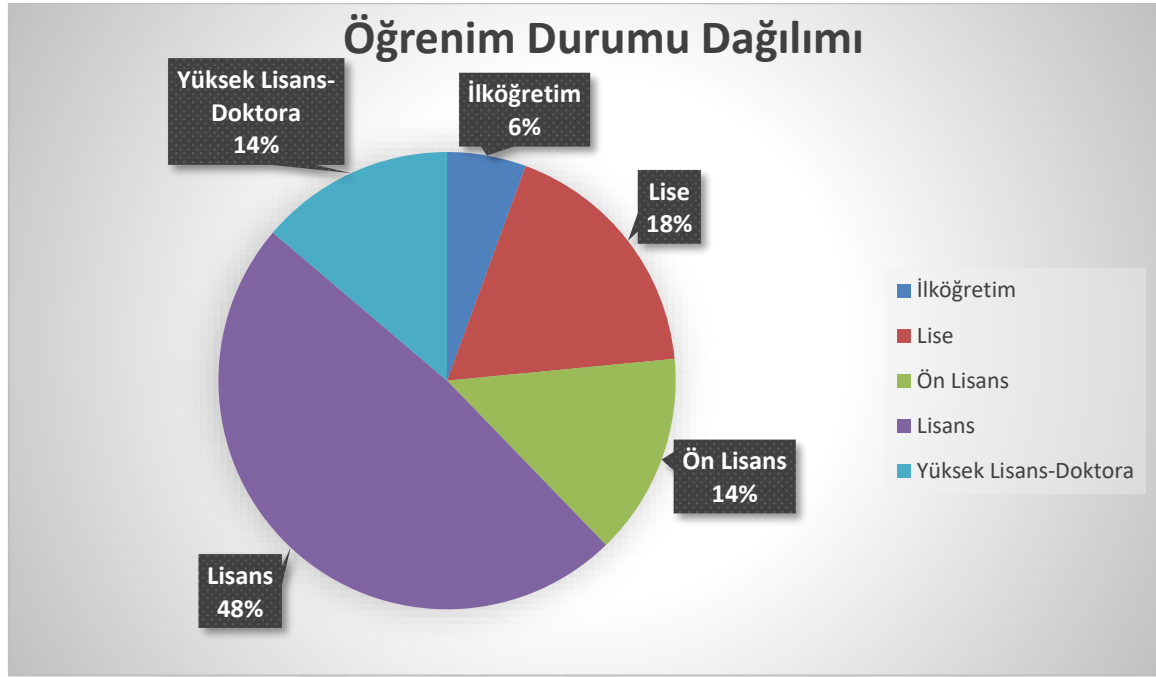
Tablo 3.4 Vergi Bilinci Ölçeği Bağımsız T Testi (Cinsiyet)

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart sapma	t	P
Vergi bilinci ölçeği					
Kadın	74	3,860	0,348	2,615	0,010
Erkek	122	3,715	0,394		

Cinsiyet değişkenine göre vergi bilinci ölçeği üzerinde yapılan analiz sonucunda kadın ortalaması 3,860, erkek ortalaması 3,715 olarak saptanmış ve ortalamalar arasındaki fark

istatistiksel olarak önemli bulunmuştur ($p=0,010<0,05$). Vergi bilinci ölçeği cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır. Katılımcı kadın mükelleflerin erkek mükelleflere nazaran vergi bilinci duyarlılıkları daha yüksek çıkmıştır. Analiz sonuçlarına göre;

H1-1: Vergi bilinci cinsiyete göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Grafik 3.2 Katılımcı Mükelleflerde Öğrenim Durumu Değişkeni Dağılımı

Tablo 3.5 Vergi Bilinci Ölçeği Varyans Analiz Tablosu (Öğrenim Durumu)

	N	Ortalama	Standart sapma	F	P	Anlamlı fark
İlköğretim	11	3,667	0,338	2,695	0,032	
Lise	35	3,687	0,424			
Ön lisans	28	3,656	0,515			
Lisans	95	3,800	0,315			
Lisansüstü	27	3,933	0,359			
Toplam	196	3,770	0,383			

Öğrenim durumu değişkeni ile vergi bilinci ölçeği arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla yapılan analiz sonucunda; ilköğretim ortalaması 3,667, lise ortalaması 3,687, ön lisans ortalaması 3,656, lisans ortalaması 3,800, lisansüstü ortalaması 3,933 olarak tespit edilmiş ve ortalamalar arasındaki fark istatistiksel derecede önemli bulunmuştur($p=0,032<0,05$). Vergi bilinci ölçeği öğrenim durumu değişkenine göre farklılaşmaktadır. Lisansüstü eğitim programını tamamlamış mükelleflerin vergi bilinci diğer öğrenim gruplarına göre daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca ilköğretim ve lise mezunu

mükelleflerin, ön lisans mezunu mükelleflere göre vergi bilinç düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre;

H2-1: Vergi bilinci öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Grafik 3.3 Katılımcı Mükelleflerde Gazete Okuma Sıklık Dağılımı

Tablo 3.6 Vergi Bilinci Ölçeği Varyans Analiz Tablosu (Gazete Okuma Sıklığı)

	N	Ortalama	Standart sapma	F	P	Anlamlı fark
Her gün	31	3,814	0,347	2,350	0,074	
Haftada birkaç kez	48	3,741	0,308			
Ayda birkaç kez	62	3,853	0,396			
Hiç okumam	55	3,676	0,429			
Toplam	196	3,770	0,383			

Gazete okuma sıklığı değişkeni ile vergi bilinci ölçeği arasında yapılan analiz sonucunda; her gün okuyanlar ortalaması 3,814, haftada birkaç kez okuyanlar ortalaması 3,741, ayda birkaç kez okuyanlar ortalaması 3,853, hiç okumayanlar ortalaması 3,676 olarak saptanmış ve ortalamalar arasında istatistiksel derecede önemli bir fark görülmemiştir ($0,074 > 0,05$). Buradan hareketle mükelleflerin gazete okuma sıklığı ile vergi bilinçleri arasında bir ilişki saptanamayacağı anlaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre;

H3-0: Vergi bilinci gazete okuma sıklığına göre farklılaşmamaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Grafik 3.4 Katılımcı Mükelleflerde Ekonomi Haberlerini Takip Etme Sıklık Dağılımı

Tablo 3.7 Vergi Bilinci Ölçeği Varyans Analiz Tablosu (Ekonomi Haberlerini Takip Etme Sıklığı)

	N	Ortalama	Standart sapma	F	P	Anlamlı fark
Her gün	92	3,836	0,349	3,375	0,012	Hiç takip etmem-hergün(p=0,012)
Haftada birkaç kez	70	3,763	0,339			
Ayda birkaç kez	21	3,678	0,437			
Hiç takip etmem	13	3,492	0,591			
Toplam	196	3,770	0,383			

Vergi bilinci ölçeği ile ekonomi haberlerini takip etme sıklığı değişkeni arasında yapılan analiz sonucunda; her gün takip edenlerin ortalaması 3,836, haftada birkaç kez takip edenlerin ortalaması 3,763, ayda birkaç kez takip edenlerin ortalaması 3,678, hiç takip etmeyenlerin ortalaması 3,492 olarak bulunmuştur. Ekonomi haberlerini takip etme sıklığı değişkeni ortalamaları arasındaki farkın ise istatistiksel derecede anlamlı olduğu görülmüştür ($p=0,012<0,05$). Hangi gruplar arasında fark olduğunu tespit etmek için yapılan analiz sonuçlarına göre ise; hiç takip etmem – her gün ($p=0,012<0,05$) arasında anlamlı bir fark görülmüştür. Ayrıca katılımcı sayısı arttıkça ekonomi haberlerinin takip edilme sıklığı da artış

göstermiştir. Ekonomi haberlerini her gün takip eden katılımcıların vergi bilinçlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre;

H4-1: Vergi bilinci ekonomi haberlerini takip etme sıklığına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.8 Aylık Ortalama Net Gelir Ölçeği Bağımsız T Testi Analiz Tablosu (Cinsiyet)

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart sapma	T	P
Aylık ortalama net gelir	Kadın 74	3735,413	1742,156	-3,338	0,001
	Erkek 122	5007,856	2983,783		

Yapılan bağımsız t testi sonucuna göre kadın mükelleflerin gelir ortalaması 3735,413, erkek mükelleflerin ortalaması ise 5007,856 olarak saptanmış ve aylık net gelirin cinsiyete göre farklılaştığı tespit edilmiştir ($p=0,001<0,05$). Analiz sonuçlarına göre;

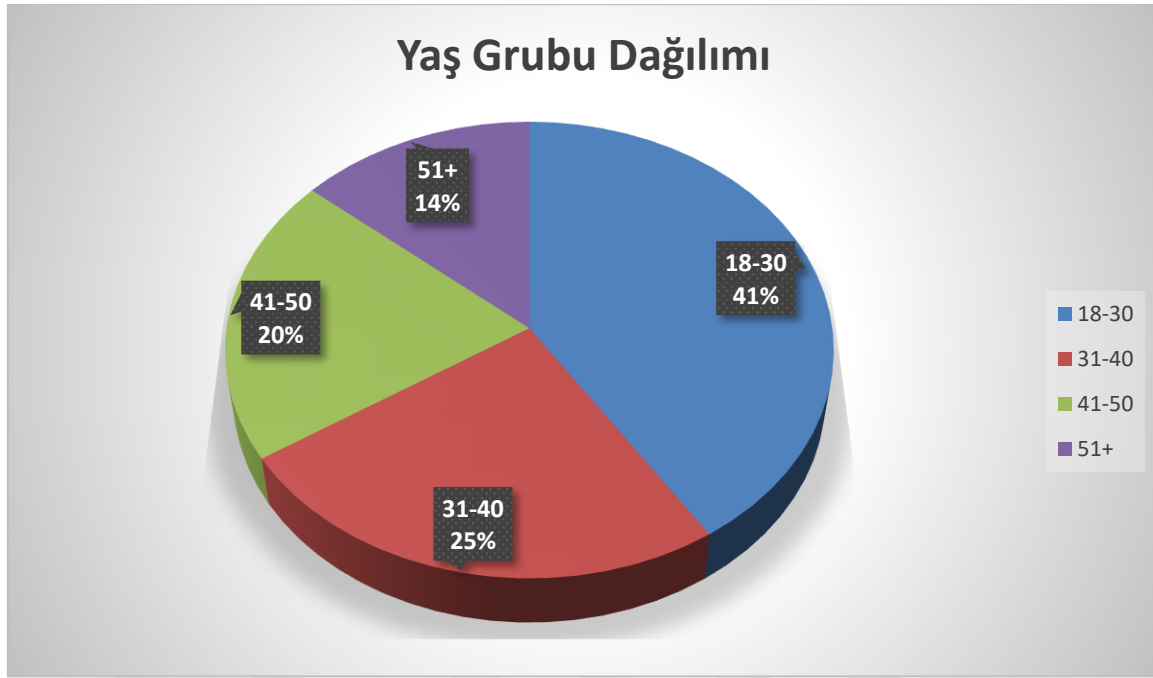
H5-1: Aylık ortalama net gelir cinsiyete göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.9 Aylık Ortalama Net Gelir Ölçeği Varyans Analiz Tablosu (Öğrenim Durumu)

	N	Ortalama	Standart sapma	F	P	Anlamlı fark
İlköğretim	11	3459,677	1825,808	3,734	0,006	İlköğretim-lisans($p=0,028$) Lise-lisansüstü($p=0,018$) Lisansüstü-lisans($p=0,007$)
Lise	35	4134,787	1736,834			
Ön lisans	28	4678,123	3063,688			
Lisans	95	4277,370	2590,644			
Lisansüstü	27	6195,091	3123,082			
Toplam	196	4527,444	2653,879			

Ankete katılanların aylık ortalama net gelirleri incelendiğinde; ilköğretim ortalaması 3459,677, lise ortalaması 4134,787, ön lisans ortalaması 4678,123, lisans ortalaması 4277,370, lisansüstü ortalaması 6195,091 olarak saptanmış ve ortalamalar arasındaki fark istatistiksel derecede anlamlı bulunmuştur ($p=0,006<0,05$). Hangi gruplar arasında fark olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre ilköğretim-lisans ($p=0,028<0,05$), lise-lisansüstü ($p=0,018<0,05$) lisansüstü-lisans ($p=0,007<0,05$) arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Analiz sonuçlarına göre;

H8-1: Aylık ortalama net gelir öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Grafik 3.5 Katılımcı Mükelleflerde Yaş Grubu Dağılımı

Tablo 3.10 Aylık Ortalama Net Gelir - Yaş Grupları

	N	Ortalama	Standart sapma	F	P	Anlamlı fark
18-30 yaş	80	3648,021	2572,735	7,120	0,000	18-30/31-40yaş(p=0,001) 18-30/41-50(p=0,002)
31-40 yaş	49	5403,651	2733,777			
41-50 yaş	40	5456,089	2606,903			
51+	27	4167,218	1852,659			
Toplam	196	4527,444	2653,879			

Aylık net gelir; 18-30 yaş ortalaması 3648,021, 31-40 yaş ortalaması 5403,651, 41-50 yaş ortalaması 5456,089, 51 yaş ve üzeri ortalaması olarak saptanmış ve ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($0,000 < 0,05$). Yaş grupları arası farklar incelendiğinde 18-30/31-40 yaş ($p=0,001 < 0,05$), 18-30/41-50 ($p=0,002 < 0,05$) arasındaki fark istatistiksel olarak önemli bulunmuştur. Sonuçlara göre çalışma hayatında olan 31-50 yaş aralığındaki mükelleflerin üretim potansiyeli ve gelir ilişkisi sebebiyle daha yüksek gelir elde ettikleri görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre;

H9-1: Aylık ortalama net gelir yaş aralığına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.11 Aylık Ortalama Net Gelir - Gazete Okuma Sıklığı

	N	Ortalama	Standart sapma	F	P	Anlamlı fark
Hergün	31	6266,602	4245,693	6,958	0,000	Her gün-haftada birkaç kez(p=0,040) Her gün-Ayda birkaç kez(p=0,002) Her gün-hiç okumam(p=0,000)
Haftada birkaç kez	48	4699,891	2360,548			
Ayda birkaç kez	62	4216,674	1913,340			
Hiç okumam	55	3747,014	1984,837			
Toplam	196	4527,444	2653,879			

Her gün okuyanların aylık net gelir ortalaması 6266,602, haftada bir kaç kez okuyanların ortalaması 4699,891, ayda bir kaç kez okuyanların ortalaması 4216,674, hiç okumayanların ortalaması 3747,014 olarak bulunmuş, ortalamalar arasında önemli derecede fark olduğu görülmüştür ($p=0,00<0,05$). Gruplar arası fark incelendiğinde her gün-haftada birkaç kez ($p=0,040<0,05$), her gün-ayda birkaç kez ($p=0,002<0,05$), her gün-hiç okumam ($p=0,000<0,05$) ortalamaları arasındaki farkın önemli olduğu görülmüştür. Mükelleflerde gazete okuma sıklığı ile ortalama net gelir arasında doğru orantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre;

H6-1: Aylık ortalama net gelir gazete okuma sıklığına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.12 Aylık Ortalama Net Gelir - Ekonomi Haberlerini Takip Etme Sıklığı

	N	Ortalama	Standart sapma	F	P	Anlamlı fark
Her gün	92	4998,380	3146,328	2,824	0,040	Her gün-haftada birkaç kez(p=0,024)
Haftada birkaç kez	70	3809,516	1652,806			
Ayda birkaç kez	21	4678,995	2980,688			
Hiç takip etmem	13	4815,615	2006,831			
Toplam	196	4527,444	2653,879			

Her gün ekonomi haberlerini takip edenlerin ortalaması 4998,380, haftada birkaç kez takip edenler ortalaması 3809,516, ayda birkaç kez takip edenler ortalaması 2980,688, hiç takip etmeyenler ortalaması 4815,615 olarak bulunmuş ve ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p=0,040<0,05$). Hangi gruplar arasında fark olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda; Her gün ekonomi haberlerini takip edenlerle -haftada birkaç kez takip edenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu

tespit edilmiştir ($p=0,024<0,05$). Ayrıca ekonomi haberlerini her gün takip edenler ile hiç takip etmeyen kitle arasındaki farkın birbirine yakın olması hiç takip etmeyen katılımcı sayısının yetersizliği göz önüne alındığında bir ilişki kurulmasını güçleştirmektedir. Ekonomi haberlerini haftada birkaç kez takip edenler ile her gün takip eden mükellefler arasında önemli bir gelir farkı tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre;

H7-1: Aylık ortalama net gelir ekonomi haberlerini takip etme sıklığına göre farklılaşmaktadır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.13 Gazete Okuma Sıklığı ile Ekonomi Haberlerini Takip Etme Arasındaki İlişki

		Ekonomi haberlerini takip etme				Toplam
		Her gün	Haftada birkaç kez	Ayda birkaç kez	Hiç takip etmem	
Gazete okuma sıklığı	Her gün	Sayı 27 Oran (%) %87,10	3 %9,68	1 %3,23	0 %0,00	31 %100,00
	Haftada birkaç kez	Sayı 28 Oran (%) %58,33	19 %39,58	1 %2,08	0 %0,00	48 %100,00
	Ayda birkaç kez	Sayı 17 Oran (%) %27,42	32 %51,61	9 %14,52	4 %6,45	62 %100,00
	Hiç okumam	Sayı 20 Oran (%) %36,36	16 %29,09	10 %18,18	9 %16,36	55 %100,00
	Toplam	Sayı 92 Oran (%) %46,94	70 %35,71	21 %10,71	13 %6,63	196 %100,00

$X^2=51,224$ sd=9,000 $p=0,000$

Gazete okuma sıklığı ile ekonomi haberlerini takip etme sıklığı arasındaki ilişki incelendiğinde; her gün gazete okuyanların %87,10'u aynı zamanda her gün ekonomi haberlerini de takip ederken, %9,68'i haftada birkaç kez, %3,23 ayda birkaç kez ekonomi haberlerini takip etmekte ve ekonomi haberlerini takip etmeyen bireyler bulunmamaktadır.

Haftada birkaç kez gazete okuyanların %58,33'ü her gün ekonomi haberlerini takip ederken, %39,58'i haftada birkaç kez, %2,08'i ayda birkaç kez ekonomi haberlerini takip etmekte ve haftada birkaç kez gazete okuyan bireylerin içinde ekonomi haberlerini takip etmeyen bulunmamaktadır. Ayda birkaç kez gazete okuyanların %27,42'si her gün ekonomi haberlerini takip etmekte iken, %51,61'i haftada birkaç kez, %14,52'si ayda birkaç kez ekonomi haberlerini takip ederken, %6,45'lik kesim ise ekonomi haberlerini hiç takip etmemektedir. Hiç gazete okumayanların %36,36'sı her gün ekonomi haberlerini takip ederken %29,09'u haftada birkaç kez, %18,18'i ayda birkaç kez ekonomi haberlerini takip etmekte ve %16,36'sı ekonomi haberlerini hiç takip etmemektedir. Elde edilen verilere göre gazete okuma sıklığı ile ekonomi haberlerini takip etme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p=0,000<0,05$). Katılımcıların genel olarak gazete okuma sıklıkları arttıkça ekonomi haberlerine ilgi duyma sıklıkları da artış eğilimindedir. Analiz sonuçlarına göre;

H10-1: Gazete okuma sıklığı ile ekonomi haberlerini takip etme sıklığı arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

3.7.1. Katılımcı Mükelleflerin Vergi Bilinci Ölçeğinde Bazı Frekans Dağılımı Sonuçları

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analizi ve sonuçları grafikler halinde genel değerlendirme amacı ile aşağıda verilmiştir. Vergi bilinci ölçeğini doğrudan etkilediği düşünülen 1-14 arası soruların frekans dağılımları gösterilerek, araştırmaya katılım sağlayan mükelleflere sorulan sorulardan elde edilen sonuçları ve mükelleflerin hangi soruya nasıl cevaplar verdikleri yönünde incelemeler yorumlanmıştır.

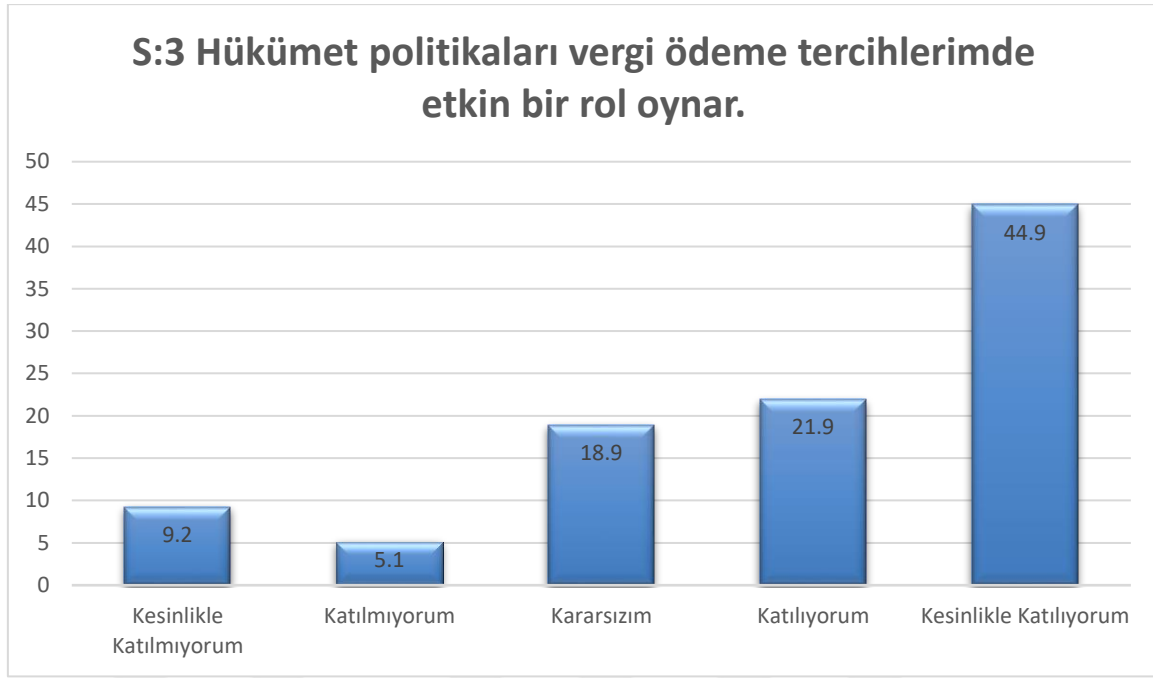

Grafik 3.6 Birinci Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinin ilk sorusu olan “Bir başkasının vergi sorumluluklarını yerine getirmemesi benim vergi ödeme isteğimi azaltır” sorusuna gelen cevaplar %46,4 ile “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde olmuştur. Sonuçlara göre mükelleflerin vergi ödeme isteğinin başkalarının vergi bilinci ve algısından etkilendiği yorumu yapılabilecektir.

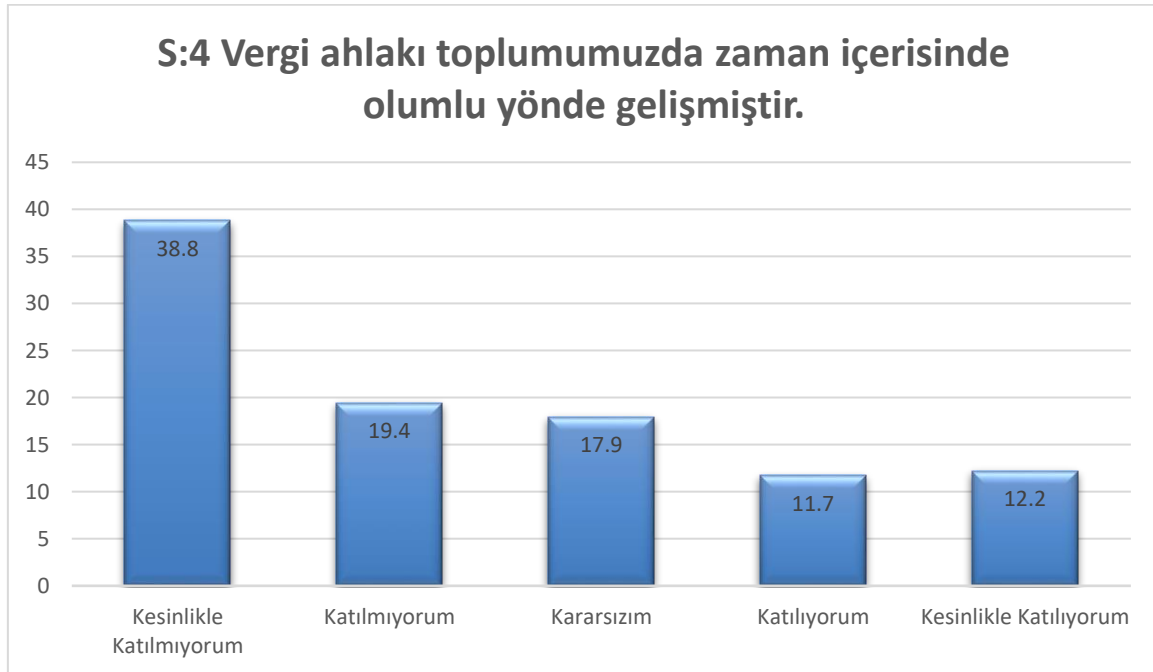
Grafik 3.7 İkinci Soru Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Vergi dairesine ödeyecek olduğum vergiyi beyan ederken denetleneceğimi göz önünde bulundururum” olarak geçen 2. soruya verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunu oluşturan büyük bir kesimin %58,7 ile “Kesinlikle Katılıyorum” cevabı verdiği görülmektedir. Katılımcıların vergi öderken denetlendiğini göz önüne alarak ödeyecek olduğu vergiyi beyan etmeleri vergi bilincinin gelişimi açısından önemli görülmektedir.

Grafik 3.8 Üçüncü Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Hükümet politikaları vergi ödeme tercihlerimde etkin bir rol oynar” olarak geçen 3. soruya katılımcıların büyük çoğunluğu %44,9 ile “Kesinlikle Katılıyorum” cevabını vermiştir. Cevaplar ışığında mükelleflerin vergi ödeme tercihinde hükümet politikalarının ciddi etkisinin olduğuna yönelik bir algı olduğu görülmektedir.

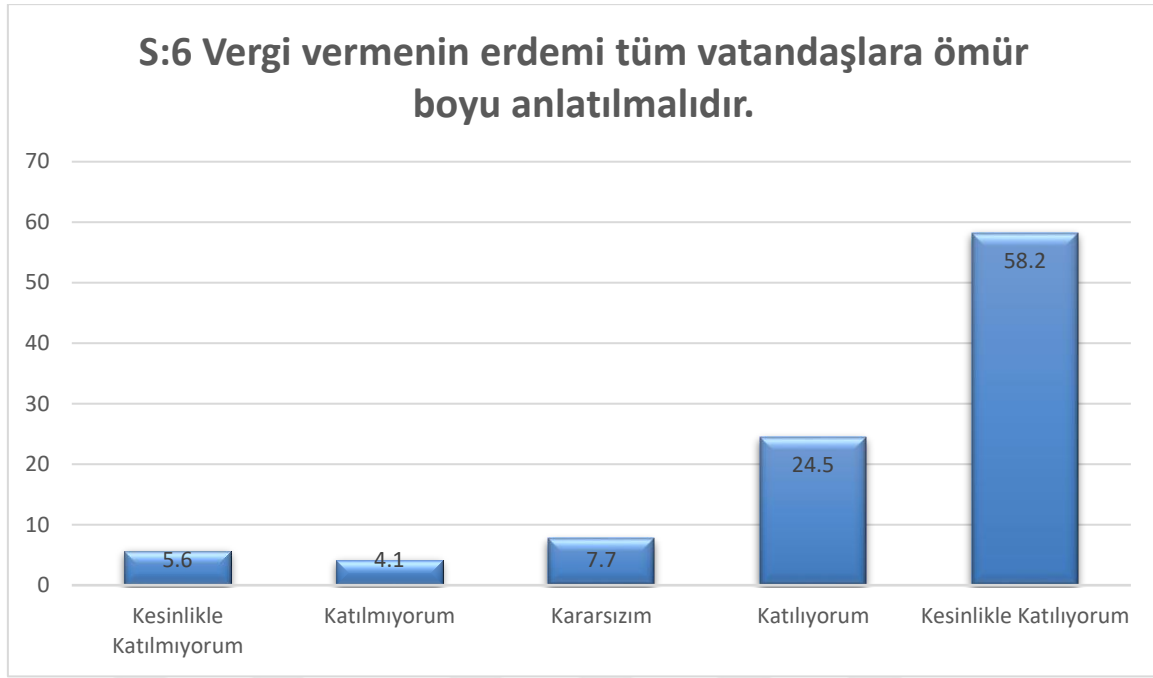
Grafik 3.9 Dördüncü Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Vergi ahlakı toplumumuzda zaman içerisinde olumlu yönde gelişmiştir” olarak geçen 4. soruya katılımcıların %38,8’i “Kesinlikle Katılmıyorum” cevabını vermiştir. Mükelleflerde toplumun zaman içerisinde vergi ahlakına yönelik olumlu bir iyileşmenin söz konusu olmadığı algısı öne çıkmaktadır.

Grafik 3.10 Beşinci Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Devleti yönetenlere güven duymak vergi ödeme isteğini artırır” olarak geçen 5. soruya, katılımcıların %60,2’si “Kesinlikle Katılıyorum” seceneğini tercih etmişlerdir. Mükellef nezdinde devleti yönetenlere güven duymanın aynı zamanda vergi bilincini de olumlu yönde etkileyeceği algısı mevcuttur.

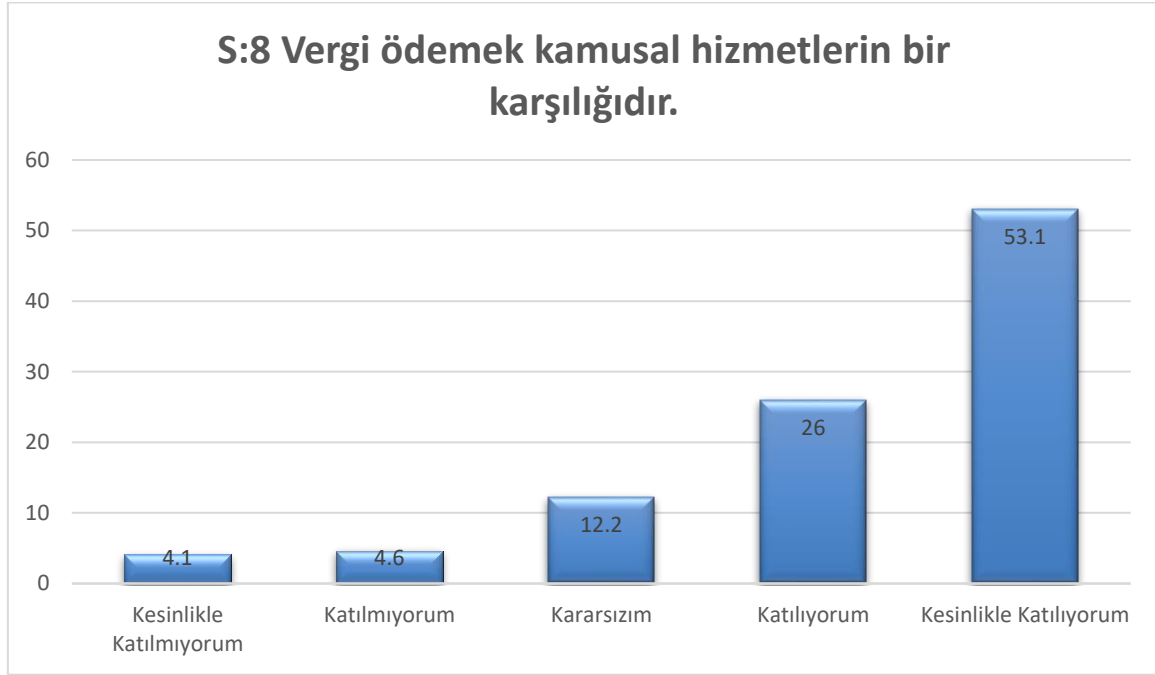
Grafik 3.11 Altıncı Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Vergi vermenin erdemi tüm vatandaşlara ömür boyu anlatılmalıdır” şeklinde geçen 6. soruya katılımcıların büyük çoğunluğunu kapsayan %58,2’lik kesim “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Katılımcıların vergi vermenin erdemine yönelik olumlu bir algı düzeyinin olduğu ve bu algıya göre vergi vermenin erdeminin her zaman anlatılarak öğretilmesi gerektiği savunulmuştur.

Grafik 3.12 Yedinci Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Yakın zamanda vergi affı çıkacağını bilsem vergisel yükümlülüklerimi daha az yerine getiririm” şeklinde sorulan 7. soruya katılımcılar iki farklı noktalarda görüş bildirmişlerdir. Sonuçlara göre mükelleflerin %28,1’i vergi affını beklediği halde vergisel yükümlülüklerini olması gerektiği gibi yerine getirirken %30,1’i vergisel yükümlülükleri yerine getirmede daha isteksiz olacaklarını beyan etmişlerdir.

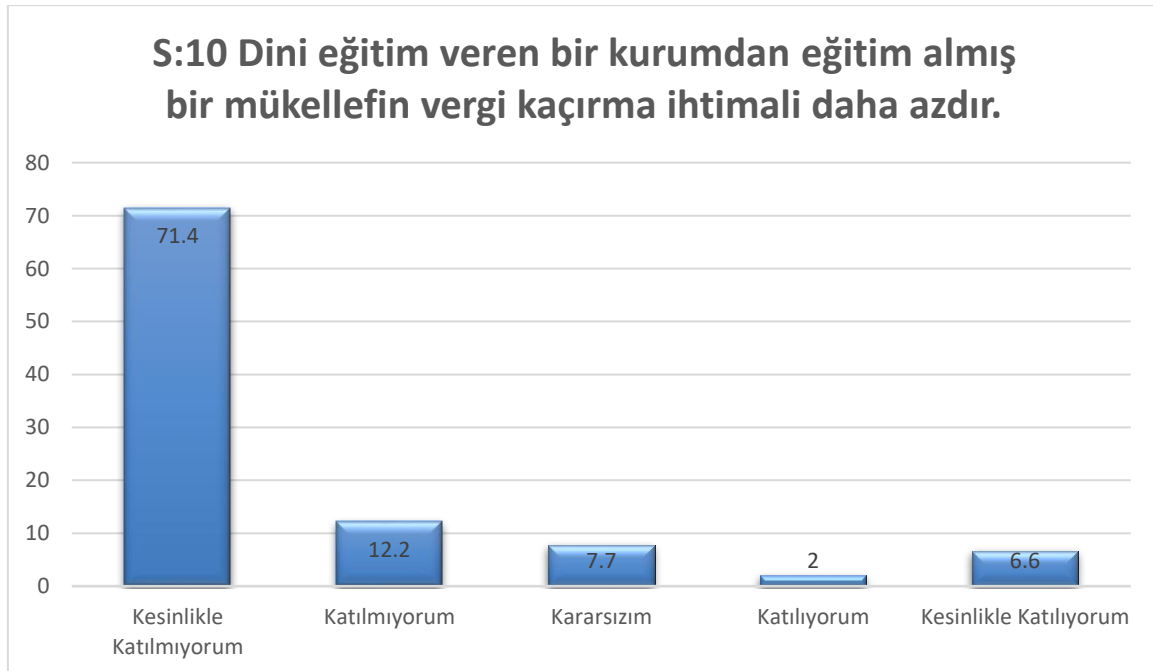
Grafik 3.13 Sekizinci Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Vergi ödemek kamusal hizmetlerin bir karşılığıdır” şeklinde sorulan 8. soruya katılımcıların %53,1’i “Kesinlikle Katılıyorum” cevabı vererek vergi ödemeyi kamusal bir hizmetin karşılığı olarak algıladıklarını beyan etmişlerdir.

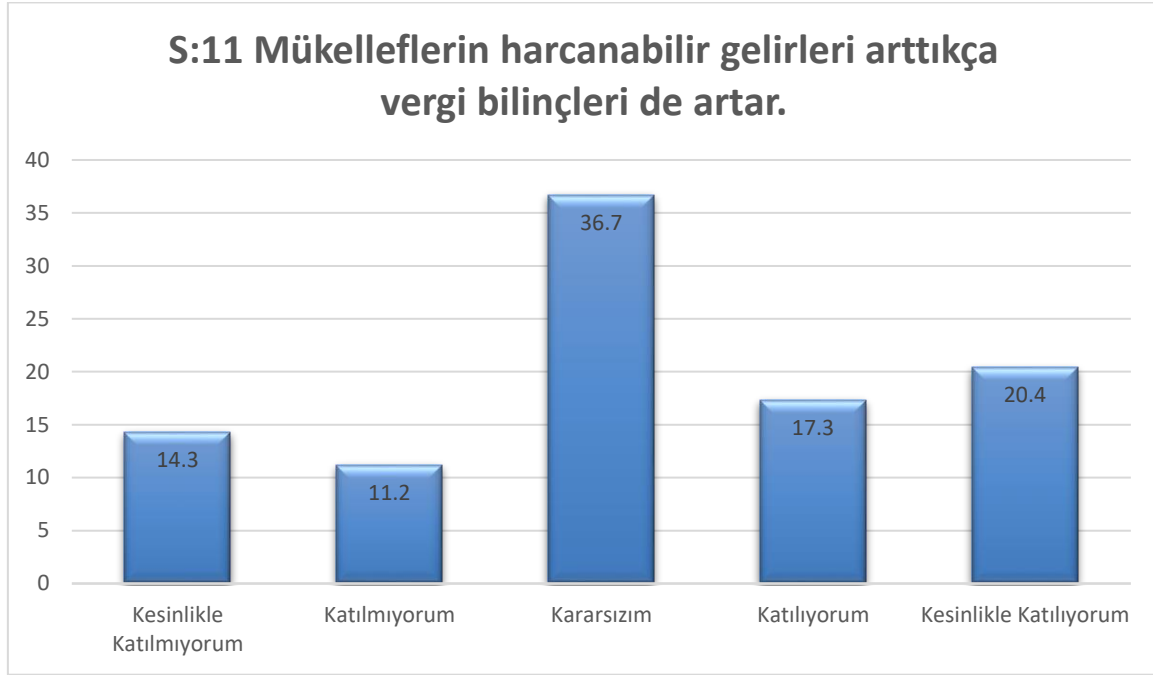
Grafik 3.14 Dokuzuncu Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Kişinin vergi kaçırıyor olması onun devlete bağlılığının bir göstergesidir” şeklinde sorulan 9. soruya katılımcıların çoğunu oluşturan %55,6’lık kesim “Kesinlikle Katılmıyorum” cevabını vermiştir. Mükelleflerde vergi kaçırmanın devlete bağlılık ile ölçülemeyeceği algısı öne çıkmaktadır.

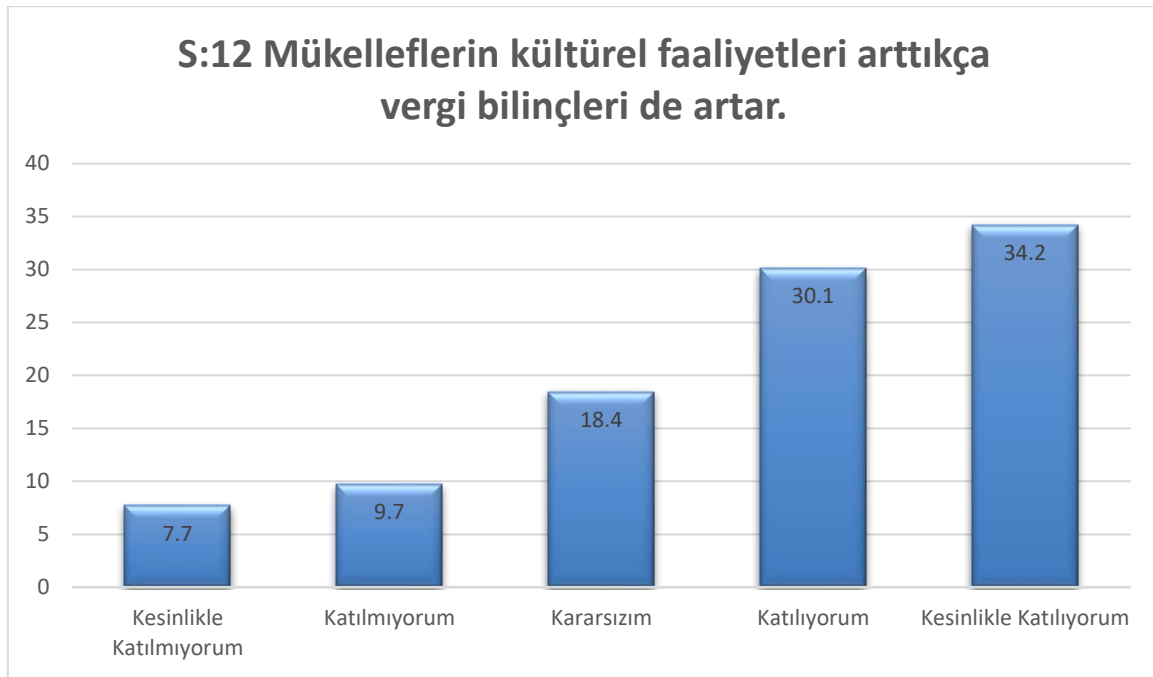
Grafik 3.15 Onuncu Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Dini eğitim veren bir kurumdan eğitim almış bir mükellefin vergi kaçırma ihtimali daha azdır” şeklinde sorulan 10. soru ile dini değerlerin vergi ödemedeki etkinliği ölçülmek istenmiş ve katılımcıların %71,4’ü bu duruma kesinlikle katılmadığını beyan etmişlerdir. Mükellefler, dini eğitim veren kurumlardan eğitim alınmış olması durumu ile vergi kaçırma ihtimalini birbirinden bağımsız olarak değerlendirmişlerdir.

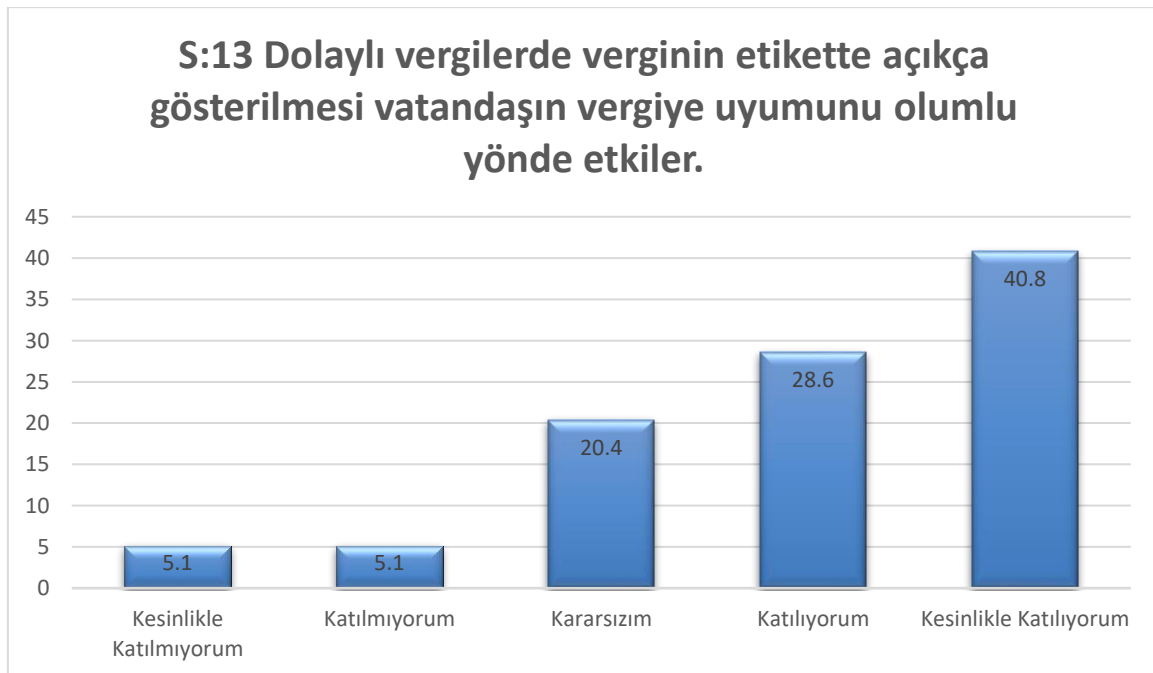
Grafik 3.16 On Birinci Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Mükelleflerin harcanabilir gelirleri arttıkça vergi bilinçleri de artar” şeklinde sorulan 11. soruya katılımcıların %36,7’si bu konuda belli bir fikre sahip olmadığını belirtmişlerdir. Mükelleflerce harcanabilir gelirlerin vergi bilincine etkisinin büyük ölçüde ölçülebilir olmadığı savunulmuştur.

Grafik 3.17 On İkinci Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Mükelleflerin kültürel faaliyetleri arttıkça vergi bilinçleri de artar” şeklinde sorulan 12. soruya katılımcıların %34,2’si “Kesinlikle Katılıyorum”, %30,1’i de “Katılıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Mükelleflerin çoğunluğu kültürel faaliyetlerin artışı ile vergi bilincinin yükseleceğine inanmaktadır.

Grafik 3.18 On Üçüncü Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Dolaylı vergilerde verginin etikette açıkça gösterilmesi vatandaşın vergiye uyumunu olumlu yönde etkiler” şeklinde sorulan 13. soruya katılımcıların %40,8’i “Kesinlikle Katılıyorum” ve %28,6’sı “Katılıyorum” cevaplarını vermişlerdir. Mükelleflerin %69,4’ü vergilerin etiketlerde gösterilmesinin vatandaşların vergiye uyumunu olumlu etkileyeceği algısına sahiptir.

Grafik 3.19 On Dördüncü Soru Frekans Dağılım Grafiği

Araştırma ölçeğinde “Ödediği verginin miktarını tam olarak bilmek mükelleflerde vergi ahlakını geliştirir” şeklinde sorulan 14. soruya katılımcıların %45,9’u “Kesinlikle Katılıyorum” cevabını verirken %31,6 oranında da “Katılıyorum” şeklinde fikir beyan etmişlerdir. Katılımcı mükelleflerin çoğu kendilerinden tahsil edilen vergilerin miktarının şeffaf olarak bilinmesinin vergi ahlakını geliştireceğini düşünmektedir.

SONUÇ

Maliye bilimi, iktisadi anlamda toplumun ihtiyaçlarının tespit edilerek, bu ihtiyaçların devlet tarafından nasıl temin edileceği, ne ölçüde ve hangi yollarla karşılanmasının mümkün olduğuna çözüm bulan bilimdir. Maliye biliminin temel amacı kamusal problemleri çözmeye çalışmaktır. Bu amaç ile genel olarak mali araçların meydana getirilmesi ve kullanılmasında ortaya çıkan durumları açıklamaya çalışır. Toplumu ele alarak, toplumun ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlamaya çalışan bir bilim dalının, toplum ile ilgili incelemeler yapan sosyoloji bilimi ile arasındaki ilişkisi görmezden gelinemeyecek bir gerçektir. Mali olaylar özellikle mükellefler üzerinde çeşitli olumsuz etkiler meydana getirebilmektedir. Bu etkiler sosyoloji biliminin inceleme alanına girmektedir. Bu sebeple mali olayların ekonomik etkileri ile beraber sosyo-psikolojik etkileri mevcut olup araştırma konusu yapılabilmesi mümkündür.

Mali sosyolojik yaklaşıma göre vergi bilincinin vergi uyumuna etkisinin incelendiği araştırmanın ilk iki bölümünde mali sosyoloji, vergi uyumu, vergi bilinci ve seçilmiş bazı ülkelerdeki vergi bilincinin vergi uyumuna etkileri ele alınarak literatür çalışması yapılmış üçüncü bölümde ise daha önce yapılan çalışmaların sonuçları değerlendirilmiş ve anket çalışması sonucu elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Vergi mükelleflerinin vergiye karşı olan tutumlarını belirleyen çeşitli faktörler öne çıkmaktadır. Bunlar; vergi bilinci, vergi yükü, vergi oranları, gelir düzeyi, eğitim durumu ve seviyesi, gazete okuma ve ekonomi gündemini takip etme ile gündemden haberdar olma gibi faktörlerdir. Bu faktörler, ortaya konulan hipotezlerin test edilmesi, mükelleflerin vergiye olan uyumunu etkilediği sonucunu vermiştir. Bu sebeple vergilerin sosyolojik etkileri de ekonomik etkileri gibi dikkate alınması gerekmektedir. Zira bu açıdan bakıldığında vergilerin artırılması, vergide adaletin sağlanabilmesi, vergi bilincinin artırılabilmesi, toplumun bu vergilere karşı nasıl bir tavır takındıklarının anlaşılması ve buna göre en uygun çözümlerin üretilmesi gerekmektedir.

Mükelleflerin çoğunluğu vergiyi, toplumun tamamı tarafından ödenmesi gereken zorunlu bir ödeme olarak algılamakta ve yerine getirilmesi zorunlu ahlaki bir davranış olarak görmektedir. Vergi bilinci ile ilgili yapılan analizler incelendiğinde, genel olarak mükellefler vergi bilincinin vicdanen vergi ödemesi konusunda zorunlu olduğunu hissetmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Yapılan araştırmada 74'ü kadın, 122'si erkek toplamda 196 gelir vergisi mükellefine yönelik anket uygulanmıştır. Eğitim durumuna bakıldığında katılımcıların çoğunun lisans mezunu olduğu görülmekte, ayrıca katılımcıların çoğunluğunun 18 ile 30 yaş

arasında genç girişimci olduğu gözlemlenmiştir. Gazete okuma sıklığı incelendiğinde her gün gazete okuyanların oranı en düşükken, ayda bir okuyanların oranı daha yüksektir. Buradan hareketle mükelleflerin gazete okuma alışkanlıkları ile vergi bilinç düzeyleri arasında bir ilişki kurulamamıştır. Ekonomi haberlerini takip etme sıklığına bakıldığında her gün bu haberleri takip edenlerin oranının en yüksek olduğu görülmektedir. Gelişen teknoloji ile medya organlarının yaygınlığının, mükellefleri gazete okuma alışkanlığından haberleri takip etme alışkanlığına sürüklediği görülmüştür. Nitekim mükelleflerin gazete okuma alışkanlıkları ile ekonomi haberlerini takip etme alışkanlıkları arasında ciddi bir beyan farkı vardır.

Vergi bilincinin cinsiyete göre farkı incelendiğinde kadınların erkeklere oranla daha çok vergi bilincine sahip oldukları görülmektedir. Eğitim durumunun vergi bilincine olan etkisinin doğru orantılı olduğu görülmüştür. Lisansüstü eğitim seviyesine sahip katılımcıların vergi bilinci daha yüksektir. Gazete okuma sıklığının vergi bilincine etki analizine göre; ayda birkaç kez okuyanların ortalaması daha yüksektir. Analize göre vergi bilincine yönelik gazete okuma sıklığında istatistiksel olarak önemli bir farkın bulunmadığı görülmektedir. Aylık net gelirin cinsiyete göre dağılımında önemli bir fark olduğu görülmekte, aylık ortalama net gelirin öğrenim durumu analizine göre; eğitim seviyesi arttıkça ortalama net gelir seviyesinin de yükseldiği görülmektedir. Buradan hareketle eğitim durumuna göre aylık ortalama net gelirin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaş gruplarına göre incelendiğinde; 50 yaşına kadar ortalama gelirin yaşa göre yükseldiği görülmüştür. Ortalama net gelirin en yüksek olduğu yaş grubu ise 41- 50 yaş aralığıdır. Aylık ortalama net gelirin gazete okuma sıklığına göre incelendiği analizde; her gün gazete okuyanların ortalama net gelirinin en yüksek olduğu, gazete okuma sıklığının gelir seviyesi ile istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde aylık ortalama net gelirin ekonomi haberlerinin takip edilmesi yönünde yapılan analize göre; her gün bu haberleri takip eden katılımcıların ortalamasının daha yüksek olduğu sonucu çıkmıştır.

Gazete okuma sıklığı ile ekonomi haberlerinin takip edilmesi arasındaki ilişkiye yönelik ki-kare analizinde; gazete okuma sıklığı arttıkça ekonomi haberlerinin takip edilmesi oranının da yükseldiği görüldüğünden, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Çalışma kapsamında vergi bilincinin vergi uyumuna etkisi göz önüne alındığında mali sosyolojik yaklaşıma göre bu alan üzerinde direkt bir etkiye sahip olduğu ve etkilediği yorumu yapılabilir. Mali sosyolojik yapıya göre bireyler başta olmak üzere toplumun eğitim durumu, gelir seviyesi, gazete okuma sıklığı ile ekonomi haberlerini takip etme sıklığı ile gündemden haberdar olma oranı, toplumun kalkınması veya ekonomik durumu üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Çalışmadan elde edilen bulgular bu durumu doğrulamaktadır.

Mükelleflerin vergiye uyumunda vergi bilincinin artırılabilmesi için toplumun nitelikli eğitim durumu başta olmak üzere bireylerin gelir seviyesini artırıcı ve ekonomi haberlerinin takip edilebilmesinin tabana yayılmasına imkan veren politika ve uygulamalar hayata geçirilmelidir.

Dünya ülkelerinde atılan adımlar ve analiz sonuçları çerçevesinde değerlendirme yapıldığında, Türkiye’de vergi bilincinin geliştirilerek mükelleflerde vergi uyumunun tesisi için karar alıcılara aşağıda belirtilen somut adımlar önerilmektedir:

- Verginin neden ve ne için ödendiğinin mükellef nezdinde sindirilebilmesi için özellikle mükellef eğitimlerinin rolü çok önemlidir. Bu eğitimlerin niteliği vergilerin sosyal bir sorumluluk olarak değer görmesine ve kamu harcamaların yapılabilmesi ile arasında bağlantı kurmasına yönelik olmalıdır. Gelirin nereye harcandığının şeffaf bir şekilde paylaşımı, vergi kaçırmaya teşebbüsün etik değerlere aykırılığı hakkındaki bilgilendirme, mükelleflerin kitle iletişim araçları vasıtasıyla vergisel konulardaki bilgilendirme mesajları, vergi kanunlarındaki değişikliklerin sade ve anlaşılır bir dille paylaşımı, e-beyanname dönüşüm sürecinde mükellef ilişkileri departmanının varlığı ve yeni işe başlama bildiriminde bulunan mükelleflerle vergi dairesi arasında iletişimin nasıl sağlanacağına dair dairece yapılacak yazılı tebligat gibi unsurlar mükelleflerin vergiye uyumunu güçlendirecektir. İncelenen dünya ülkelerindeki çeşitli araştırmalar, bu sınıftaki eğitici uygulamaların vergiye uyum konusunda olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur.
- Dünyanın çeşitli ülkelerinde vergi bilincinin aşılabilmesi için çocuklara küçük yaşlarda vergi temalı kültürel faaliyetler ve online eğitimler verilmektedir. Türkiye, benzer şekilde, “Vergi Bilir” şarkısı vergi temalı eğitici, öğretici aynı zamanda da eğlendirici programlar düzenlemiştir. Vergi iletişim merkezlerinin hizmete girmesi vergi bilincinin geliştirilmesi hususunda önemli bir adımdır. Mükelleflerde ve çalışmada 18-30 yaş grubu olarak nitelenen genç girişimci potansiyel mükelleflerde de bunlara benzer eğitici programların daha da artarak devam etmesi bir gerekliliktir.
- Kimi ülkelerde gelişen teknoloji ile birlikte e-beyanname usul ve esaslarındaki yenilikler vergiye uyumda vergi bilincinin etkisini azaltan bir yapı sergilemiştir. Ancak vergi dairesinin spesifik iyileştirici politika ve reformları vergi ahlakını doğrudan etkilememektedir. Verginin tahsili aşamasında teknolojinin etkin kullanımı ve ödeme sürecinin sadeleştirilmesi buna örnek gösterilebilir. E-dönüşüm süreci ile vergiden kaçınma fırsatlarındaki azalma mükelleflerde vergiye uyumu sağlamaktadır. Bu noktada vergi bilincinin süreç içerisinde değişim göstermesi insanların sisteme

entegre olabilmesine bağlı olduğundan hali hazırda ülkemizde kullanılan E-beyanname ve İnteraktif Vergi Dairesi hizmetlerinin henüz yeni iŖe başlama aşamasındaki mükelleflere daha sık anlatılmasına devam edilmelidir.

- Katılımcı mükelleflerden eğitim seviyesi yüksek olanların vergi bilinçlerinin ve vergiye uyumlarının daha pozitif olduğu görülmektedir. Mükellefler vergi kaçırma eğilimi ile bireyin almış olduğu dini eğitimi ciddi bir katılım ile bağdaştırmamaktadır. Bu durum inançlı ya da dindar kişilerin vergiye uyumunda almış oldukları dini eğitimin bir etkisi olmadığını ispatlamaktadır. Bu konu sosyo-kültürel ve hatta sosyo-ekonomik bir karakteristik sergilediğinden hem potansiyel hem faal mükelleflerin vergisel profillerinin iyi analiz edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada vergiye karşı tutum sergileyen grupların veya direnç gösteren mükelleflerin uyumu konusunda daha spesifik ve naif adımların atılabilmesinin n açılacaktır.
- Mükelleflerin sosyolojik yapıları vergiye direnci ve uyumu kuşkusuz etkilemektedir. Alternatif perspektifte vergi uyumunu temin etmenin bir yolu mükellefe para ve hapis cezalarının ağırlığından ziyade, İngiltere gibi ülkelerde denenmiş olan davranışsal ekonomik faktörleri ortaya koymaktadır. Ülkemizde vergiye uyumun mükelleflerin e-beyan aşamasında davranışını etkileyebilecek şekilde gönderilecek küçük mektuplar ile (Verginizi zamanında ödeyerek çocuklarınızın geleceğini inşa edin), vergi kaçırmanın caydırıcılığından daha etkili olabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağcakaya, S. ve Yıldırım, Y. (2015). “Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul İli Örneği”. *7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi*, Macaristan, 85-96.
- Akalın, G. (2000). “Kayıtdışı Devlet ve İstikrar Programı”. *Asomedy*, 29-35.
- Akdoğan, A. (2003). *Kamu Maliyesi*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akdoğan, N. (2015). *Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akıncı, A. ve Başol, O. (2015). “Vergi Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması: Kırklareli İlinde Yaşayan İnsanların Vergi Algısı”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (43): 170-179.
- Akkara, Ö. ve Gencel, U. (2016). “Yükseköğretim Öğrencilerinin Vergiye Yönelik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği”. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1): 28-48.
- Aktan, C. C. (2012). “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”. *Çimento İşveren Dergisi*, 26(1): 15.
- Akyüz, M. (1994). “Kuraldışı Ekonomi: Terminolojik Bir Not”. *Öneri Dergisi*, 1(1): 15-17.
- Alkan, A. (2009). *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Altın, G. (2015). *Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Altuğ, O. (1999). *Kayıt Dışı Ekonomi*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Arafat, Ş. B. (2019). *Bilgilendirmeye Yönelik Mükellef Haklarının Vergi Bilincine Etkisi: Konya İli Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Arı, S. (2017). “İsveç, İngiltere, Fransa ve Türkiye Ombudsmanlık Kurumları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Sciences Studies*, 3(3): 135-151.
- Arum, H. P. (2012). “Influence of Consciousness Taxpayer Services Tax Authorities, and Sanctions Against Tax Compliance Personal Tax Payer Who Perform Work Free”. *Semarang*.
- Aslan, A. (2001). “Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine”. *Vergi Dünyası Dergisi*, (241): 9-10.

- Aslanoğlu, S. ve Yıldız S. (2007). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması”. *Sosyo Ekonomi*, (2): 127-146.
- Atçeken, F. D. (2018). *Vergi Aflarının Mükellefler Açısından Vergi Uyumuna Etkisi: Kocaeli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ay, A., Köse, N. ve Sugözü, İ. H. (2005). “Vergi Yüklü Değişmelerinin Kayıtdışı Ekonomiye Etkisinin Simetrililiği Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği (1968-2001)”. *İktisat İşletme ve Finans*, 52-61.
- Aydemir, D. (2013). *İktisadi ve idari Bölümler Fakültesi ile Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Vergiyi Algılaması: Göller Yöresi Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aydın, M. B. (2006). “Türkiye’deki Kayıt Dışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi”. *Vergi Denetmenleri Derneği Yayını*, İstanbul.
- Backhaus, J. (2001). “Fiscal Sociology: What For ?”. *American Journal of Economics and Sociology*, 61(1): 14.
- Backhaus, J. G. (2004). “Joseph A. Schumpeter’s Contributions in the Area of Fiscal Sociology: A First Approximation”. *Journal of Evolutionary Economics*, 143.
- Balcı, A. (1999). “Amerikan Vergi İdaresi’nde Toplam Kalite Yönetimine Geçiş (1986-1993)”, *Vergi Dünyası Dergisi*, 40.
- Batırel, Ö. F. (1996). "Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum". *Vergi Dünyası Dergisi*, 175: 52-55.
- Besen R. ve Doğan Z. (2008). *Vergi Aflarının Mükellefler Üzerindeki Etkisinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma*. Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.
- Biberoğlu, E. (2006). *Türkiye’ de Gönüllü Vergi Uyum*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Biçer, Y. (2006). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları Ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bilgiseven, A. K. (1984). *Maliye Sosyolojisi*. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Birinci, N. (2019). “Dijitalleşmenin Vergi Matrahına Etkisi ve Tek Taraflı Önlemler”. *Maliye Dergisi*, 176: 505-527.
- Boy, K. (2002). “Kayıt Dışı Ekonomi ve Gelir İdaresinin Yeniden Yapılanma Gerekliliği”. *Vergi Dünyası*, 247: 21-28.

- Bozdoğanoglu, B. (2011). “Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadelede Harcama Eksenli Önlemler”. *Yaklaşım*, Ankara.
- Brun, B. L. (ed.). (2013). *Fiscal Sociology: An Innovative Approach of Citizenship and Democracy Design*. Essentials of Fiscal Sociology, Frankfurt.
- Bulu, J. (2018). *.Vergi Farkındalığı Ve Vergi Bilincinin Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi (Gaziantep Üniversitesi Öğrencileri Özelinde Değerlendirme)*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Bütçesi, Kamu Harcamaları, Kamu Borçları*. Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul.
- Buyrukoğlu, S. ve Erasa, İ. (2012). “Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi”. *Vergi Dünyası Dergisi*, 31(375): 116-127.
- Bülbül, M. (2014). *Vergi Uyumu Açısından Türk Vergi Sisteminin Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükmirza, K. (2000). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*. Barış Yayınevi, Ankara.
- Campbell, J. L. (1993). “The State and Fiscal Sociology”. *Annual Review of Sociology*, 19: 164.
- Canbay, T. ve Çetin, G. (2007). “Vergiye Uyumu Belirleyen Bir Faktör Olarak Vergi Kültürü”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 57.
- Canpolat, K. S. (2018). *Yükseköğretim Öğrencilerinde Vergi Bilinci Ve Vergi Algısı Üzerine Bir Araştırma: Ahi Evran Üniversitesi Örneği*. Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Cesur, A. (2013). *Türkiye’de Gelir İdaresinin Yeniden Yapılandırılmasının Vergi Kültürü Açısından Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Cireli, E. (1977). *İngiliz Gelirler İdaresi*. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1977-182, Ankara.
- Coşkun, G. (2000). *Devlet Bütçesi*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Çataloluk, C. (2008). “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum Ve Davranışları”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20: 213-228.
- Çelebi, A. K. (ed.). (2012). *Mali Olaylara Sosyolojik Yaklaşımın Önemi*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Çelebi, E. C. (2016). *Vergi Bilinci ve Vergiye Bakış Açıları: Zonguldak İlinde Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Üzerine Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

- Çelik, F. (2006). *Türkiye’de Gelir İdaresinin Yeniden Yapılandırılması Çalışmaları ve Dünya Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, K. (2013). *İlköğretim Çağında Vergi Algısının İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Çelikkaya, A. ve Gürbüz, H. (2006). “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Alan Çalışması”. *İktisat İşletme ve Finans*, 21 (247): 122-139.
- Çımat, A. ve Avcı, M. (2003). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Sisteminden Kaynaklanan Nedenleri ve Çözüm Önerileri”. *Vergi Denetmenleri Derneği Dergisi*.
- Çiçek, H. (2006). *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çimen, G. (2016). *E-Maliye Uygulamalarının Vergilemede İktisadilik İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi Ve Vergi Uyumuna Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat.
- Çolak, M. (2002). “Dinamik ve Yükselen Ekonomi: Kayıtdışı Ekonomi”. *Yaklaşım*, 74.
- Çolak, M. (2012). *Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadelede Hukuki Düzenleme Politikası*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çomaklı, Ş. E. (2008). “AB İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’deki Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesine Yönelik Uygulamalar”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1).
- ÇSGB. (2004). *Kayıtdışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı*. ÇSGB. Ankara.
- ÇSGB. (2004). *Türkiye’de İşsizliğin Önlenmesi ve İstihdamın Artırılması (117)*. ÇSGB. Ankara.
- Dayıoğlu, M. R. (2018). *Mali Sosyolojide Vergi Uyum Çerçevesinde Vergi Sistemlerinde Yapısal Unsurların Etkisinin Analizi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Deloitte, C. (2007). *Kayıtdışı Ekonomi: Türkiye Serüveni*. İstanbul.
- Demir, İ. C. (2008). *Vergi Ahlâkı Ve Belirleyenleri: Ege Bölgesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Demir, İ. C. ve Cigerci, İ. (2016). “Vergi Bilincinin Oluşumunda Eğitimin Rolü: İlköğretim Öğrencileriyle Ampirik Bir Çalışma”. *Yönetim ve Ekonomi*, 23 (1): 127-143.
- Demirkıran, E. (2012). *Türkiye’de Uygulanan Vergi Afları ve Mükellefler Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Analiz*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Derdıyok, T. (1993). “Türkiye’nin Kayıt dışı Ekonomisinin Tahmini”. *Türkiye İktisat Dergisi*.
- Dibek, E. (2016). *Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet ile Vergi Tutum ve Davranışları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Dinçer, B. (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi Ve Rekabetçi Piyasalar Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, E. (2019). *Vergi Bilinci Algısı: Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Dökmen, G. ve Günel, T. “Vergi Uyumunun Sağlanmasında Duyarlı Regülasyon Sistemi: Avusturalya Örneği”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (8): 43-65.
- DPT. (2002). *Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi Rapor No: DPT: 2661*. DPT. Ankara.
- DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu*. DPT. Ankara.
- Durmuş, N. ve Toroslu, V. (2013). *İşletme Bütçeleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Eğilmez, M. (2019). *Ekonominin Temelleri Kavramlar ve Kurumlar*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Engindeniz, S. (1994). “Türkiye’de Gelir Vergisi Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Tarımsal Gelirlerin Vergilendirilmesinin Önemi”. *Vergi Sorunları Dergisi*: 92.
- Enste, H. D. (2010). “The Shadow Economy and Institutional Change in EU Accession Countries - A Two Pillar Strategy for The Challenges Ahead”. *Center for The Study of Democracy*.
- Ergün, İ. (2016). *Vergi Ahlakı: Uygulamalı Örnek (Tekirdağ Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Ertekin, Ş. (2018). “Türkiye’de Kamu Görevlilerinin Vergi Algıları Üzerine Bir İnceleme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2): 655-668.
- Eyüpgiller, S. S. (Ocak 2001). “Vergi İdaresinin Yapılandırılması: Global Eğilimler Ve Türkiye İçin Öneriler”, *Vergi Dünyası*, 233: 124.

- Falay, N. (1978). *İbn-i Haldun'un İktisadi Görüşleri*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü, İstanbul.
- Fasmi, L., ve Misra, F. (2012). "Effect of Tax Administration System Modernization On Taxable Entrepreneur's Compliance Level at Padang Pratama Tax Office". *Scripton Andalas University*.
- Fatt, C. K. ve Khin, E. W. (2011). "Australian Journal of Basic and Applied Sciences". 5(7): 881-888.
- Florea, A. ve Şchiop, C. (2008). "Are There Any Positive Consequences of The Underground Economy". *University of Oradea, Fascicle of Management and Technological Engineering*, 7 (17): 2219.
- Geetha, R. ve Sekar, M. (2012). "E-Filing of Income Tax: Awareness and Satisfaction level of individual Tax payers in Coimbatore city, India". *Research Journal of Management Sciences*, 1(4): 6-11.
- Gencel, U. ve Kuru, E. (2012). "Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(10): 31.
- Gerçek, A. (2002). "Çağdaş Eğilimler Çerçevesinde Türkiye'de Vergi İdaresi Ve Denetiminin Yeniden Yapılandırılması". *Hesap Uzmanları Kurulu*, Ankara.
- Gerger, G. Ç. (2011). *Mükellef Hakları ve Vergiye Gönüllü Uyum*. Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Gergeroğlu, U. ve Mcgee, R.W. (2017). "Üniversite Öğrencilerinin Vergi Bilincine Yönelik Tutumları: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Örneği". *Social Science Studies*, 10(5): 383-407.
- Ginsberg, M. (1993). *Essentials of Artificial Intelligence*. USA.
- Goldscheid, R. (1981). "Kamu Maliyesi Sorunlarına Sosyolojik Bir Yaklaşım", (Çev. B. Erdem), *Eskişehir İ.İ.B.F. Dergisi*, 16 (2): 363-378.
- Gökbunar, A. R. ve Gökbunar, R. (2007). "Mükellef Davranışları, Vergi Etiği, Vergi Uyum". *Vergi Dünyası Dergisi*, 311.
- Gökbunar, R., Tezcan, K. ve Utkuseven, A. (2002). *Yeniden Yapılanma Veya Yeniden Yapılanma: Vergi İdaresi Ve Denetimi İçin İşte Bütün Mesele Bu*, Hesap Uzmanları Vakfı Yayın No:13, Ankara.
- Gülten, Y. (2014). *Vergiye Uyum Sağlama Konusunda Yapılan Teşviklerin Vergi Algısı Üzerindeki Etkisi: Deneysel Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Gümüş, E. ve Edizdoğan, N. (2013). "Vergi Afları ve Türkiye'de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi". *Maliye Dergisi*, 164.

- Güner, Ü. (2008). *Türkiye’de Vergi Bilincinin ve Vergi Ahlakının Oluşmasında Gelir İdaresinin Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Haftacı, V. (2007). *İşletme Bütçeleri*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Huang, Z. (2018). “Discussion on the Development of Artificial Intelligence in Taxation”. *American Journal of Industrial and Business Management*, 8: 1817-1824.
- İlhan, M. (2015). *Vergi Mükelleflerinin Vergi Suç ve Cezaları İle Temel Vergilendirme İlkelerine bakış Açısının Analizi (Afyonkarahisar Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- İpek, S. ve Kaynar, İ. (2009). “Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları”. *Maliye Dergisi*, 157.
- İzgi, K. ve Saruç, N. T. (2011). “Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri İle Yapılan Anket Çalışması”. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (2).
- James, S. ve Alley, C. (2004). “Tax Compliance, Self-Assessment and Tax Administration”. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2(2): 32.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Karaca, R. (2015). *Vergi Bilinci ve Vergi Algısı: Kütahya İlinde İlköğretim Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Karakoç, Y. (1995). “Sosyal maliye”. *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları*.
- Karakurt, B. ve Benk, S. (2010). “Gelir İdareleri ve Yolsuzluk: Motivasyonlar, Fırsatlar ve Mücadele Yolları”. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(4): 133-148.
- Karatay, Ö. (2009). *Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Karıman, H. (2016). “Vergiye Gönüllü Uyum Çerçevesinde Türkiye’de Gelir İdaresinin Organizasyon Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1): 229-250.
- Kaya, P. B. (2017). *Zirai Kazançların Vergilendirilmesinde Çiftçilerin Vergi Algısı: Antalya İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

- Kaynar, İ. (2007). *Yükümlülerin Vergiye Yaklaşımları: Çanakkale İlinde Ticari Kazanç Elde Eden Yükümlülere Yönelik Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kıldış, Y. (2007). “Türk Vergi Sisteminde Vergiden Kaçınma”. *Vergi Dünyası*, 123-130.
- Kırbaş, S. (1995). *Kayıt Dışı Ekonomi; Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Yolları*. TESAV Yayınları, Ankara.
- Kirani, G. G. (2010). “Taxpayer Receipt Behavior Analysis on the Use of e-Filing (Empirical Studies on Semarang)”. *Scripton Faculty of Economics*, University of Diponegoro. Semarang.
- Kitapçı, İ. (2011). *Bir Vergi Uyum Sorunu Olarak Vergi Etiği ve Bileşenleri*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kitapçı, İ. (2013). *Vergi Etiği*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Koç, V. (2010). *Muhasebe Meslek Etiği Ve Meslek Mensuplarının Mükellefin Vergi Uyum Üzerindeki Etkileri (Manisa İli Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Kumbaşı, E. (2016). *Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakının Gelişmesinde Maliye Bölümü Eğitiminin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kumluca, İ. (2003). “Vergiye Gönüllü Uyum Etkileyen Faktörler”. *Vergi Sorunları Dergisi*, (180): 91-97.
- Kurtkan, A. (1968). *Metodolojik Bir Deneme Olarak Mali Sosyoloji*. Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Küçükale, Y. (1999). “Kayıtdışı Ekonomi ve Para İkamesi: Türkiye için Ampirik Bulgular”. *İktisat İşletme ve Finans*, 65-66.
- Lin, P. ve Hazelbaker, T. (2019). “Meeting the Challenge of Artificial Intelligence”. *The CPA Journal*, 89(6): 48–52.
- Long, T. E. ve Hadden, J. K. (1983). “Religious Conversion and The Concept of Socialization: Integrating The Brainwashing and Drift Models”. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 22(1): 3.
- Mavral, Ü. (2001). “Karapara Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye'ye Yansımaları”. *Vergi Denetmenleri Derneği*.
- Muliari, N. K. Ve Setiawan, P. E. (2011). “Influence of Perception About Tax Sanctions and Taxpayer's Awareness on Taxpayer's Reporting Compliance in Primary Tax Office East Denpasar”. *Accounting and Business Science*, 6 (1).

- Musul, K. (2011). *Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomi İçindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Mutlu A. ve Taşcı K. (2013). “Vergi Dairelerinin Mükellefe Davranış Biçimlerinin Vergilemede Gönüllü Uyuma Etkisi: Malatya Örneği”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45): 214-232.
- Nerre, B. (2001a). “The Concept of Tax Culture”. *Annual Meeting of the National Tax Association*, November 8-10, Baltimore, MD, USA, 2-7
- Nerre, B. (2001b). “The Role of Tax Culture in Transformation Processes-The Case of Russia”. Association for Studies in Public Economics (ASPE), *Working Paper Series*, No. 3, 9.
- Nerre, B. (March 2008). “Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics”. *Economic Analysis & Policy*, 38(1): 154.
- Ortiz, G. (1983). “Currency Substitution in Mexico: The Dollarization Problem”. *Journal of Money Credit and Banking*, 180.
- Öğdüm, P. (2019). *Türkiye’de Vergi Mükelleflerinin Eğitim Düzeyi İle Vergi Bilinci İlişkisi: Aydın İl Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ömürbek, N., Çiçek, H. G. ve Çiçek, S. (2007). “Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları”. *Maliye Dergisi*, 153.
- Önder, İ. (1994). “*Kayıtdışı Ekonomi ve İstihdam Paneli*”. İstanbul: Özçelik-İş Sendikası.
- Önder, İ. (2000). “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23-24: 245.
- Öner, E. (2005). *Amerika Birleşik Devletleri Federal Vergi İdaresi: İRS (Internal Revenue Service) Kuruluşu, Görevleri Ve Yeniden Yapılanması*, Maliye Bakanlığı APKK Başkanlığı Yayın No:2005/366, Ankara: 138.
- Özçelik, Ö. ve Özcan, E. (hızl.). (2006). *Kayıtdışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği, Yolsuzluk, Nedenleri, Etkileri, Çözüm Yolları*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Özdemir, E. (1994). “Kayıt dışı Ekonomi ve Alınması Gereken Önlemler”. *Vergi Sorunları Dergisi*.
- Özdemir, P. (2015). “Vergi Kültürü ve Göstergeleri: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24: 175-188.
- Özel, S. (1998). “Kayıt dışı Ekonomi Kavramı Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Yaklaşım Dergisi*.

- Özgün, Z. (2017). *Maliye Disiplininde Alternatif Bir Yöntem Olarak “Mali Sosyoloji”: Vergi Algısı Ve Bilinci Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Özgün, Z. ve Yüksel, C. (2018). “Mersin”de Vergi Mükelleflerinin Vergi Algısı, Vergi Bilinci Ve Vergi Ahlakı Düzeyinin Ölçülmesi”. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E-dergi*, 1 (2): 33-48.
- Padgett, J. F. (1981). “Hierarchy and Ecological Control in Federal Budgetary Decision Making”. *American Journal of Sociology*, 87(1): 76.
- Pekkaya, M., Cural, M. ve Albayrak E. C. (2017). “SMMM”lerin Vergi Bilinci Boyutlarına Göre Vergiye Bakışları: Zonguldak’ta Bir Uygulama”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1066-1078.
- Polat, O. (2018). *Vergi Afları Karşısında Mükelleflerin Adalet Algısı Ve Vergiye Gönüllü Uyumu: Bursa İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Roth, J. A., Scholz, J. T. and Witte, A. D. (1989). *Taxpayer Compliance: An Agend a for Research*. Philadelphia: University of Pennsylvannia Press, 21.
- Sağlam, İ. (2015). *Türkiye’de Vergi İncelemelerinin Vergi Kayıp Ve Kaçakları Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sakınç, S. ve Cura, S. (hızl.). (2012). “Mali Sosyalleşme ve Kültür İlişkisi” T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Samadova, S. (2009). *Vergi Mükelleflerinin Vergileme Karşısındaki Davranışlarının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Sandalcı, U. (2015). *Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizine Yönelik Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı İ. (2017). “Vergi Ahlakı Ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Özelinde Bir İnceleme”, *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(1): 70-93.
- Sarıllı, M. A. (2002). “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale Getirilebilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler”. *Vergi Sorunları*, (167): 131-156.
- Sawyers, R. B. Chen, A. (Ekim 2001). “Amerikan Gelir İdaresi’nde Toplam Kalite Yönetimi”, (Çev. Ö. SARAÇ), *Vergi Sorunları*, 157: 95-96.

- Saygın, Ö. (2013). *Vergi Uyumunu ve Vergi İdaresinin Vergi Uyumuna Etkisi*. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Schneider, F. D. (2000). "Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences". *Journey of Economic Literature*, 13-97.
- Schneider, F. D. (2002). "Hiding in The Shadow, The Growth of The Underground Economy". *IMF*, 2-10.
- Schumpeter, J. A. (1929). "Ökonomieund Soziologie der Einkommensteuer. Der Deutsche Volkswirt", 4, 385.
- Schumpeter, J. A. (1991). "The Crisis of The Tax State". *The Economics and Sociology of Capitalism*, 100.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2001).
- Selçuk, F. (1994). "Currency Substitution in Turkey". *Applied Economics*, 517.
- Serinkan, C. ve Erdoğan, M. (2017). "Vergi Bilinci Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Örneği". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (4): 515-529.
- Shapiro, S. C. (1987). *Encyclopedia of Artificial Intelligence*. Wiley- Interscience, New York.
- Sinkuiene, K. ve Levisauskaite, K. (2010). "Analyzing Macroeconomic Indicators of the Tax System From a Tax-Cultural Structure". *Taikomoji Ekonomika*, 4(1), 31.
- Sitorus, R. R. (2018). "Impact Of Antecedents Of Tax Administration Modernization And Awareness On Individual Taxpayer's Compliance İn Jakarta – Indonesia". *The Accounting Journal of Binaniaga*, (3): 2.
- Soylan, B. (2008). *Kayıtdışı*. Kişisel Yayınlar, İstanbul.
- Sönmez, S. (2014). *4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu Sonrasında Vergi Uyumunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Süt, N. (2011). "Sample Size Determinationand Power Analysis in Clinical Trials". *RAED Journal*, 3(1-2): 29-33.
- Şahin, S. (2014). *Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerindeki Etkileri: Erzincan İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Şeker, S. (1995). "Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri". *Yaklaşım Dergisi*. 25.
- Şenyüz, D. (1993). "Vergilemede İstikrar İlkesi ve Türk Vergi Mevzuatı". *Maliye Araştırma Konferansları*. (35): 215.

- Şişman, Y. (1999). “Ekonomik Faaliyetlerde Enformelleşme ve Türkiye’deki Enformal Ekonomik Faaliyetlerde Çalışanlara Yönelik Sosyal Politikalar”. *T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları*, 21-67.
- Şölen, E. (2017). *Kayıtdışı Ekonomide Vergi ve Vergi Yönetiminin Önemi*. Yüksek Lisans Tezi.
- Taşkın, Y. (2010). “Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 54: 68- 90.
- Taytak, M. (2016). “Vergi Kültürünü Belirleyen Faktörler ve Mükelleflerin Demografik Özelliklerinin Vergi Kültürü Üzerindeki Etkisi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1933-1957.
- Tekin, S. N. (2020). *Bourdieu ve Bauman’ın Sosyoloji Terimlerinin Kamu Maliyesi Açısından Değerlendirilmesi: Mali Sosyolojiye Eleştirel Bir Bakış*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Temel, A., Şimşek, A. ve Yazıcı, K. (1994). “Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri Ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü”. *EAD Gen. Md.*, Ankara.
- Tokdemir, S. (2019). *Elektronik Vergi Uygulamalarının Vergi Maliyeti ve Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Topkan, Z. (2016). *Gönüllü Vergi Uyumu ve Türkiye’de Gelir İdaresinin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Torgler, B. (2003). “Tax Morale and Institutions”. *Center for Research in Economics, Management and the Arts*, (9): 3.
- Tosuner, M. ve Demir, İ. C. (2009). “Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(14): 10.
- Tuay, E. ve Güvenç, İ. (2007). “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı”, *Gelir İdaresi Başkanlığı*, 51.
- Tunçer, M. (2002). “Vergilemeye Yaklaşım ve Türkiye”. *Vergi Dünyası*, 249.
- Türk, Z. (2021). “Modern Bütçeleme Tekniği: Kaizen Bütçeleme”. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15: 218.
- Türkoğlu, G. (1997). “Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri ve Öneriler”. *Vergi Denetmenleri Derneği*, 29.

- Ulun, A. B. (2021). “Dijital Ekonomilerin Vergilendirilmesinde OECD Uygulamaları ve Türkiye Karşılaştırılması”. *Mali Çözüm*, 31 (164): 223-242.
- Us, V. (2005). “Kayıtdışı Ekonomi”. *İktisat İşletme ve Finans*, 230: 99-108.
- Us, V. (2006). “Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı”. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8: 11.
- VDD (Vergi Denetmenleri Derneği) (2007). “Kamu Giderlerinin Finansmanı Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetimi”, Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi: Ankara, 14.
- Watanabe, C., Naveed, K., Tou, Y. ve Neittaanmäki, P. (2018), “Measuring GDP in the Digital Economy: Increasing Dependence on Uncaptured GDP”, *Elsevier, Technological Forecasting & Social Change*, 137, 226-240.
- Yalkın, Y. K. (1989). *Yönetim Aracı Olarak İşletme Bütçeleri*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Yayman, D. (2020). “Vergi Affı Uygulamaları”. Z. Gölen (Ed.), Y. A. Unvan (Ed.) ve S. Özer (Ed.), *İktisadi ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar*. Ivpe Cetinje, Montenegro, 312-340.
- Yegen, B. (2013). *Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana İli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yelman, E. (2017). “Türkiye’de Çıkarılan Vergi Aflarının Nedenleri ve 6736 sayılı Kanunun Mali Yönden İncelenmesi”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 69.
- Yenigün, Y. (2012). *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yetim, S. (1999). “Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi”. *Türkiye Bankalar Birliği*, İstanbul.
- Yılmaz, B. (2001). *İşletme Bütçeleri ve Aselsan Uygulaması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, G. A. (2006). “Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları”. *İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası*, 1-238.
- Yılmaz, G. A. (2006). *Kamu Maliyesi Ders Notları*, Arıkan Yayınevi, İstanbul.
- Yılmaz, S. (2015). *Vergileme–Demokrasi İlişkisi Kapsamında Vergiye ve Siyasal Katılıma İlişkin Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

- Yurdakul, A. (2013). *Vergi Ahlâkı ve Vergi Ahlâkını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Zhou, L. (2019). “Opportunities and Challenges of Artificial Intelligence in the Application of Taxation System”. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 109: 201-206.

İnternet Kaynakları

- Gerçek, A., “Çağdaş Eğilimler Çerçevesinde Türkiye’de Vergi İdaresinin Modernizasyonuna Yönelik Çalışmaların Değerlendirilmesi”.
- <http://www.muhasibetr.com/makaleler/04.zip> (erişim tarihi:12.05.2021).
- GİB. (2016). Gelir İdaresi Başkanlığı: www.gib.gov.tr/.../turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf, (erişim tarihi: 18.12.2020).
- Güncel Türkçe Sözlük,
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=B%C3%9CT%C3%87E, (erişim tarihi: 12.06.2020).
- Hidayat, A. (2016). “Tax Revenue”. <http://www.pajak.go.id/content/article>. (erişim tarihi: 23.04.2021).
- IRS (2005). “Your Right as a Taxpayer”. <http://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p1.pdf>, (erişim tarihi: 22.03.2020).
- KHK (2013). Bazı Kanunlar ile 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (11 Haziran 2013). Resmi Gazete (Sayı: 28674). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130611.pdf>. (erişim tarihi: 28.02.2020).
- PWC. (2018). “The Macroeconomic Impact of Artificial Intelligence”. <https://www.pwc.co.uk/economicservices/assets/macroeconomic-impact-of-ai-technical-report-feb-18.pdf>. (erişim tarihi: 25.06.2021).
- TCMB (2020). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Enflasyon Verileri. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR> . (erişim tarihi: 04.05.2021).

EK 1- ANKET FORMU

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

"MALİ SOSYOLOJİK YAKLAŞIMA GÖRE VERGİ BİLİNCİNİN VERGİ
UYUMUNA ETKİSİ: ANTALYA İLİ ÖRNEĞİ"

KONULU TEZ ÇALIŞMASINA YÖNELİK ANKET FORMU

Bu anket çalışması Antalya ilindeki Gelir Vergisi mükellefiyeti bulunan şahıslara ve yönelik olarak hazırlanmıştır. **Ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının ticari sır kapsamında olması sebebiyle şahıs veya kuruluşların bu ekonomik faaliyetleri gizleme eğiliminde olması anket yönteminin güvenilirliğini zayıflatmaması için hakkınızda kişisel ve özel hiçbir soru ankete dahil edilmemiştir. Mali sosyolojik yaklaşıma göre vergi bilincinin vergi uyumuna etkisinin analizi için mükelleflerin vergi farkındalıkları ölçülmek istenmektedir.**

Ankette yer alan soruların ölçekleri;

1-15 arası sorular vergi ahlakı ve vergiye uyum,

16-32 arası sorular vergi kaçakçılığı,

33-45 arası sorular vergi sistemine yönelik olarak hazırlanmıştır.

Not: Çalışmadan sağlanacak bilgiler Bilgi Koruma Yönetmeliği'ne göre korunup yalnızca Yüksek Lisans tezinin yazımı için kullanılacaktır. Vereceğiniz bilgiler akademik çalışmalara yön vererek ülke ekonomisine ve karşılaşılan sorunların çözümü noktasında geleceğimize ışık tutacaktır. Göstereceğiniz sabır, ilgi ve alaka için şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla...

Cinsiyetiniz:	☐ Kadın ☐ Erkek
Son Mezun Olduğunuz Öğrenim Programı:	☐ İlköğretim ☐ Lise ☐ Ön Lisans ☐ Lisans ☐ Yüksek Lisans-Doktora
Yaşınız:	☐ 18-30 ☐ 31-40 ☐ 41-50 ☐ 51+
Aylık Ortalama Net Geliriniz:	
Gazete Okuma Sıklığınız:	☐ Her gün ☐ Haftada birkaç kez ☐ Ayda birkaç kez ☐ Hiç okumam
Ekonomi Haberlerini Takip Etme Sıklığınız:	☐ Her gün ☐ Haftada birkaç kez ☐ Ayda birkaç kez ☐ Hiç takip etmem

EK 2- ÖLÇEK

SIRA NO	Anket Soruları	Kesinlikle Kabulmuyor- um	Katılmıyorum	Kararsızım	Kabulyorum	Kesinlikle Kabulyorum
1	Bir başkasının vergi sorumluluklarını yerine getirmemesi benim vergi ödeme isteğimi azaltır.					
2	Vergi dairesine ödeyecek olduğum vergiyi beyan ederken denetleneceğimi göz önünde bulundururum.					
3	Hükümet politikaları vergi ödeme tercihlerimde etkin bir rol oynar.					
4	Vergi ahlaki toplumu muz da zaman içerisinde olumlu yönde geliştirmiştir.					
5	Devleti yönetenlere güven duymak vergi ödeme isteğimi artırır.					
6	Vergi vermenin erdemi tüm vatandaşlara ömür boyu anlatılmalıdır.					
7	Yakın zamanda vergi affı çıkacağını bilsem vergisel yükümlülüklerimi daha az yerine getiririm.					
8	Vergi ödemek kamusal hizmetlerin bir karşılığıdır.					
9	Kişinin vergi kaçırıyor olması onun devlete bağlılığının bir göstergesidir.					
10	Dini eğitim veren bir kurumdan eğitim almış bir mükellefin vergi kaçırma ihtimali daha azdır.					
11	Mükelleflerin harcanabilir gelirleri arttıkça vergi bilinçleri de artar.					
12	Mükelleflerin kültürel faaliyetleri arttıkça vergi bilinçleri de artar.					
13	Dolaylı vergilerde verginin etikette açıkça gösterilmesi vatandaşın vergiye uyumunu olumlu yönde etkiler.					
14	Ödediği verginin miktarını tam olarak bilmek mükelleflerde vergi ahlakını geliştirir.					
15	Riyatların içinde bana yansıtılan vergilerin gelirimin içinde büyük bir paya sahip olmadığını düşünüyorum.					
16	Günümüzde vergi yükü düşündüğünde vergi kaçırın mükellefleri pek suçlamamak gerekir.					
17	Diğer insanlara kıyasla vergi kaçırma fırsatlarının daha az olduğunu düşünüyorum.					
18	Vergi sisteminin adaleti göz önüne alındığında vergi kaçırınlara hak verilebilir.					
19	Eğer vergi kaçırdığım açıkça çıkıp yakın çevrem bunu bilseydi, utanımdan yüzümüne bakamazdım.					
20	Eğer vergi kaçırınsam bundan vicdan azabı duymazdım.					
21	Vergi kaçırın bir mükellefin yakalandığında ödeyeceği para cezasını oldukça yüksek buluyorum.					
22	Vergi kaçırın bir mükellefin yakalandığında hapis cezasına çarptırılma ihtimalini yüksek buluyorum.					
23	Vergi konusunda genel bilgimin yüksek olmadığını düşünüyorum.					

24	Genel olarak risk almayı sevmem.				
		Kesinlikle Kabul etmiyorum	Kabul etmiyorum	Kararsızım	Kabul ediyorum
25	Sık sık çıkarılan vergi afları vergi kaçakçılığının nedenlerinden biridir.				
26	Mükelleflerin kişisel çıkarları ve hirsaları vergi kaçırma için geçerli bir neden değildir.				
27	Dolaylı vergilerde etikette verginin açıkça gösterilmesi vergi kaçakçılığını artırır.				
28	Ödediği verginin miktarını tam olarak bilmek vatandaşın hükümet politikalarını daha sorgulayıcı yapar.				
29	Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçınılmasında etkilidir.				
30	Vergi dairesince denetimlerin azlığı vergi kaçırma kolaylaştırmaktadır.				
31	Uzlaşma ve benzeri yöntemlerle cezalarda uygulanan indirimler vergi kaçırma teşvik etmektedir.				
32	Mali müşavirler kimi zaman vergi kaçırma konusunda caydırıcı olmak yerine teşvik edici olabilmektedirler.				
33	Ödediğim vergi benimle aynı düzeyde geliri olan mükelleflerle hemen hemen aynıdır.				
34	Geliri benden yüksek olanların benden daha fazla vergi ödemediğini düşünüyorum.				
35	Vergi mevzuatını basit ve anlaşılır buluyorum.				
36	Mükellefler arasında "Herkes vergi kaçırıyor, ben neden kaçırmiyorum" algısı yaygındır.				
37	Vergi mevzuatının sık sık değişmesi vergi ile ilgili işlemleri olumsuz etkilemektedir.				
38	Geniş kapsamlı vergi muafiyet ve istisnaları vergi eşitsizliğine neden olur.				
39	Vergi sistemi günümüz ekonomik gelişmelerine hızla uyum sağlamaktadır.				
40	Ölağanüstü dönemlerde (savaş doğal afet v.b.) yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesini normal karşılarız.				
41	Ölağanüstü dönemlerde getirilen yeni vergiler veya yükseltilen vergi oranları bu durum ortadan kalktıktan sonra kaldırılmalı veya düşürülmelidir.				
42	Vergi ödeme tarihleri mükellefler için uygundur.				
43	Ödenen vergilerin hangi oranda neyelere harcandığını takip etmek mümkün olmamaktadır.				
44	Son yıllarda mükelleflerin ödemesi gereken vergi çepidin azaldığını düşünüyorum.				
45	Mükelleflerin vergiyi tam olarak bilmesine imkan veren şeffaf vergi sistemi geliştirilmelidir.				

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Serkan AYBAY
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Çağdaşkent Anadolu Lisesi, 2012
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Maliye Bölümü, 2017
Yabancı Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Staj Programı, Antalya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, 2018/3
Çalıştığı Kurumlar	Urgancı Yapı Market / Muhasebe ve Finansman Müdürü, Halen